

АНЗАР ОБУДЖОН.
Бурдуқлар

хажвия,
хантомајар

Тошкент
„Ёш гвардия“
1990ч.

МАДАНИЙ ЗҶУРАВОНЛИҚ

Хушёрхонага тушмаслигим ҳам мумкин эди, тил кургур панд берди. Йўл четида гаплашиб турган иккита милисани кўриб, мен учун гўё вақтнинг ахамияти бордек, соат неча бўлганини сўрадим. Ун икки, деб бепарво жавоб қилди биттаси. «Тупги ўн иккими, кундузгими?» деганимдан кейин улар менга алоҳида эътибор билан тикилишди. Бир пайт қарабсизки, икки қўлтиқда икки тирковуч билан оёғим ерга тегмай кетиб боряпман. Энди буёғи — «Фаргона тонг отгунча...»

Бахтимга хушёрхонадаги сув қувурлари таъмирланаётган экан, мени чўмилтириб ўтирмасдан, тўғри ётоққа олиб киришди. Навбатчи: «Анови олтинчи кароватга ағдарил», деб четдаги бўш жойни кўрсатди.

— Мўмай иштараф олишни биласанлар, — деб навбатчига зарда қилдим мен. — Алоҳида хона беринглар.

Навбатчи индамасдан ташқарига чиқиб, эшикни шарақлатиб ёпди. Тўртинчи каравотдаги мешқориннинг хуррагидан қулоқ батанг бўлганича гандираклаб бориб, ўзимни каравотга ташладим. Шу пайт биқинимдаги бешинчи каравотдан момақалдироқдек овоз янгради:

— Ҳов, умрингда кўрпа кўрганмисан? Оёқни ёстиққа узатдинг-ку, палид.

Чап кўзимни қия очиб қарасам, районимизнинг энг обрўли пиёнистаси Юнус-градус рўпарамда ёнбошлаб ётибди, кайфим ёзилиб кетди. Гавдамни аранг кўтариб, илжайганимча унга қўл чўздим. У кафтимни қаттиқ тутамлаб, кутилмаганда мени ўзига тортди.

— Кечадан бери бошоғриққа даво тополмай ётибман, — деди у ёқамдан гижимлаб. — Қани оғизни оч, хидлаб бир хуморбости қилайлик.

Юнус-градус булғор қалампирига ўхшаш бурнини оғзимга тиқкудек бўлиб, устма-уст чуқур нафас олди. Ҳар нафас олганда чехраси бир шамдан ёришиб борди. Ниҳоят ёқамни қўйиб юбориб, ҳузур қилганича пича сархушнамо тебраниб турди.

— Ох, ох, ох! Свежий экансан!

— Охирги юз элликтани отганимга ҳали ярим соат бўлгани йўқ, — дея фахрланиб жавоб қилдим мен.

Яна нимадир демоқчи эдим, тўртинчи каравотдаги хурракбоз уйқусираб, эрсак-терсак алжирашга тушди:

— Алдама! Биламан, ўйнашинг бор! Ё бир сўм бер, ё уч талоқсан!

Юнус-градуснинг қўллари асабий титраб, тишлари гижирлади. Оғир гавдасини бесўнақай юмалатиб, нариги ёққа ўгирилди-да, хурракбознинг курагини мўлжаллаб мушт туширди.

— Мана сенга «уч талоқ!»

Хурракбоз қашқирнамо чўзиқ гингшиб қўйди-ю, уйғонмади. Мен фурсатдан фойдаланиб, секингина кўрпа орасига кирдим, «балодан ҳазар», дея бошимни буркаб олдим. Юнус-градус бир зум ўзича гудраниб ётди, кейин қироат билан шеър ўқишга тутинди:

Жаннатда ҳам хуру ҳам май бўлармиш,
Ҳаммаси мўл-кўлу мўмай бўлармиш.
Биз маю маъшуқни севсак арзийди,
Чунки оқибат ҳам шундай бўлармиш..

Сўнг у каравотимни қаттиқ тениб, дагадага билан сўради:

— Ҳов, палид! Буни ким ёзганини биласанми?

Индамай ётганимдан жаҳлланиб, каравотимни энди ағдаргудек қилиб тепди:

— Билмайсанми? Шундай машҳур шоирни-я?!

«Машҳур шоир» деганини эшитиб, тезда ўзимни ўнглаб олдим.

— Нега билмас эканман, — дея кўрпамдан дадил бош чиқардим мен. — Эркин Воҳидов ёзган.

Шундай дея, «...кўкси осмо-о-н ўзбеги-и-и-м», деб хониш қила бошлаган эдим, у узалиб туриб гарданимга мушт туширди.

— Мана сенга ўзбегинг!

Кейин: «Умар Ҳайёмдек зотни билмасанг, ичиб нима қиласан, палид», деб бўралай кетди.

Бекордан-бекор калтак ейиш менга жуда алам қилди. Ҳеч бўлмаганда эллик граммни талашиб ёқалашсанг бошқа гап. Ургилдим сендақа олимдан! Ҳайёмовлар билан нима ишим бор? Мендан райондаги буфетчиларни сўра...

— Сен-чи? — энди тўртинчи каравотдаги хуррак-

бозни туртиб уйғотди Юнус-градус. — Умар Хайёмни биласанми?

Хурракбоз «хм-м, гм-м», дея пича алахсираб тургач, қатъий бош тебратди:

— Йўқ! Бу ерга кўп тушганман, ажмо-лекин Умар деган билан ётмаганман.

— Мана сенга Умар!

Юнус-градус хурракбозни бир зарбдаёқ каравотга михлади.

— Чаласаводлар! Маданиятсиз палидлар! — Юнус-градуснинг фиғони фалакка чиқиб, ўрнидан туриб кетди, хонада уёқдан-буёққа юра бошлади. — Умар Хайёмни билмаган кўр бўлади! Кўрсан иккаланг! Кўрсан! Ё ёлгонми?!

— Кўрман, — дея шумшайиб боқди хурракбоз.

— Тўғри, кўрман, — дедим мен ҳам чақчайиб туриб.

— Мана ҳозир кўзингни очаман! — деб қаршимга келиб ёнбошлади Юнус-градус. — Қани, Умар Хайёмнинг кимлигини топмай кўр-чи? Сени бери бир маданиятли қилмасдан қўймайман!

— Яна зўравонликми? Намунча хўрлайсизлар? — дея туйқус йиғлаб юбордим мен. — На гашқарида кун беришади, на ичкарида. Қани ҳақиқат?

Юнус-градус полдаги маймоқ ботинкасини олиб, аямасдан бетимга урди:

— Мана сенга ҳақиқат!

Кўзим олдида ўт чақнаб, увиллаб юбордим. Пешонамнинг пошнадаги нагал теккан жойидан шириллаб қон оқа бошлади. Қичқириқни эшитиб хонага кириб келган навбатчи нима бўлганини суриштирди.

— Пешонам-ку ўзи шўр эди, — дедим мен. — Ҳақиқатни талаб қилсам, баттардан пачоқлашди.

— Ким урди ўзи? Нима билан урди?

— Мажбурий маданиятнинг дастидан дод! — деб бақирдим мен. — Маймоқ ҳақиқатдан дод!

— Бас қилинг, гражданин! — дея нўписани бошлади навбатчи. — Нималар деб валдираяпсиз? Қанақа ҳақиқат?

Тўртинчи каравотдаги хурракбоз тиржайиб туриб менинг ўрнимга жавоб қилди:

— Ве-ха-ха... Маймоқ ҳақиқат! Нағалиям бор!

1976

МИНГ СЌМЛИК ПЌСТАК

Хотинининг яна жағи очилди-ю, юрагига санчиқ кирган Шавлаев хар сафаргидек кўчага қочиб қутулди, яйловга қўйворилган қирчангидек бош кўтармай, сангдиранглаб бораверди. Бир пайт, туйқус бошланган гала-говурдан сесканиб кетиб бундоқ қарасаки, кинотеатр биқинидаги хиёбонда турибди. Кинохонанинг тўғонни эслатувчи ланг очиқ эшигидан тошиб чиқаётган томошабинлар майдонга дарёдай ёйилиб боришяпти.

Шавлаев гарқ бўлишдан чўчигандек беихтиёр киоска сари четланаётганида, нарироқдаги каттакоп афишага кўзи тушиб, бирдан афти бужмайди, таъби баттардан тирриқлашди. Шахсий хужжатида мулзамлик тамғаси каби бўртиб турувчи...» қаттиқ ҳайфсан берилсин», деган қора сиёҳли ёзув кўз ўнгидан чагир илондек сирғалиб ўтди.

— Товламачилар! Фирибгарлар!

Собиқ амалдорлардан эканлиги пўрим ва силлиқсочлиги-ю, бекорчи ўспиринларга кўшилиб кундузги сеансда ўралашиб юрганидан сезилиб турган гўдаша киши гудранганча келиб, киоскадан сиёсий газеталар харид қилди. Сўнг тақирбош шеригига юзланди.

— Назорат бўшашиб кетди, — негадир қўлидаги газетанинг биринчи бетига бармоғини биғиз қилиб туриб, гапирди у. — Давлат маблағини аямай совуришяпти. Шуям киноми? Бир пулга арзимаиди! Бир пулга! «Нима? Бир пулга арзимаиди?» Шавласвнинг тўсатдан зардаси қайнади, чидаб туролмади.

— Ҳей, огайни чалиш, оғизга қараб гапиринг! Бу кинода ишлатилган битта пўстакнинг ўзи минг сўм туради.

— Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

...Киностудия бухгалтери ҳам пўстакнинг нархини эшитиб, худди шу алфозга тушувди, яъни кўзлари косасидан отилиб чиққудек бўлиб, айнан юқоридаги жумлани чинқириқ аралаш айтган эди. Сабабини сурриштирмай туриб, намунча ваҳима қилавераркин бу одамлар?

Бухгалтер қатъий тарзда талаб қилгач, ўша куни зудлик билан касаба союз ташкилотининг йиғилиши чақирилди. Тўпланганлар қисқа ахборотни эшитибоқ, тенгдан наъра тортиб юборишди.

— Минг сўм?! Битта пўстаг-а?!

Кейин, мажлис ёқалашувга айланиб кетишига оз қолди.

— Нима, бизни калака қилгани тўнландингларми?

— Буёқда план ишқал бўп турибди, шу тобда хазил-мазаҳга бало борми?

— Ўртоқлар, ўртоқлар! Ё Шавлаев ақлдан оаган, ё бўлмаса, буғолтиримиз гирт маст.

Профком раиси мажлис аҳлини тартибга солгунча анча куйиб-пишди. Бунга қадар шўрлик Шавлиевни аллақачон бир овоздан жиннига чиқариб улгуришганди. Энди эса, осойишта бир кайфиятда воқеанинг сабабини суриштиришга ўтишди. Тавба! Ишни шундан бошлашса бўлмасмиди?

— Кейинги ана шу фильмга завхоз... кечирасилар, културний айтганда алминистратор бўлдим у бошим галадан чиқмай қолди, оғайни чалишлар, — дея сузилиб гап бошлади Шавлаев. — Бозорма бозор ҳакиллаб юриб, Фарғона босмачиларига уч юзта парнаша тўн топиб келсам, режиссёр шартта брак қилди. Бошида айтмадимки, босмачиларимизга олача беқасам кийдирамиз деб. Ундан кейин артилда ўтирволиб, қизилларга беш юзтадан ортиқ будённипка тиктирдим. Туркман полкига миллий қалпоқ ахтариб Ашхободга бордим... «қалпоқ бозори қайдадур», деб. Охири, «махсим» деган пулемётниям ўзим ясаб бердим, ўзим. Печкани карнайидан ясадим...

— Студиядаги пулемётлар-чи? — унинг сўзини бўлди ёш актёр.

— Киноларимизнинг ярмидан кўпида босмачилар минан уришаверганингдан кейин, сенларга қурол етказиб бўларканми?

— Шавлаев, — профком раиси қаламни столга тикиллатиб, босиқ оҳангда сўз қистирди, — жуда ўтлаб кетяпмиа.

— Гапниям чандир қилвордилар-ку, — дея лўқма ташлади кекса монтажчи.

Шавлаев бурнининг учидаги терларни сидириб ташлагач, кафтини рўмолчага артди.

Югурасан, еласан, яна пайти келса раҳмат дейиш ўрнига сени талон-тарош қилинади, — деди у баттардан жиг-бийрони чиқиб. — Масалан, Қизилқумда бир пой ботинкамни каламуш покқос еб кетди. Уч юз сўмга тушдим, оғайни чалишлар!

Пўстак минг сўм, ботинка уч юз, — қўлни шоп

қилганича сапчиб ўрнидан турди оператор йигит. — Бу қанақаси, ўртоқлар? Майнавозчилик эви билан да.

Шавлаев аччигланиб оёғи билан полни қаттиқ дўпиллатди:

— Охиригача эшитсанглар-чи, ахир! — оператор елка қисиб, индамай жойига ўтиргач, у бир тамшаниб олиб, давом этди. — Ҳзим нима ғамда-ю, чет эллик савдогар ролида ўйнаётган артист «менда ортиқча ботинка бор, беш юз сўлкавой берасиз», деб тиржайди. Аввалига бошлаб бўраладим. Кейин қарасам, аҳвол чатоқ, айни саратон пайти, атроф саҳро, ер чўғ бўлиб ётибди. Ярим кун савдолашиб, уни зўрга уч юз сўмга кўндирдим.

Ҳар жой-ҳар жойдан қиқир-қиқир кулги эшитила бошлади.

— Шавлаев, Шавлаев, — қаламни яна столга тикиллатди профком раиси. — Тагин ўтлаяпмиз.

— Пўстакка қайтайлик, пўстакка, — безовта қиёфада қатъий қилиб гапирди бухгалтер.

— Пўстакми?..

Шавлаев ечинишга ечиниб қўйиб, сувга тушишга юраги бетламаётган одамдек елкалари титраганича ичча жимиб қолди. Ниҳоят, шалвираб туриб деди:

— Хуллас, режиссёр «пўстак топиб келасан», деб дўқ урди. Ўттизинчи йиллар эмаски, истаган хонадонингга кириб, қарзга пўстак сўрасанг. Режиссёрга шуни айтсам, «биронта новвоснинг териси бўлса бас, ўзимиз уни қуришиб пўстак қиламиз», деди. Хўжайиннинг гапи бизга қонун, минг сўмга новвос олиб, пўстини шилдик. Гўштни списат қилвориб, терини пўстакка айлантирдик, ҳаммасига ҳужжат бор, оғайни чалишлар.

...Асабий жавраниб тарқалаётган томошабинлардан бири Шавлаевнинг ҳакар қонушни эслатувчи туфлисини бамайлихотир эзиб ўтаётган пайтда унинг хаёли бўлинди-ю, тўсатдан эски тутқаноғи хуруж қилиб қолди:

— Хў, бола, кўтар шиншагингни! Оёгимдаги нарса уч юз сўмга келган-а!

Силлиқсоч киши бу сафар негадир ҳайратланмади, тақирбош шеригини елкасидан туртиб, у билан зимдан кўз уриштирди.

— Кетдик. Бунда озгина камроққа ўхшайди.

Тақирбош бир-икки қадам юриб-юрмаёқ, бидирлашни бошлаб юборди.

— Э-э, одамзотни билиб бўлмас экан. Қаранг, кўри-

нишидан соппа-соғ дейсиз. Мен галварс, пўстакни минг сўм деса, оғзим очилганича ишониб ўтирибман-а... хих-хих-хи...

— Сиз-ку энди... Мени айтмайсизми!

— Хих-хих-хи, хих-хих-хи...

1986

XX АСР ТАЛОНЧИЛИГИ

Шаҳри азимнинг милицияси оёққа турди. Жиноят қидирув бўлими отпусқадаги ходимларини шошилинич чақириб олди. Милиция мактаби талабалари ҳисобига кучайтирилган автоинспекторлар жамики йўл ва йўлсимон жойлар устидан назорат ўрнатди. Дружиначиларга пахтавон ўқли қуроллар берилиб, вокзаллар, аэропортлар, бозор-гузарларга тарқатилди. Дала-дашт, кўл-дарё зоналарини кузатиш овчилар ва балиқчилар жамияти аъзоларининг зиммасига юкланди. Чет эл саёҳатида юрган тажрибали изқувар Мастонов Австралиядан, халқаро мусобақада қатнашаётган таърифи исковуч Борька эса Жакартадан қайтариб келинди.

Мастонов одатдагидек ишни бир чеккадан, омбор қоровулини тергов қилишдан бошлади.

— Ҳовлиқилмасин, отахон, — дея қоровулнинг ҳаяжонини босишга тиришди у. — Чуқур ўйлаб кўрилиб, аниқ-аниқ жавоб қилинсин. Талончининг қиёфаси?

— Турқими? Турқи совуқ! — зардали товушда сўа қотди қоровул.

— Қайтараман, ўпка босиб олинсин! — деб огоҳлантирди Мастонов. — Воқеа бир бошдан гапирилсин. Ёлғон қўшилмасин. Ухлаб қолинган бўлса, яширилмасин.

Охирги гапни эшитиб, қоровул терговчини жеркиб ташлади:

— Ие, вей, тик турганда қоровулхонамга зўрға сизгаман-у, ухлаб бўларканми? Буни устига тўрт-беш кундан бери қулогим оғрийди. Кечаям бемаҳалда ёмон лўқиллатди. Билдимки, доридан томизмасам тинчитмайди... Муни қаранг, начайлик, қулоқ оғриққа энг зўр даво ёш боланинг пешоби экан. Биринчида ўқийдиган неварам бор, кенжасидан каттаси, шу тирмизак десан-

ғиз ҳар кун бизга дори етиштириб беради. Қулига битта шаколатни ушлатаману, энди жўмракни очинг, деб пивохўрлардан қолган шишани тутаман, тезда чилдиратади...

— Гап айлантирилмасин!

— Хулласи калом, ўша дорини қўлга олганимни биламан, эшикнинг зулфи узалиб, хиром этикка ўхшаган бир гурсимос устимга бостириб кирди. Мардакдек қотиб қолдим. У индамасдан чанғалимдаги шишани юлқиб, чайпаб кўрди, «Олтинчиникими?» деб сўради. Баттолни қаранг-а, олтита набирам борлигиниям биларкан. Мен тўғриси айтдим, «бешинчиники», дедим. Шунда у дорини кўпиртириб пиёлага ағдарди, икки хўплаб, бир гўлқиллатди. Пиёламни қатронбоп қилгани етмагандек, ачитиб қўйибсан деб сўқинди. Неварам доим ёнимдамидики, дарров ачимаганидан қуйдирсам...

— Бўладигани гапирилсин! — дея тоқатсизланди Мастонов.

Қоровул бир зум сукут сақлагач, хўрлиги келгандай лунжини бужмайтирди.

— Қўрқитди мени... Отаси тенги одамни сенсиради. «Эртага тирик юрай десанг, ҳоairча ўлиб тур», деди. Кўрпачамга чалқанча узалиб, кўзга қулф солдим, оёқ-қўлимни мурдадек шалвиратдим... Ўлганимдан кейинги ишларини билмайман, начайлик.

Мастонов ғаладондан болишдек альбом олиб, қоровулнинг ёнига ўтиб ўтирди. Суратдигилар орасида ўша қароқчининг бор-йўқлигини аниқлаш ниятида саҳифаларни шопмасдан варақлашга киришди.

— Ие, вей, манавиниси обшепитимизнинг бошлиги-ку! — дея альбомни ўзининг олдига сурди қоровул. — Ётиб чиққанми?

Мастонов индамади. Қоровул бошмалдогига тупуриб, альбомни пайпаслай кетди. Ўртароқдаги саҳифалардан бирида яна тўхталиб: «Ие, вей, шу жувон ҳам ўғрими?» деб сўради. Мастонов «йўқ» дегандек бош тебратди.

— Олиб сотарми?

— Олмай сотар, — сирли жилмайди Мастонов.

Қоровул гапнинг тагига етиб, суратга суқланди.

— Оти нима? Қаерда туради ўзи?

Мастонов юзини ўгириб, чуқур хўрсинди. Қоровул альбомни титкилашда давом этди. Ниҳоят суратлардан бирига титроқ бармогини босиб: «Мана! Мана шу!»

деди. Энди Мастоновнинг ўзи туйқус ҳаяжонланиб кетди.

— Яхшилаб қаралсин... Адашилмасин, отахон, адашилмасин.

— Алдасам каломулло урсин, начайлик.

Ўқоровул кетиши биланоқ Мастонов темир жавондаги қоғозларни ағдар-тўнтар қилиб, зарур папкани топи-ди, айрим саҳифаларни диққат бериб кўздан кечир-гач, телефон паррагини гилдиратди.

— Саломат бўлинсин, ўртоқ полковник. Мастонов-ман... Шахсан шубҳа қилганимдек, омбор масаласи «Қорабуқа» лақабли номдор талончига бориб тақалаяпти. Лаббай? Делоси қўлимда турибди. Жуда пихини ёрганлардан. Уч ёшида знаси сочига осиб юрадиган кумуш таңгани ўмариб, «шара-бара»чидан сурнай ол-ган. Иккинчи синфда «Аълочилар ҳурмат тахтаси»ни, учинчи синфда Авлонийнинг портретиши, бешинчи синфда Макаренконинг бюстини ўғирлаган. Уйда ўтин йўқ деган баҳона билан бир неча партани гумдон қилишда айбланиб, еттинчи синфда мактабдан ҳайдал-ган. 1951 йилда Н-қисмга қарашли «Т — 34» танкини олиб қочиб, бозорда харидор ахтариб турганда қўлга тушган. 1960 йилда омонат қассани, 1973 йилда тилла магазинни талаган. Бундан ўн бир ой бурун охири жазо муддатини ўтаб чиқиб, ҳеч қандай касб-кори бўлмагани учун савдо растасида кооператив туалет оч-ган. Навбатдаги жиноятга қўл ургунга қадар мазкур туалет директорлиги лавозимида уалуксия ишлаб кел-ган...

Кўп ўтмай, «Омбор операцияси»да иштирок эта-ётганларга махсус пакетчалар жўнатилди: «Барча постлар диққатига! Икс кварталдаги игрек омборни «Қорабуқа» лақабли ашаддий қаллоб талагани маълум бўлди. Унинг ташқи қиёфаси: барзанги. Япалоқ юзида иккита кўз, биттадан бурун ва оғиз жойлашган. Афти қорача, бироқ бетига ула суртиб олиш эҳтимоли бор. Алоҳида белгиси: қизил рангни кўрганда асабий гудра-нади. Беҳад уддабурун — автомашинани иккита гилди-ракда ҳайдай олади, сувда оқимга қарши минутига уч ярим мил тезликда сузади, оддий зонтикка ишониб самолётдан сакрани мумкин, оғзидаги носни беш қадам наридаги рақибнинг кўзига беҳато тушуради. Қўлга олишда катта эҳтиёткорлик зарур. Жиноятчи-нинг фотосурати «Тавсиянома»га илова қилинмоқда».

Иақуварларнинг «ғиз-ғиз»и кучайган сайин, оломон ўртасидаги «миш-миш» ҳам авжга минаётганди.

— Қоровул чордоқда экан. Пулемёт отиб, ўғрига теккизолмабди.

— Ҳе, аттанг, гранатаси бўлганда-ку... Бунақа ноёб мол сақланадиган омбор қоровулига граната бериш керак, ўртоқлар.

— Йирик бандитлар ҳозир ҳам бор экан-да, а?

— Ўв, яхшилар, ўзи нима гап?

— Во, ҳалиям гафлатдамилар? Эшитмадингизми, «Шира-ширгоқ» универмагининг омборига томтешар тушибди. Илғорларга рўйхат билан бериладиган шакардан бир қопини паққос уриб кетганмиш-а!..

ЕЗУВЧИДАН ҚЎШИМЧА: магазинларда шакар тикилиб ётадиган кун балки яқиндир. Аммо бу, ўшанда сатиранинг ҳам куни битади, дегани эмас.

1988

ДАРДИНГНИ СТАДИОНДА АЙТ

Судьянинг асабини эговлаш учун эндигина ҳуштак чалмоқчи бўп турувдим, стадион диктори бошини тандирга тиқиб олгандек пўнғиллаб гап бошлади. Қулоқни динг қилдим. У рақиблар командасини таништириб келиб, «бешинчи номерда — Камол Каппонов» деса бўладими. Шу заҳоти феъллим айниди.

Гап шундаки, ипхонамиздаям Камол Каппонов деган ўлакса бор. Бўлим мудиримиз бўлади. Қарангки, йигирма йилдан бери иккалаамиз ит-мушукмиш-да.

Хуллас, фамилияси зълон қилинган пайтдан бошлаб бешинчи номерли ўйинчини ўлгудек ёмон кўриб қолдим.

— Хап сеними, Камол Каппонов! — дея мушт дўлайиб бақирдим мен. — Ўргилдим ўша турхатингдан!

Бақирдим-у, худди бўлим мудиримизни кўпчиликнинг ичида ҳақорат қилгандек кўнглим яшнаб кетди.

— Ҳў, Каппонов! — яна баҳри-дилим очилиб қичқирдим мен. — Кеккайишни сенга ким қўйибди? Ҳе, сўтак!

Шунда ёнимдаги суратдор кўйлакли ўспирин менга ўгирилиб: «Намунча Каппоновга ёпишиб олдингиз, ака, у бечорага ҳали тўп теккани йўқ-ку», деб қолди.

— Камол Каппоновнинг кимлигини биласанми ўзинг? — бошқалар ҳам эшитсин деб жўрттага баланд товушда гапирдим мен. — Жудаям аблаҳ одам у. Пис-майиб туриб, шартта оёқдан чалади.

Бу гапни эшитиб, атрофда ўтирганлар бешинчи номерли ўйинчига ола-кула қараб кўйишди.

Шу пайт қанот хужумчимиз Шокиров тўп билан олдинга интилди. Стадионда яна «ҳая-ҳая» бошланди. «Ҳайда, хўроз», «Теп гумбиллатиб», деган қийқириқлар эшитилди. Шокиров жарима майдонига яқинлашиб қолган вақтда Каппонов бало-қазодек етиб келиб, унинг оёғи остига ташланди-ю, йиқилаётиб тўпни майдондан ташқарига тегиб юборди. Бу мен учун айни муддао бўлди. Теваракдагиларни бешинчи номерли ўйинчига қарши қайрашни авж олдирдим:

— Кўрдиларингми аблаҳликни? Ана сизларга Каппонов! Агар Шокиров эпчиллик қилмаганда, аллақачон оёғига тепки еган бўларди.

Бнимда ўтирган суратдор кўйлакли ўспирин қўлини оғзига карнай қилиб, гижинганича чийиллади:

— Кўзингга қараб ўйна, Каппонов!

Уер-буердан: «Упкангни босиб ол, Каппонов», «Орқангдаги номеринг тушиб қолмасин, хумпар», деган товушлар эшитилди. Мен бўлим мудиримизнинг ўдағайловчи башарасини кўз олдимга келтириб: «Сендан кўрқадиған аҳмоқ йўқ, Камол Каппонов» деб бақирдим.

Шокиров — командамизнинг Пелеси. Унинг тўп урмасдан ўйиндан чиқиб кетганини ҳали ҳеч ким кўрмаган. Бомбардирни кўриқлаш Каппоновга топширилган бўлса керак, эркатой хужумчимизга сира кун бермай кўйди. Бир сафар ундан тўп олаётиб, ҳатто елкасидан сал туртиб юборди. Бўлим мудиримиз ҳам мени мана шунақа пинҳона турткилагани турткилаган.

— Дод Каппоновдан! — деб шовқин солдим мен. — Бу зўравонни тергаб қўядиган одам топиладими ўли?

Стадионда ҳуштакбозлик бошланди. Шокиров шундагина ўзига нисбатан қўполлик қилинганини сезиб, судьяга хўмрайганича ерга бир туфлаб кўйди.

— Мунча куюкасан, ука, — хўрлигим келиб, Шокировга нидо қилдим мен. — Дунёда ҳақиқат бор деб ўйловдингми ҳали? Ҳақиқат бўлса, Камол Каппоновга ўхшаганлар бизни оёқости қилиб юрмаган бўларди.

Атрофдан: «Каппоновни ҳайдаш керак», «Аблаҳ

экансан, Каппонов», деган товушлар эшитилди. Менинг назаримда юзлаб азамат йигит бўлим мудиримизнинг пўстагини қоқишга тайёр тургандек кўринди.

Тарафдорларим минут сайин кўпайиб бориб, биринчи тайм охишлаб қолган пайтда бутун стадион Каппоновнинг ашаддий душманига айланди. Ҳар томондан уни таҳқирловчи сўзлар эшитила бошлади. Бу ҳол судьяга ҳам таъсир қилиб, арзумаган нарса учун футболчи Каппоновга сариқ карточка кўрсатди.

Ёнимдаги суратдор кўйлакли ўспирин бундан ўзида йўқ хурсанд бўп кетиб, қўлларини бир-бирига ишқалаб қўйди. «Қалайсан энди, Каппонов?» деб чийиллади у. Судьянинг шанига қаратилган гулдурос қарсақлар янгради. Нариги трибунадан: «Каппоновнинг думи тугилсин», деган хитоб эшитилган чоғда, ниҳоят қатъий талаб билан чиқиш пайти келганлигини аңладим.

— Ғаламисларга орамизда ўрин йўқ! — деб хайқирдим мен. — Йўқолсин Камол Каппонов!!!

Шу пайт «бари бир ниятингга етолмайсан, иблис», деган хирқироқ товуш чалинди қулогимга. Мундоқ қарасам, орқадаги қаторда гезарганича бўлим мудиримия Камол Каппонов ўтирибди.

1977

НИШОН БУҶОҚ ВА РИТМИҚ ГИМНАСТИҚА

Телевизор янги чиққан даврларда Ҳабил кўкнорининг ҳужрасига йиғилиб, пул тўлаб томоша кўрардик. Камхаржлар бир ҳовуч майиз ёки уч-тўрт калла новвот олиб киришарди. Ойнаи жаҳоннинг қулоғи буралса, дўст-душманни ажратмай жилмаядиган бир жувон «ас-салому алайкум»лаб чиқиб, ортиқча жалангламасдан гап бошларди. Кейин қарабсизки, Маъмуржон оға ликобчани ушлаб: «Бу куйган юракларни яна ёндира-санми», деб турибди-да.

Лезгинча этигимга беш-олти ямоқ тушиб улгурмай, замона икки юмаланиб, энди биз тугул Мирзақанд — пиённинг томигаям антийна кўнди. Аммо, пашмак кўпайса маза камаяр, деганларидек, томошаларнинг дубора бундан кетиб боради. Кинодагиларнинг тайёр

лўппи юз турганда оғиздан ўпиб аҳмоқгарчилик қилишям, депутатларнинг кимошдига мақтанишям, дунё ахборотчиларининг сервахималигиям бир нав. Энг ёмони — гади-ғуди куй чалиб, сахардан пешингача пескултура (кулманг, сизнинг шевангизда балки фескултурадир, ё бескултурадир) кўрсатадиган бўлишди. Қанийди, телевизўр гугурт баҳосида бўлса-ю, шунақада ҳар куни биттасини пачоқлаб, хумордан чиқсанг. Рақсга тушгинг келган экан, «шалтай-палтай»га ирғишлагунча, опоқ отангдан қолган «у ёнингга ташлаб ўйна, бу ёнингга ташлаб ўйна»га йўргаламайсанми, лодон. Эсизгина Мукаврамахоним!

Эл олдида чалаялонгоч чиқибдики, бу пескултурачи қизларнинг шайтонга муридлиги бор, десам, гапимни мазах қилишарди. Охири фолчига айланиб турибманку: тунов кунги кўрсатув маҳали «бир» деганда хонада турган ўша қизлар «икки» деганда майсазорда, «уч» деганда — дарёнинг бўйида, «тўрт» деганда мармар саройнинг томида пайдо бўлишди. Шунақада юракдан чиқариб «беш» деворсанг, биронтаси тиззанга келиб қўнишдан ҳам тоймайди.

Тахминдан таёқ ясаб айтганда, телевизўрчиларнинг орасида ҳукуматнинг ганимлари борми дейман-да. Айни тирсиллаб турган қизларга шундай доруломонда битта лозим топиб беролмаслик хориж олдида юртимизни беобрў қилмайдими? Райкомнинг кўзи қаёқда ўзи?

Баъзан бошқа нарсани ўйлаб қоламан — шуларниям уйда тергайдигани бормикан, деб. Ота-ку қизга яримбегона. Ҳамма айб онада, бунақа «режим-режим» қизни шартта уйга қамаб, балдоқчасининг тагига икки шапати тортиб, намозга ўргатсин — кунига беш маҳал пескултурами!

Яна буларнинг орасида ўспиринлар ўралашганига ўлайми. Баски чиқибсан, оёқчаларнинг орасидан мўралаб юрмай, дақан-дақан бўлиб олдинга ўт, турмаксочларни соянгга кўмвор. Туришинг шу бўлса, қайси пичоқ таққан ота эртага сенга қизини бериб қўяркан?

Энг галатиси — ўйин тугани биланоқ ҳаммаси биллагини чангаллаб, девордаги соатга тикилишади. «Бир, икки», деб турадиган ўша кўринмас одам «ёшларники кўпроқ, қариларники камроқ уради», деганга ўхшаш гапларни айтиб, аллабалоларни ҳисоб-китоб қилишга тушади.

Э, суф-е! Яхшиямки Ҳабил кўкнори вақтида ўлиб

кетди. Тирик бўлганда, телевизўрдаги бугунги тўполонларни кўриб, кунига ўн марта шайтонлаб йиқиларди.

Ишқилиб булар, куюнтириб-куюнтириб, охири мениям бошимга етишмаса гўрга эди... Э, суф-е!

1989

ОШҚОВОҚСИЗ САТИРА

Бутун бошли шаҳарда мижозимга ўтирадиган ягона ошхона шу. Биринчидан, очиқ ҳавода овқатланаман, иккинчидан, ошқовоқсомса фақат шу ерда ёпилади. Ошқовоқ менинг жон-дилим. Айтишларича, болалигимдаёқ эндигина хамакляётган кадини маммага ўхшатиб, сўрганим-сўрган экан...

Иссиқ ошқовоқсомсаларни одатдагидек четдаги уч оёқли столга ёйиб, «эмиш»ни бошламоқчи бўлувдимки, тепадан «Қағ-ғ!» этган товуш эшитилди. Мундоқ қарасам, конверт чангаллаган бир қарға бошимда шақилдоқдек айланиб турибди. «Кишт!» дедим. Қарға эса қочиш ўрнига бехос пахта шўнгиди, хатни столга ташлади-ю, сомсалардан бирини чангаллаганича яна осмонга кўтарилди. «Илойим, кекирдагингдан тешиб чиқсин!» деб қичқирдим «почтачи»нинг ортидан.

Конвертни олиб қарасам, устига: «Ошқовоқхона, четдаги уч оёқли стол, Маматвали Шампановга», деб ёзилибди.

Э, чаласавод! «Шанбанов»ни «Шампанов» дебди. «Шанбан»нинг «Шанба»дан келиб чиққаниниям билмайди.

Сомсадан бир тишлаб қўйиб, хатни очдим. Сочикдек қоғозда тўрттагина сўз: «Маматвали ошқовоқ — сатира-тирикчилик».

На имзо бор, на хайр-маъаур. Аммо муаллифи шундоққина тирногимнинг устида турибди, шубҳасиз бу ўша писмиқ сатирачининг иши, ўша провокатор ёзган буни. Асарини янчиганимда айрим касбдошларим: «Бекорга овора бўпсан, сендақаларнинг танқидига пинағиниям бузмайди», дейишганди. Алам қипти-ку!

Шу десангиз, отам аскиячи зотини солиқчидан ҳам ёмон кўрарди, «хиринглашиб ўтиргунча, сигирга бир кучоқ ўт юлиб берсанг, рўзгорга ярим коса, бозорга

икки коса қатиқ қўшилади», дерди. Мениям сатирикларни кўргани кўзим йўқ. Буёқда вагон-вагон масалалар ҳал бўлмаётди. Хажвчилар бўлса, ҳануз «хи-хи-хи», «хо-хо-хо», «ва-ха-ха...»

Мана, биттасининг ёзгани: «Бу одам ёстиққа оёғини эмас, бошини қўйиб ухлаши, шўрвадаги карамни аввал қўлида олиб, сўнг қошиққа солиши билан эмас, қошиқни тўғридан-тўғри косага ботириши билан бошқалардан кескин фарқ қилса-да, ҳануз жиннихонада даволанаяпти. Чунки у мудом ўша саволни такрорлагани-такрорлаган: «Кимё заводининг мўрисини қачон судга берамиз?!»

Бунинг нимаси кулгили? Ёзувчи бизга нима демоқчи? Мўрини «қора курси»га судрашга уринаётган одамнинг соппа-соғлиғига халқни ишонтирмақчими? Ишонтирганда ҳам, шу куладиган гапми? Жудаям одамларни кулдиргинг келган бўлса, ана, лоақол Бароқ Исрофилга ўхшаб кўрқмасдан чайқовчиларни мазахла, давлатга бир тийин фойда келтирмайдиган семичкафурушларни фош қил. Мўрига бало борми?! Э, ўргилдим ҳақалтаёқли сатирангдан!

Ўзимга қолса, бунақа субутсиз жанрга бош тиқиб, илмимни хор қилиб юрмасдим. На илож, устознинг раъйига қараб...

Бир куни устозникида ўтириб қолдик. Орада десангиз нозиккина идоранинг нозиккина вакили ҳам бор — кўринишидан мушукдек мулојим, аммо гаплари йўлтўсарнинг мушти сингари лўнда-лўнда.

Устоз мени азалдан яхши кўради, боиси — бирон марта кўзига тик боққан эмасман. Бу сафар ҳам меҳри товланиб, меҳмонга боримни борича мақташга тушди: танқидчилигимизнинг эртанги юлдузи, калласи нақ билимнинг уяси, энг муҳими — ниҳоятда жасур, таъбиға ёқмаган ёки сиз билан бизга ўхшаш китобхоннинг ихлосини қозонмаган асарларни тап тортмай саналаб ташлайди, деди. Шу йўсин гап қозонида адабиётни қовуравердик. Бир пайт «жаз» этиб, капгирга сатира илинди. Устоз кўзимга маънодор боққан эди, «биласизку, бунақа жанрга азалдан тоқатим йўқ», дедим.

— Ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги босқичида биз универсал бўлишимиз керак, — деди устоз. — Акс ҳолда сиз... айтайлик, мен ҳам четга сурилиб қолишимиз мумкин.

Юрагим бир жизиллаб қўйди.

Шундан кейин устоз муқоваси рангпарроқ китобни олиб, эрмакка варақлаган бўлди.

— Қарангки, мана шуям сатирамиш, — деди у китобни менга узатиб. — Ўқиб чиқдим... Ҳеч нима тушунмадим... Ғирт топилмоқ! Бир қишлоқи бола пойтахтга келибди, на иш, на бошпана, на ўзбекчиликни тополмай, яна қайтиб кетибди.

— Ў! — дея сипо жилмайди меҳмон. — Шу замонда-я? Бизнинг жамиятдами?

Устоз уни маъқуллаб, бош қимирлатди:

— Ҳамма гап шунда-да. Шу типик ҳодисами?

— Кам бўлманглар-е! — дея мийигида кулди меҳмон. — Адабиёт шу даражага тушган бўлса, адабиётшунослик олдинроқ тугаб битган экан-да.

— Биламаи, анчадан бери матбуотда кўринолмай юрибсиз, — деди устоз менга боқиб. — Шунга бир фикр билдирворинг... кўпчиликка аралаштириб бўлсаям... Босилишига ёрдам берамиз. Қолаверса, сизгаям тирикчилик дегандек...

Меҳмон ўша мулойим оҳангда яна гап қистирди.

— Бу авторнинг ижодидан анча узоқман. Лекин, айтишларича, тили сал уаунроқмиш. Бир жойда ҳатто танқидчиларниям...а? Бу қўйиб берса дейман... Унияи курагини эзиб қўядиганлар бордир?

Хуллас, курагини ўзим эзиб қўяқолдим. Мана, энди типирчилаяпти.

Буям ҳолва, устозгинам омон бўлса, ҳали бошқа шогирдларини ҳам ишга солади. Оралатиб туриб, биттадан чўқиганимиздаям...

Умуман, номи сатирачи бўлса, ҳаммасининг бурнини гиштга ишқаш керак. Ҳажга борганнинг савоби тегади. Шуларнинг дастидан туппа-тузук хотиним айниди-қолди — ҳажвий китобни очволиб, қиқирлагани-қиқирлагани. Бугун уйда қиқирлайди, кейин ишхонада... кейин кўчада... Буёқда бир совет оиласига совуқчилик туширгани етмагандек, яна қаргадан имзосиз хат жўнатишади, пешонангга лақаб ёпиштирмоқчи бўлишади — «плюс ошқовоқ» деб...

— Ҳа, айтгандай... ҳў, акахон, ошқовоқсомсадан, қолдими? Яна битта узинг. Сатирачиларнинг учма айғоқчиси ризқимни қийиб кетса бўладими...

1988

РЕСТОРАНДА ТАНИШГАНЛАР

- Қаерликсан, оғайни?
- Эшонгузарда тураман.
- Ие, балки поччамни танирсан?
- Опанг Эшонгузарга тушганми?
- Йўқ, синглим. Исми Холиниса.
- Холиниса дедингми? Тўхта, тўхта, ҳалиги ҳин-
дужамол жувон сени синглинг бўлмасин тагин? Қош-
лари туташ. Ўртасида офатижон хол. Топдимми?
- Ҳм...
- Юзлари лўппигина... Бодомқовоқ...
- Ҳа, энди...
- Қалтабақай. Сочлари тақимини ўпиб туради.
Кўзлари шахло. Топдимми?
- Шу гапларни менга гапиришингни қара-я...
- Артелда ишлайдимиз ахир?
- Худди ўша. Биларкансан-ку.
- Нега билмайин? У ҳар куни ишга кетаётиб ҳам,
ишдан қайтаётиб ҳам дўконимнинг ёнидан оққушдай
сузиб ўтади. Мана бундай қилиб...
- Э, ўтир-е! Ҳаммага томоша бўляпсан... Хуллас,
поччамни учратиб қолсанг, унга мендан салом айтиб
қўй. Хўпми?
- Қизиқ одам экансан-ку. Поччангни умримда
кўрмаган бўлсам, қандай қилиб салом айтаман?

1978

ШУМҚАДАМ

Олиймақом идоранинг нуфузли раҳбариятига етиб маълум бўлсинким, ушбу огоҳлантирувчи саломномани халқнинг ишончли фарзанди, кекса большевикнинг яқин қариндошидан деб фаҳмлагайсиз.

Биламан, ҳозирга келиб имзосиз хатларни текшириш афсуски русумдан чиқди. Шунга қарамай, мазкур муҳим ҳужжат билан чуқур танишиб, ундаги бебаҳо ашёларни ҳеч бўлмаса ичга тугиб қўйишингизни истаб қоламан.

«Оғиз-қулоқ агентлиги» тарқатган гапларга қараганда, Дазмолов миинистрлик лавозимига тасдиқланиш арафасида турибди эмиш. Дарҳол бу фалокатнинг олдини олган маъқул. Шундай дейишга етарли асосларим бор.

Дазмолонни жуда яхши танийман, битта маҳалладанмиз. У, кишлогимиздаги кекса чинор белидан чўрт узилиб, обком вакили ўтирган аптамабилни таппа эзиб тушган хосиятсиз кунда тугилган. Ўшанда бу воқеаларнинг бир-бирига шундоққина мос тушиб қолганига эътибор бериб ўтирмаган эдим. Аммо касофатманд бола биринчи марта мактабга борганида юртимизда бараварига иккита Социалистик Меҳнат Қаҳрамони вафот этгач, бирдан сергак тортдим. Балки сиз буниям тасодиф дерсиз? Унда, Дазмолон пионерга қабул қилинган куни Американинг «Боинг» типидagi самолёти Тинч океан устида гойиб бўлгани-чи?

Ёки армияга жўнатилишини олайлик — у ҳарбий эшелонга чиқиб улгурмай, Грециядаги «қора полковник»лар қонуний ҳукуматни ағдариб ташлашди.

Полк, дивизия миқёсида қандай кулфатлар келтирганидан беҳабарман, лекин хизматдан қайтгач, станциямиздаги заводга слесарь бўлиб расмийлашди-ю, орадан тўрт соат ўтмай, район ўт ўчирувчиларининг японги биноси ёниб кетди. У сирдан ўқишга ўтганини «ювиб», шайқаси билан наҳоргача бемазагарчиликлар қилган куни эса Исроил Мисрга бостириб кирди.

Ҳатто шулардан кейин ҳам бу ҳол ҳеч бир маҳкамани ташвишга солмади. Турғунлик даврининг асосий иллатларидан ҳисобланган ўта боқибегамлик, атрофлича ўрганмасдан туриб кадр танлайвериш оқибатида Дазмолон аввалига мастер ёрдамчиси, кейинчалик мастер, кўп ўтмай инженерлик курсларига ўтирди. Ана шундай кўр-кўрона силжитишларнинг ҳар бири бизга ниҳоятда қимматга тушиб, биринчисидан — Газлида зилзила содир бўлди, иккинчисидан — қардош Гренадани қўлдан бой бердик, учинчисидан — Мексикада душпадуруст ўйин кўрсатиб турган футболчиларимиз шапалоқдек Бельгия мамлакати командасига ютқишиб қўйишди.

Африкадаги қайсидир президентнинг итини сўл террорчилар отиб кетишгани, натижада республика бўйича бир ҳафталик мотам эълон қилингани эсингиздадир? Бу воқеа Дазмолоннинг айтиб директор этиб тайинланишига тўғри келганига нима дейсиз?

У нобакор облизполком раисининг муовини бўлиб тасдиқланганида юрагим безиллаб, зрталабгача ухламай чиқдим. Бу сафар ҳам янглишмаган эканман: совет радиоси каллаи сахардаёқ эълон қилдики, Японияда

қаттиқ довул туриб, пассажир поездини кўприқдан учириб юборибди. Анча қурбон берилганининг асл сабабини Франс прессга сал шипшитгудек бўлсам, япон йигитлари ёпирилиб келиб Дазмоловниям, уни ишга тайинлаганларниям карата қилворишмасмиди?

Юқоридагилардан хулоса чиқариб айтсак, халқаро вазият зўрга юмшатилаётган бир пайтда бу ашаддий шумқадамни жойидан қўзғатиб, яна бир балони бошлаш шартмикан? Сизларни босиқликка, сиёсий хушёрликка чақираман, ўртоқлар. Пухта ўйлаб иш кўринг, яъни олдингида турган икки йўлдан бирини танланг — ё қайта қуриш, ё Дазмолов!

1988

ҚАЙДАСАН, МИЛИЦИЯ?

— Халқ посбонларига салом! Қайси бирингиз бошлиқсиз?

— Мен...

— Каминалари шоир. Яқинда китобим чиқади. Иш жойимда ҳурматим яхши.

— Хизмат?

— Бу қандай гап, ўртоқлар? Мен сурункали сукунатга ташина одамман. У бўлса, гоҳ телевизорни шангиллатади, гоҳ пластинка қўяди. Бас энди, десанг, балога қоласан. Урай десам...

— Гражданин, иложи бўлса қизишмасдан гапирсангиз.

— Қизишмай бўладими, оғайнилар. Тиржайиб гапириш учун одам деганда тонгдек сокин асаб бўлиши керак. Менинг каллам болалар ўйнайдиган шилди-роққа ўхшаб қолган. Гапнинг қисқаси, барогим айниб турибди. Асабим чатоқ!

— Гражданин...

— Бугун шундан келиб билдимки, у энди магнитофон олибди. Хуллас, ноғорага карнай қўшилди. Ҳозир бирга боришимиз ҳам мумкин. Ҳалиям бўкиртириб ўтиргандир хумлар... Ҳой, менга қаранглар, осойишталик посбонлари, агарда...

— Гражданин шоир...

— Сизларни огоҳлантириб қўяй, агар уни тартибга чақиритиш қўлларингдан келмаса, ўзим кескин чоралар

қўллашга мажбур бўламан. Тарсаки билан мана бунақасига...

— Ҳурматли гражданин! Ўртоқ шоир! Ўзингизни босинг. Биласизку, кўпқаватли уйларда доим ахвол шу. Қани, қани, креслога ўтиринг-чи. Ҳа, иш деган мана бундай бўпти. Ана энди бир бошдан гапиринг. Безорининг фамилияси?

— Санталатхоним Ибаева.

— Ие, у... аёлми?

— Тўрт болали кап-катта хотин.

— Ҳм... уйи, квартираси?

— Бешинчи уй, тўртинчи квартира.

— Жуда соя. Энди ўзингизнинг фамилиянгиз билан адресингизни айтинг.

— Ўзимникиям шу. Ўша дарди бедаво... хотиним бўлади.

1978

ТУТУНФУРУШ

Мани биласиз, ака, дўппим тушиб кетса биронтасига беш сўм бериб ердан олдирадиган йигитларданман. Гастронўм мудирининг жияни деган номим бор. Мана, касби ҳалололимни кўриб турибсиз — тратуварнинг четига ўрнашволиб, кунига бир яшик «Родопи» сотаман. Молия агенти пачакилашмай турса, кам деганда йигирма сўм «ебкетди» қолади. Мендан бўладиган харажат — тогамнинг рўзғорига гўшт ташишу, бир-икки сўмни участкавойга қистирвориш, холос.

Анави пирсиён маҳаллада бир студентка туради. Нима, мани еб қўярмидинг, дегандек ҳар куни ёнимдан безрайиб ўтиб кетади денг. Тантилигимиз кўзиб, ўшанга кўнглимиз кетибди-ю, у калтасоч ноз-финоқ қилаётганмиш. Мамашкамиз совчиликка бориб, сувга тушган мушукдек мунғайиб қайтдилар.

Ўша куйдирги ким бўи кетибди ўзи, дерсиз. Дадаси бор-йўғи автопаркнинг бошлиғи. Жа борса, ойига уч юз сўм чўтал туширади. Ундан кўра, автобус минган яхши-да, худонинг берган куни уйга икки чўнтак танга билан қайтасан.

Хуллас, ўша калтасоч билан йигитчасига гаплашиб қўйгим кел қолди. Кеча институтдан қайтишини пой-

лаб, кўча бошида «хах» деб кутиб турдим. Пединститутда ўқийди у ойимча. Битирса, ўрисчадан дарс берармиш. Биздан ортиқ тил билармикин ўзи?

Студенткага сал културной кўриниш учун бўйинга галстук илаштириб, бошга шлавпа бостирганман денг. Кутавериб, ярим пачка «Родоли»ни булутга аъзо қилвордим. Бир пайт гижинглаб кеп қолди-ку. Мундоқ қарасам, устида биронта импортний нарса йўқ. Тўрттепки атласни шунчаки тиззаёптига тиктириб, магазинда ит емай ётган ўн тўрт сўм олтмиш тийинлик жимпердан кийволибди. Оёғидаги чалахиромни камиссиённийдан олмаган бўлса, бўличка уриб кетсин мани.

Ҳали сан рўдапо манга ноз қилдингми, дедиму, йўлига кўндаланг чиқиб, ўқиётган пакультетига мослаб гап отдим. «Давай, красўтка, пазнакўмим», дедим. Шунда у касофати афтимга қараб туриб: «Пашўл!» деса бўладими. Сиркам сув кўтармайди мани, нервим кўзиб кетди. Шақалдириска қилиб тортворай десам, бефаросат одамлар келиб-келиб кучинг шунга етдими, дейишданам тойишмайди. Бунинг устига, муюлинидан кўзи жовдираган бир мухбир чиқиб қолди денг. Бўйинида аппарат. Вақтида шиппак бўлдим.

Хуллас, мандек йигитга ноз қилибсан — пушаймонда ўлиб кет, деб кўлни силтаб юрибмиз. Яна келиб ялинади, деб ўйлаётган бўлса, аммасини сўраб кўяди. Ўлмасак кўрамиз, биздан илги тўлароқ кимни топаркин. Жа омади юришса, биронта мактабнинг директорига келин бўлади-да. Вих-хих-хи, ман бу цедагўглар зотини яхши биламан. Ҳатто маориф мудирини сартарошпулидан қочиб, соқолини ўзи олади.

Уни кўйинг-буни кўйинг, бошимиз омон бўлсин, ака. Ундақанги рўдаполардан кўпини илинтирамыз ҳали. Ишқилиб, «Родоли»сиз қолмайлик.

Лаббай? Сигаретдан дейсизми? Жоним билан. Ҳаммага олтимиш тийиндан бўлса, мана, ўзларига эллик беш тийинга берамиз-да. Хўп бўлмаса, акахон. Кентуринг...

Ҳе, фасонингдан ўргилдим сани. Элқатори олтимиш тийин бераверсанг, шалваринг шалвираб қолармиди. Шу дўхтир халқи ҳам ўлгудек насткаш бўлади-да, ўзи.

1976

УНИНГ ҚУВОНЧИ— МЕНИНГ СЕВИНЧИМ

— Бугун мириқиб севинадиган бўлдингиз, — ишдан қайтишим биланоқ, мени қувонч билан қаршилади хотиним. — Ҳазир, кеча олиб келган маошингизни аямай сарфладим. Фақат мени тўғри тушунинг, бу ишларни ўзимни қувонтириш учун эмас, сизни севиштириш учун қилдим, дадаси.

— Хах-хах-ха, — кулдим мен.

— Ҳозир кўрасиз. Қани, ўтиринг-чи.

У стол устидаги қоғоз қутилардан кичикроғини очиб, ундан гулдор рўмолни олди.

— Қалай, ярашдими? — сўради у рўмолни бошига ўраб.

— Хех-хех-хе, — мамнун бош ирғадим мен.

— Энди мана бу туфлига қаранг. Худди оёғимга ўлчаб тиккандек. Тўғрими?

— Хих-хих-хи.

— Хўш, қўйлак-чи? Чиройли, а?

— Хух-хух-ху.

— Плашни эса, чайқовдан олдим. Назаримда, Зухраникидан бу чиройлироқ. Сиз нима дейсиз?

— Хи-хи...

— Мана бу шарф плашимнинг рангига шунақаям мос тушди-ки...

Ортиқ ўзимни тутиб туролмадим. Жудаям тўлиқиб кетган эканман, ёш боладек бехос йиғлаб юбордим.

Эҳ, чакки бўлди-да. Бари бир чидашим, дардимни ичга ютиб, кулиб ўтиришим керак эди. Нима бўлганда-ям, эркак кишиман, сўзимда туришим шарт. Ахир, унга уйланаётганимда «сизнинг қувончингиз — менинг севинчим» деб валдираб қўйганман-да.

1978

ОЛА-БУЛА ШАРФ

Ой тугаб бораётгани учун, бешта колхозда кетма-кет концерт бердик, бу — олтинчиси... Охиргиси!

Ҳа, охиргиси бўлмай қуриб кетсин. Бундақанги расво клубни умримда биринчи марта кўришим: залдаги деразалар ойнаси галвир бўлиб ётибди, ҳатто кийиниш хонасигаям печка-мечка ёқиб қўйишмабди, артистларимизнинг тиши ёппасига «такира-такир»га ўйнашни кўрсангиз эди.

Ҳолимга қўйиб беришса, бундақанги қаҳратонда оёгимни тагига буқа сўйишсаям, кишлоқ гастролига чиқмаган бўлардим, кимсан — машҳур хонанда Рамазон Шабаетовман, ҳозирча бозорим чаққон, ўнтакиликдан паст қистириладиган тўйларга анчадан бери бормай қўйганман. Начора? Бир томондан, филармониямизда план масаласи ишқал. Иккинчи тарафдан, деҳқонларга маданий хизмат, деган гаплар бор...

Учакишгандай, шарфимниям уйда унутиб қолдирибман, бу аҳволда томоқ бутунлай тўнглаб кетмасайди-да.

Ташқарига чиқиб, клуб мудирини топдим.

— Ҳў, ака, биронта шарф топилмайдими? — деб сўрадим ундан. — Агар томоқни шамоллатиб қўйсак...

— Э-э, нафасингизни илиқ қилинг, — дея сўзимни бўлди мудир, — ҳамма сизни деб келган-а...

У аста бориб, деразанинг синиқ ойнасидан залдагиларни синчиклаб кузатаркан, ўзича ғудраниб қўйди:

— Булар пайти келса яхобда чўмилишади... бўйини ўрашни билармиди бу жўмардлар...

Ҳафсадам пир бўлиб, эндигина изимга қайтмоқчи бўлиб турган эдимки, мудирнинг «э, хайрият», деган хитобини эшитиб, яна тўхталиб қолдим.

— Ве, Халилвой, — деразага яқин ўтирган шопмўйлов кишига қараб шангиллади мудир, — Тўлан тумовни чақирворинг буёққа.

Бир оздан сўнг бўйнига ола-була шарф ўраб олган бадқовок йигит ичкаридан ғўдайганича чиқиб келиб, тажанг ғиёфада бизга юзланди.

— Гап шундаки, Тўланвой, — қироат билан маърузани бошлади мудир, — бўйнингдаги анави савил бизга керак бўпқолди.

Тўлан тумов ўқрайганича шарфини бўйнига маҳкамроқ чандиди.

— Шарип... ўх-хув... ўзимизгаям керак.

— Қўрқма, бирпасга оламиз холос, — тушунтирди мудир. — Мана, Рамазонжон оғайнимиз ҳозир сахнага чиқиб, бизга ялла қилиб беради. Агар томоғи шамоллаб қолса борми...

— Меники-чи? — хириллади Тўлан тумов. — Ўх-хўв... мени томоғим-чи?

— Э-э, сен ашула айтармидинг, ука? Айтганигда-ям, уни эшитадиган бекорчи йўқ. Еч энди бўйнингда-гини.

Тўлан тумов қўлидаги соатга диққат билан боқиб, «иххим-м» дея лабини жийирди.

— Майли, бераман, — шарфни бўйнидан олиб, мудирга узатди у, — аммо-лекин... ўх-хув, ўх-хув... йигирма минутга, холос. Кансерт қачон тугаши минан ишим йўқ, йигирма минутдан кейин уйга бориб, телевизорда хоккейни кўраман... ўх-хув...

Мудир сўзга оғиз жуфтлашга улгурмай, у шартта орқага бурилиб, йўтала-йўтала яна клубга кириб кетди.

— Гапираверади-да, — шарфни қўлимга тутқазаётиб мени тинчлантирди мудир. — Хижолат тортманг, Рамазонжон, бу ўзи сал оvsарроқ бола.

Ун минутдан кейин менга навбат беришди. Биринчи чиқишдаёқ томошабинларни ўзимга авраб олиш учун қитиқни келтирадиган номерни танлаб, раққосага сузилганимча куйлай кетдим:

-- Сой тагида чағир тош, воҳай-бола,
Сойдан ўтолмай қолдим, воҳай-бола.
Ўйинчига суйканиб, воҳай-бола-ей,
Уйга кетолмай қолдим, воҳай-бола...

Томошабинларнинг оҳ-войи ичидан таниш йўтални ажратиб олиб, учинчи қатордан менга хўмрайиб турган Тўлан тумовга зимдан бир қараб қўйдим. Иккинчи қўшиқни тугатган пайтимда у менга соатини кўрсатиб, шарфни ечишимга ишора қилгандек бўлди. Мен гўё ҳеч нарса сезмаган каби, безрайиб учинчи қўшиқни бошладим:

— Олма оқиб келоди,
Бехи қалқиб келоди.
Мани ёрим шаҳардан
Ниста чақиб келоди...

Залда яна қий-чув бошланди.

— Вой дод!..

— Ҳа-ҳей!..

Бу ҳайқириқлар қанчалик кучли бўлмасин, уларнинг орасидан «еч энди шарипимни», деган хириллоқ товушни алоҳида илғаб олдим.

Тўртинчи кўшиқни ҳам эсон-омон тугаллаб бўлгач, қарсақларни мириқиброқ эшитиб олиш учун пича тўхталган чоғимда Тўлан тумовнинг «менга қара, вей, Шабадаев...» деган дағдагаси янгради-ю, шошилинч равишда бешинчисини бошлаб юбордим:

— Фарғонани богида, Омонгул,
Ўсма билан хина бор, Омонгул.
Кетма мани йиғлатиб, Омонгул,
Исфарада нима бор, Омонгул...

Пастдаги тўс-тўполон қайтадан авжга минди.

— Э, кам бўлмагин-е!..

— Яш-ша, хўроз!..

— Шарипни чўз, вей!..

— Бўш келмайсан, Шабадаев!..

— Ўх-хув... хоккейни мажақ қилдинг-ку...

Қарасам, аҳвол чатоқ, Тўлан тумов ҳали-вери бўш келадиганга ўхшамайди. Рўй бериши мумкин бўлган шармандалиқнинг олдини олиш мақсадида кейинги кўшиқларни бир-бирига зълонсиз улаб кетавердим. Кўшиқлар оҳанги жўшқинлашгани сайин, чалани томошабинлар ҳам тобора жунбушга келишаётганди.

— Ҳе, ўлмагур!..

— Ўх-хув... вей, Шабадаев... ўх-хув...

— Ҳа-ҳа-ҳеёй!.. Яш-шавор!..

— Бергин-да энди... шарипимни...

— Ҳа, отаўғил!..

— Шарипни узат дейман!..

Ҳинчи кўшиқдан сўнг нафасимни ростлаб олиш учун салгина тўхталган чоғимда, олдинги қатордагилардан бири саҳнага яқин келиб, қўлимга қоғоз тутқазди. «Ҳойнаҳой, ўша машҳур «ҳилиллаёр»ни таллаб қилишган бўлса керак», деб ўйладим ўзимча. Қоғозни очдим-у, миям бирдан зинғиллаб кетди — унда шундай сўзлар ёзилган эди: «Шабадаев! Қишлоқиларга талтайишни йиғинтириб, иззатингни борида шарипимни қайтариб бер!..»

1985

ШУНИСИНИ ТАНЛАСАММИКАН?

— Сенга кўрсатмоқчи бўлганим — шу. Қалай, чиройлими?

— Умуман, тузук.

— Унча ёқмади шекилли, мулла бўйдоқ? — бирдан тумтайиб қолди дўстим.

— Нега энди? Тузук деяпман-ку. Лекин, бели сал хилчароқ бўлгандайди...

— Гапни чайналмай, дангал айт: оласанми, йўқми?

— Олиш-ку қочмайди-я. Аввал аям билан бир маслаҳатлашишим керакмикан. Кеча у киши Маргилонда сенбопини кўриб келдим, деётган эдилар. Балки, ўшаниси бундан дурустроқдир.

— Жудаям ланжсан, огайни. Унисига ишониб, бунисидан ҳам қуруқ қолмагин тагин.

— Мундоқ диққат билан қарагин-а. Ранги сал... пастроққа ўхшаб кўриняпти-да.

— Э-а, эзма. Ранги бинойидек-ку. Агар ўзимга бўлганда, жон деб олган бўлардим.

— Ҳм... Лекин, дадам танлаб-танлаб топганинг шу-ми, демасмиканлар?

— Ҳў, лаплашанг, сенга айтиб қўяй. ҳозир бу нақаларнинг бозори чаққон. Бугун ноз қилсанг, эртага пушаймонда қоласан...

Яқин дўстнинг гапига ишониш керак. Гарчи бели хилчароқ қилиб тикилмаган бўлса-да, у мақтаган пальтони сотиб олдим.

1978

ЎЙЎИРАКНИНГ ШАМОЛИ

Синоптикларнинг навбатдаги йиғилиши давом этар, келгуси ой учун гидрометеорологик бюллетен тайёрлаш масаласи муҳокама қилинмоқда эди.

— Ҳой, сен гўрлик қилмагин, Тошқўмиров, — коллективга бундан атиги бир ой олдин қўшилган ёш ходим Тоштемировга дакки берарди бошлиқ. — Водий ҳақида тайёрлаган маълумотинг юзимизни шувит қилди. Бюллетенда, худди географиядан имтиҳон топширгандек, областлар қолиб ҳатто районларнинг номини кўрсатиб ўтибсан. Намунча мижғов бўлмасанг, ука?

«Водий» дейилгандан кейин гап тамом-да. Бу чеккаси-га ёмғир ёғмаса, у чеккасига ёғар. Бир тарафига туман тушмаса, иккинчи тарафига тушар...

Ниҳоят асосий масалага ўтилди:

— Янги бюллетенни шундай тайёрлаш керакки, ўртоқлар, — куюниб столи муштради бошлиқ, — унда тулкининг ини сингари қирқта туйнук бўлсин. Хулласи калом, бирон-бир жойда офтоб чиқса ҳам, чиқмаса ҳам, тош ёғса ҳам, ёғмаса ҳам бизнинг маълумотимизга тўғри келиши шарт! Қани, кимда қандай гап бор?

Биринчи қаторда мазкур муассасанинг тенгдошлари бўлган уч нафар туллак ходим — Чамаев, Таваккалов ва Ғабибаровлар ўтиришарди.

Чамаев тепакал бошини авайлаб силаб, саркардаларга хос мудроқ қиёфада гап бошлади:

— Уч кундан бери флюгернинг тумшуги ғарбга қараб турибди. Шунга асосланиб айтиш мумкинки, шамол унинг думи томон эсмоқда...

— Флюгерни ҳозирча тинч қўяйлик, — Чамаевнинг гапини бўлди бошлиқ. — Ўртоқ Таваккалов, балки сиз одам ишонадиган бирор гап айтарсиз?

Таваккалов бошлиқнинг кўнглидаги мақсадни дарров тушуниб етди ва гапни чўлиб ўтирмади:

— Маҳаллий Мирзатеракларнинг барги бу йил тела қисмидан тўкилиб бормоқда. Бу — қишнинг қаттиқ келишидан далолат беради. Қўшним Жуман бувонинг ҳам фикри шу. Айтмоқчиманки, янги бюллетенда ҳавонинг исиши ҳақида камроқ каромат қилганимиз маъқул.

Қасбдошининг гапи бошлиққа маъқул бўлишига Чамаев тоқат қилиб туrolмасди. Шу боис у ҳозиржа-воблик билан қарши ҳужумга ўтди:

— Кеча автобусда келаётсам, бозордан қайтаётган қишлоқи чоллардан биттаси далада бир жуфт лайлакни кўргангани айтиб қолди, — эзмаланди у. — Лайлакки, шу пайтгача учиб кетмаган экан, гаров ўйнашга тайёрман, совуқ кеч тушади.

— Беъмани гап, — дарҳол эътироз билдирди рақиби унга. — Иккита пандавоқи лайлакнинг ҳозиргача далада юриши станциямизга қимматга тушиши мумкин. Ҳаммамизга маълумки, олақарғанинг шамоли сершитоб ўтди. Демак, намгарчилик кўп бўлади. Шундай экан, нима учун ҳавонинг совиш эҳтимоли борлигига ишонмаслигимиз керак?

Иккала ходим ўртасида тортишув бошланиб кетди.

— Бас қилсаларинг-чи, оғайнилар, — баҳсчиларга насихатомуз мурожаат қилди Ўзбиладаров. — Балки, иккалангиз ҳам ўзингизча ҳақдирсиз. Лекин, аниқ гап айтишга ҳали эрта эмасмикан?

Сўнг атрофидагиларга юзланиб деди:

— Сабр қилсак, эрта-индин қийгирак ўтади. Агар қийгираклар қибладан эсан шамол билан учиб келишса, совуқ эрта тушади. Агар...

Бироз кеч бўлса ҳам, ишни пишиқ-пухта қилган яхши-да. Бюллетень қийгиракнинг шамолидан кейин тайёрланадиган бўлди. Ҳа, синоптикларнинг иши шунақа мураккаб.

1972

СОВИГАН КЎНГИЛ

Шу тобда кўзимга у янада совуқ кўриниб кетди. Афтимни тириштириб, юзимни четга ўгирдим.

Кайфиятим тушганини пайқаётгандек, «илгарилари мендан жонингизиям аямас эдингиз, энди меъдангизга тегдим шекилли», деяётгандек туюлди. Ўнғайсизланиб, кўзимни ерга қададим.

У эса гўё таънани давом эттирди: «Балки, мендан қутулмоқчидирсиз?»

«Ҳа!» деб бақиргим ва бир йўла орани очиқ қилиб қўйгим келди-ю, тўсатдан иккиланиб қолдим: «Балки, усиз менга жуда қийин бўлар...»

Шунда у бирдан туюқиб кетгандек, «Сиз номард-сиз!» дея захрини тўккандек бўлди.

— Майли, мен номард бўлақолай! — ниҳоят дадил туриб ўшқирдим унга ўчакишиб. — Энди сендек заққум билан сираям яқин бўлолмайман!

...Ўша-ўша чекишни бутунлай ташлаб юбордим.

1978

ТҰННИ ТЕСҚАРИ КИЙИШ

Янги тўқимачилик комбинати қурилиши ҳақида газетада бир саҳифалик тантанавор мақола берилгач, телестудиядагилар ҳам бирдан енг шимариб қолишди. Бош муҳаррир мени ҳузурига чақириб, бу жойдан шопилинч кўрсатув тайёрлашимни топширди.

Ишни бизни илиқ кутиб олган қурувчилар, зарур нарсаларни қурилишга узлуксиз етказиб беришга эришяётган турнақатор машиналарни суратга олиш ва кўпиртириб изоҳлашдан бошладим:

— Кўриб турганингиздек, энг замонавий кранлар ўрнатилгани карвон-карвон юк машиналарини ўз вақтида бўшатиш имконини бермоқда. Айниқса, оилавий пудрат асосида ишлашга ўтган Қовунчиев ва Кабановлар сулоласи сифату иқтисодда барчага намуна бўлаётгани бизни қувонтирди. Беш йиллик зарбдорлари ҳисобланган Маракаев, Жалоладзе, Пак ва Папандапуло ўртоқлар махсус қурилган чекиш капасида ҳам бекор ўтиришгани йўқ — прораб Лайлоев билан навбатдаги режалар тўғрисида куйиб-пишиб суҳбат қуришяпти.

Мана бу эса, қурувчилар овқатланадиган ошхона. Бир неча юз кишилик улкан коллективга бу каталак торлик қилмасмикан? Қолаверса, ошхонада бор-йўғи беш хил овқат тайёрланар экан. Телса тебранмас бош ошпаз Камолохуновдан бунинг сабабини суриштирганимизда, қовоқ-тумшуғи осилганича лом-мим деёлмай қолди. Район умумий овқатланиш идорасидаги калладор зотлар бу масалани жиддийроқ ўйлаб кўрсалар, чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқовни яқинда мукофотга берилган шахсий «Жигули»сига ўтираётган чоғда учратдик. Бу камтарин инсон телеэкранда кўкрак керишдан иймангандек, «ҳақиқий қаҳрамонларимиз — оддий ишчилар, ўшаларни суратга олинглар», дея бопқармадаги йиғилишга жўнаб кетди.

Азамат бинокорлар бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида, яъни муддатидан икки ой илгари фойдаланишга топшириш учун курашмоқдалар. Буни эшитиб, шижоаткорлар масканидан дилимиз завқ-шавққа тўлиб, мамлакатимиз бўйлаб кенг қулоч ёйган қайта қуриш жараёнининг муқаррар галабасига ишончимиз янада мустаҳкамланиб қайтдик...

Эртаси баравақт ишга келиб, монтажни эндигина тугаллаган эдимки, яна бош редактор йўқлатиб қолди. Борсам, турқи бежо.

«Ишлар чатоқ, — деди у. — Кеча кечқурун министрликда бўлган йиғилишда тўқимачилик комбинати курилиши чўзиб юборилаётгани қаттиқ танқид қилинибди, газетада асоссиз мақталгани кўрсатиб ўтилибди. Энди бориб, бошқача кўрсатув тайёрлайсиз. Аямай дўппосланг хумпарларни. Топшириқ шунақа».

Хонага шалвираганимча қайтиб, юракни чангалла-гудек аҳволда креслога чўкдим: бу қанақаси — кеча ундоқ деб борсам, бугун бундоқ деб борсам... Бурд деган нарса қаёқда қолади?!

Администратор қиз қуйиб узатган тўқсон бешинчи чойни бир-икки симиришим билан каллам ярқ этиб ишлаб кетди. «Нега энди бошқатдан суратга тушириш керак экан, — деб ўйладим мен, — тап-тайёр тасвирлар турибди-ку!»

Шартта қоғоз-қалам олиб, янги жумлалар туза бошладим:

— Қурувчилар бемаврид келганимиздан ўнгайсизланиб, бизни сохта илжайиш билан кутиб олишди. Ахир юки соатлаб бўшатилмаб, мачит остонасидаги калишлардек тизилиб ётган маънави машиналар фониди суратга тушишга кимнинг тоби бор? Тўғри, кранлар энг замонавий, аммо иш услуби хануз эскичалиги қаттиқ панд бермоқда. Интизом суствлиги, ўзаро талабчанлик йўқлигининг боиси шуки, бу ерда қариндош-уруғчилик кучайиб, ҳаммаёқни Қовунчиев ва Кабановлар босиб кетган. Бу ҳам етмаганидек, Маракаев, Жалолодаев, Пақ ва Папандапулога ўхшаган такасалтангларга махсус кашандалар жойи куриб қўйилган. Қарангки, прораб Лайлоевнинг ўзи бекор вақиллашда уларга ўрناق бўлиб турганининг устидан чиқдик.

Мана бу эса, қурувчиларнинг овқатланиш жойи. Ишининг бош-учи йўқ боқибегамларга шундай шинам ошхона куриш шартмиди? Тагин ҳар бир текинхўр учун беш хилдан овқат тайёрланаётгани-чи? Менимча, қўли гул пазанда Камолохуновнинг нега қовоғи уйилиб турганини тушуниш қийин эмас — қоқоқ участканинг хўрандалари ҳаддан зиёд талтайтириб юборилмаяптимикиан? Район умумий овқатланиш идорасидаги ўртоқлар бу ҳақда жиддий ўйлаб кўришса, чакки бўлмасди.

Қурилиш раҳбари Дўмбоқов бизнинг дарагимизни эшитиб, қандайдир йўллар билан мукофотга олган зийнатдор «Жигули»сида қочиб қолди. Балки ҳамма айбни оддий ишчиларга ағдариб, бу сафар ҳам бошқармадаги ҳомийларнинг паноҳига ошиқаётгандир?

Бу муҳим объектни шу йилнинг биринчи апрелида фойдаланишга топшириш планлаштирилган. Аҳвол шундай давом этса, келгуси йилда битиши ҳам амри маҳол. Шулар ҳақда ўйлаб, ушбу харобадан қайтар эканмиз, мамлакатимиз бўйдаб кенг қулоч ёйиши лозим бўлган қайта қуриш жараёнининг тақдири бизни қаттиқ ташвишга солди...

Мана, бугунги гаплар кечаги суратларга бинойидек ёпишди-қолди. Журналистик маҳорат дегани бундан ортиқ бўладими? Қалламга қойил-е! Тўқсон бешинчи чойга офарин-е!

1989

ҚАСОФАТИ ТЕМИРТАҚ

Бу дунёда нима кўп? Билиб-билмай ўзлигини сотувчилар. Яна-чи? Яна... қисқартма номлар: БМТ, МРБ, ТошМИ, ЗАГС... ва миллион ҳоказолар.

«РАФ» — шулардан биттаси. Йўқ, бу янги ташкилот эмас, амалдорларнинг ранги ўчмай қўяқолсин, Раҳбарчаларни Ағдариш Фирмаси ҳали тузилмаган. Аспан атторнинг сандигидан сал каттароқ бўлган шунақа маркали микроавтобус бор, ҳайдовчилар уни эркалабми, эрмаклабми, «Рафик» ҳам дейишади.

Идорамизга қарашли помидоранг «Рафик» жонимни ҳақилдоғимга келтирди. Мустақил ризқ теришни шу ташкилотдан бошлаганман, аммо, бунақа расво машинага биринчи дуч келишим, «э» десам, «бе» дейди, «юрамиз» десам, «турамиз» дейди. Биринчи ҳафтадаёқ пайқадимки, уни биронта пиёниста ясаган, заводданоқ брак чиққан. Брак бўлмаса, қўл тормозини тортиб қўйганимга қарамай, ухлаб ётганимдан фойдаланиб, бировнинг урғочи эшаги ортидан бошвоқсиз ўрмалашга тушармиди? «Жаранг!» этган овоздан уйғониб кетдим. Қарасам, моча эшак шатталаганича қочиб боряпти, «Рафик» ўнг «кўзи»дан тепки ебди. То ўзимни ўнглагимча газета дўкончаси томонга бурилиб, энди со-

тувчи вѣдга ташланди. Тормозни босганимда газета ва музқаймоқ дўконлари аллақачон бир-бирига аралашиб бўлганди.

«Рафик»ни аёлбозликда айблашиб, пастроқ ташкилотга бериб юборишди, назоратни сусайтирганим учун менга паттамни тутқазишди.

Автобус паркига ўтиб, икки йилча ишладим. Тушумнинг яхшилигидан дастлаб суюниб юрдим, кейин сурункасига бир хил манзилга қатнайвериш меъдамга тега бошлади: охори тўкилган автобус, биқинида — 165 рақами, пелонасига «Коммунистик — Ялангоч» деб елимда ёзиб қўйишган. Истайсанми, истамайсанми, бундан қутулолмайсан — чизикдан четга чиқиб кўр-чи!

Даромадиям ордона қолсин деб эркинликни қўмсаб юрганимда, олдинги муовинимиз раҳбарликка кўтарилиб, мени ишга чақириб қолди. Автобус паркидан тез жавоб олиб, эски идорамга етиб бордим. Бордим-у, кўз олдим бирдан жимирлашиб кетди, ўша таниш «Рафик» капитал ремонтдан сўнг қайта идорамизга жўнатилиб, мени кутиб турган экан.

«Рафик» аввалига жуда катта гапириб юрди (шу касбда ишлайвериб, темир зотининг тилига тушунади-ган бўлкетганмиз):

— Бу идора идора бўлиб, ҳали мендақа мукамал техникани кўрмаган!

— Аввал янги моторни авайлаб обкаткадан чиқарайлик, йўлнинг паст-баландини ўрганиб, шароитга мослашиб олайлик, кейин «Волга»ларни чангда қолдирамай. Ҳатто, чет элники билан гаплашиб қўйиш ҳам қўлимиздан келади, тажрибамиз етарли.

— Тошиқма, ўртоқ, беҳуда шошилаверма. Ҳозирча ҳаммаси яхши, ҳамма иш меъёрида кетяпти...

Қаранг, шу темиртакнинг сўзларига чиппа-чин ишонибман. Яп-янгилигида бирон мўъжиза кўрсатганмидики, энди ишни қойиллатса, деган ўй калламга келмабди.

Мен чидам ва умид билан кутавердим, у писмайиб туриб хилма-хил майнавозликлар қилаверди. Гоҳ идорадагиларни ҳашарга олиб кетаётганимда жазирама даштда ўчиб қолади, гоҳ юқоридаги раҳбарлар билан қалтис масалани ҳал этишга бораётганимизда «пис-с» этиб дами чиқади. Баъзан қаҳратонда суви қайнаб кетса, баъзан саратонда мойи музлайди. Энг алам

қиладиган жойи — одатдаги майда юмушлар вақтида миқ этмай ишлайди-ю, нозик вазиятда албатта панд беради. Агар идорамиздагиларни айрим масалаларда шаштини насайтириб туриш учун четдан қўпоровчи юборилган бўлса, имоним комилки, бу — «Рафик».

Бир кун шаҳар четидаги истироҳат боғида «Ўзбек тили» байрами» ўтказилди. Шунчаки қизиққанлару, кўнглида саволи саргайиб турганлар ишдан кейин бир машина бўлиб йўлга тушдик. Икки чақирим юрмасимиздан лаънати «Рафик» қаеридандир «вий-й» этган товуш чиқарди-ю, айиқнинг ўлигига айланди-қолди. Итариб кўрдик — бўлмади, судратиб кўрдик — бўлмади, охири совутиш паррагидан тортиб тутунпуркагичнинг учигача текшириб чиқдим, касалини аниқлолмадим.

Аччиқланиб, бироя эшигини даранглатиб ёпди, биров гилдирагига тепди... Мен ҳам жим ўтирмадим — ўзбекча бўраласам эшитмаганга, тожикча — сўксам тушунмаганга олади. Охири ўрисчалаб «подлец!» деган эдим, бирданига ўзига келса бўладими — калитни хиёл бурашим билан почтачининг соатидек текис ишлаб турибди-ку!

Аммо энди кеч бўлганди, шу маҳалда байрам қопти-ми? «Махфий зараркунанда» бу сафар ҳам ниятига етди. Шунда ҳис қилдимки, бошга нима кулфат келса, ўзгаларга худодан, менга фақат шу «Рафик» дан келади.

Аслида ҳамма айб бошлиғимизда, унинг дастидан куним қандайдир «Рафик» ка қолиб ўтирибди. Биринчи раҳбарим зўр эди — қаерга борса гапи — гап, идоранинг обрўйи осмонда, машинанинг ҳам манаман деганини танлаб, истаган вақтида янгилаб турарди. Кейинги раҳбарлар бири биридан лапашанг чиқди. Ҳозиргисикун гирт Америкабоп...

Америкада ишсизларга нафақа беришар экан. Маълумки, абжир одам ҳеч қаерда ишсиз қолмайди, танбаллар билан ногиронларгина текин нафақага шуқр қилиб яшаш мумкин. Америкадагига нисбатан бизнинг мамлакатда одамгарчилик баланд — уқувсиз ланжларга шунчаки нафақа тўлашдан ор қиламиз, стипендия ва ётоқ билан таъминлаб дорилфунунда ўқитамиз, дипломлар тутқазамиз, катта мояна, хашаматли кабинет, кетворган котиба, хизматкор машина берамиз. Ўрнига кўз олайтирмайдиган галварсларни атрофига тўплаб олса, уларгаям маош тайинлаймиз. Кўрибсизки,

бизда на ишсизлар бор, на пафақа. Америкадагидан қирқ марта қимматга тушса, нима қишти?

Ҳа, бедаво, бибурд раҳбар туфайли, идорамиз обрӯсизланиб, купим «Рафик»ка қолди. Балки: «Не, нега кушинг унга қоларкан, машина сенга тобе-ку?» дерсиз. Узим ҳам шундай фикрлаб, катта кетган эканман, чуқурроқ ўйлаб кўрсам, мен машинага эмас, машина менга хўжайин экан: сипилги деса — ёпилги берман, узатгичларимни мойла деса — мойлайман, фалон жойимга эҳтиёт қисм топ деса — тошаман, гилдирагимни алмаштир деса — алмаштираман. Мен томидан чакка ўтадиган настқам уйда кўмир ёқиб яшайман, у табиий газ билан иситиладиган баланд бинода туради. У туфайли кийимим гоҳ мойга, гоҳ лойга беланади, аммо ўша темиртакни доим ярқиратиб юришга мажбурман.

Кеча ҳаддан зиёд жонимдан ўтиб кетди. Бошлигимдан бир кунга жавоб сўраб, қишлоқдаги қайнонамшикка йўл олдим. Кенжа ўглига қиз топиб, совчиликка боришмоқчи бўлишувди. Хотиним, қайнонам, қайнатам, яна уч кампиру икки чолни юклаб, «ҳайё-ҳуйт» деб қўшни қишлоққа жўнадим. Дарадаги сой устида машина баъзур синадиган осмакўприк бор экан, ўртасига етганда темиртагимнинг яна овози ўчди. Эшикни очсанг, ташқарида қадам кўядиган жой йўқ, сойнинг тўлқини нақ бетингга сапчийди. Шу кўйи ўтиравердик.

Кеч кира бошлаганда қайнатам секин қулоғимга шивирлаб: «Жуда пишиқиб кетдим-ку, куёв, бир илож топмасак, шармандам чиқади», деди.

— Менга қайната холоссиз, — дедим унга. — Отам бўлсангиз ҳам ёрдам беролмайман.

Қайнатам афти буришганича жойига бориб ўтирди. Ора-сира инқиллаб-инқиллаб кўяди денг. Бир маҳал: «Э худо, энди хароб бўлдим!» деди-ю, шартта эшикни очиб, ўзини сойга ташлади.

— Вой дод, чолимдан ажраб қолдим! — деб айюҳаннос солди қайнонам. Сўнг иккала чолга дағдаға қилди. — Нега қараб турибсанлар, хезимлар!

Орият кучлилик қилиб, аввал тетикроғи ўзини сувга отди, кейин букрироғи ҳассасига тирмашганича эшикка яқин келиб, «оллоҳу акбар», дея парашютчиларнинг сакрашидан қилди.

Учала чолни тутиб қирғоққа олиб чиққунимча она сутим оғзимга келди. Биринчи марта кийилган костюшимим юз жойидан йиртилиб, хиром ботинкамнинг

бир пойи балиқларга қўшилиб кетди. Яхшиямки японча соатимни оғзимга солиб, дўппимни тишлаб олган эканман.

Ҳужумни қайтариш вақтида титилиб кетган полк байроғидек бўлиб, кўаларимда жиққа ёш билан машинага яқинлашдим.

— Илойим, номингга ўт тушсин, «Рафик!» — деб қичқирдим қўш муштимни ҳавода ўйнатиб. — Ҳеч бўлмаса, шўрлик қишлоқиларни аямадинг-а! Уларни нима қипқўйдинг, лаънати? Энди хотинимнинг юзига қандай қарайман?! Ҳей, қарғишдан қақшагур, «Рафик»!

Бу сурбетга гап таъсир қилармиди...

Бас, энди! Асабим емирилиб бўлди, ортиқ чидолмайман. Уни авраб-мақтаб, умрида кўрмаган энг баланд телаликка олиб чиқаману, секин пастга қўйиб юбораман. Қани, бо иқаларнинг дастёрлигисиз ўзини-ўзи бир бошқариб кўрсин-чи. Олдиндан сезиб турибман, асли брак яратилган бу чиранчоқнинг фаолияти ўша ерда батамом яқунланади. Нишон ҳам қолмайди.

1989

ШУБҲА

— Кейинги пайтларда менга шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолдингиз. Кўнглингиздагини очик айтаяринг, Аҳмадхон ака.

— Нимани ҳам гапирай. Умуман... сен... расвосан!

— Ё тавба!

— Ҳа! Сенда менга нисбатан ҳеч қандай самимийлик йўқ.

— Ё тавба! Ё тавба!..

— Биладан, тилинг бошқа, дилинг бошқа. Кўпдан бери мени алдаб юрибсан.

— Ё тавба-а-а...

— Шунча пайт бирга бўлиб... Сендан бунини кутмагандим. Кутмагандим!

— Аҳмадхон ака!

— Гап шу — мениям, ўзингниям, қийнама. Ҳали ёшсан. Вақт борида бахтингни бошқа жойдан ахтариб кўр.

Маратвой бошлигига шалвираб боқди: «Мана, ўрин-босарлик ҳам тугади...»

1978

ИМПОРТНИЙ ЙИГИТ

Кечки овқатдан кейин дадам озиқ тишини кавлаб туриб: «Сизга билдирмай битта иш қипқўйдик, ўғлим», деб қолди. Бирдан юрагим алғов-далғов тешиди.

— Уйим куйибди-ку, дада, — дедим ҳиқиллаб. — Дакан хўрозимни охири сўйворибсиз-да?

Кутилмаганда дадамнинг эски тутқаноғи тутиб, «хе, ўша жирик хўрозингни...» дея эндигина оғзига зўр бераётувди, аям унинг гапиши бўлиб, «қачон эсинг киради, ер юткур, сенга хотин топиб қўйдик», деб пешонамга мушт ниқтади. Шундан кейин сал ўзимга келиб, худди уялаётгандек бош эгдим.

Очигини айтсам, хотинсиз яшаш жуда қийинлигини биринчи синфдалигимдаёқ пайқаганман. Уйга берилган вазибаларни бажаролмай қийналган вақтимда «шу зикналар мени биронта аълочи қизга уйлантириб қўйишса ўлишармикан», деб ота-онамдан ёмон ўпкалардим. Мана, бугун ниятимга етиб турибман.

Тақдирнинг тантлигини қарангки, аям куйи махаллалик бир қиз билан тўйда ёнма-ён ўтириб икки оғиз гаплашибди-ю, борлиқ ихлосини берибди-қўйибди.

— Вой, унинг донолиги, вой, унинг бийронлиги! — дед очилиб-сочилиб мақташга тушди аям. — Бодрингдан гап очганимни биламан уруғ экиндан тортиб палак юлишгача шунақаям булбулланиб гапирдики, нақ ўқишни Масковда битирган дейсиз. Акамнинг келиниям юрибди-да, беш йил ўқиб келиб ошқовоқ ўстиришни билмасдан.

— Кўп ховлиқаверма! — деди дадам гердайиб. — Чуқурроқ синадингми ўзи? Масалан, қорауруғ бодрингдан гапириб кўрдингми?

— Қорауруғ азалдан камхамак бўларкан, — дадамга жаҳл билан тикилди аям. — Айтувдим-а, бу йил олақашқадан экайлик, деб. Дунёда битта қайсар қолган бўлса, уям сизсиз.

Дадам ҳаво айниётганини пайқаб, тўсатдан жиддий

қиёфага кирди. Жиддийлашиб қовоқ уйдими, билингки, сиёсийроқ бир гап қилади.

— Хўроз чўқиштиришни йиғиштиринг энди, ўғлим, — деди у менга юзланиб. — Ҳозирга келиб давлатимизнинг ҳамма умиди деҳқондан бўпқолди. Деҳқонда фаросат катталигини фаҳмлаб етишди. Ўзинг билган ерга ўзингга маъқул уругни эк, қанча қўш нарса топширсанг, бизниям ёлчитасан, ўзингниям, деб туришибди. Ҳукумат энди йўлини тошди, илгари институтни чала битирган раҳбару олимчалар настда ер чопаетгапларга йиғирманчи қаватда ўтириб ақл ўргатишарди. Оқибати нима бўлганини кўриб турибсан — отабуваларимиз бог-далага яқин жойга ҳатто ҳаммом солдиришмаган, булар колхознинг биқинига завўт қуришди, бурунчилар яримлаб қолган биронта ҳовузни кўришса, маҳалладагиларни ношудга чиқаришган, уялтиришган, булар бўлса каттакон бир денгизни қуритворишди. Хуллас, ҳамма жавобгарлик яна ўзимизга қоляпти. Давлатнинг ишончини оқлашимиз керак. Мен билан сени қўлингдан келадигани — бозорларга бодрингни тўлдирвориш.

Дадамнинг бу гапидан кейин мамлакатимизни фаровонлаштириш учун ўша қизга уйланишим шартлигини янада чуқурроқ ҳис қилдим. Бошқача айтганда, эл-юрт фидойиларининг сони шу лаҳзада яна биттага кўнайди.

— Хўш, келинболани кўришга тоблари қалай? — деб писанда қилди дадам.

Аввалига «ҳа, энди хотин бўлса бўпти-да», демоқчи эдим, кейин йигитлик гурурим кўзиб, «майли, бир кўз уриштириб қўяйлик», дедим.

Умуман олгандаям, кўрмай-гаплашмай туриб хотин олиш бизга ўхшаган импортний йигитларга тўғри келмайди. Ҳозирги қизларни ҳар томонлама синаб кўриш керак. Бодринг етиштиришни билса, нима, олим бўпке-тибдими? Шу аям билан дадам доим узоқни ўйламасдан иш қилишади-да. Бунақа жиддий масалага бир-ёқлама қараб бўладими?

Қисқаси, ўзим хушёрроқ туриб, келинболани жиддий имтиҳондан ўтказмасам бўлмайди. Қани, бир гал-яврда гилдиратиб кўрайлик-чи, ўша мақтаган қизлари турп ўстиришдан нималарни биларкин?

1985

ЗИЁДБОТИРДАН БОШҚАСИ ТОПИЛАДИ

— Хўп, сизга нима керак?

— Мана рўйхат... хў-ў-ш... ўнта танк, йигирмата бронетранспортёр, ўн бешта қирувчи самолёт, ўттизата Зиёдботир, қирқта светофор, шунча милиционер, бешта гўшт ташийдиган машина.

— Зиёдботирлар аллақачон тугаб кетган. Ўрнига танк олақолинг. Еки светофор.

— Шунча светофорни нима қиламан? Кейин, ҳар қайсисининг ёнига биттадан милиционер ҳам керак бўлади. Майли, гўшт ташийдиган машина кўпроқ бўлақолсин... Э, йўқ, яхшиси анави сариқ юбкали...

— Наташами?

— Ҳа, шунга ўхшаган чиройли-чиройлисидан беш-олтитасини беринг.

— Бу бошқа гап, — деди ўйинчоқ магазини сотувчиси, — боқчангиздаги қизалоқлар ҳам бир яйраб қолишсин-да, завхоз тоға.

1978

МЕНГА ТИЛ ЎРГАТМОҚЧИ БЎЛИШГАНИ

Холисанлилло айтганда, рус тили дарсининг ўаиям мана мундоқ етиб турувди, яна чет тили қўшилди — французча. Она тилимиздан фарқи шуки, шаҳардан тўртта ўабекча сўзни ёдлаб келган бўянчоқ ўқитувчимиз: «Мақтаб тамом, ҳамма -- далага!» деса, биз: «Бонжур, мадам, бонжур!» деймиз.

«Фаранг аямиз» бешинчи синфгача амаллаб чидади — бир ёқдан қишлоқда яшаш азоби, иккинчи ёқдан у юз хил савол беради-ю, жавоб ўша-ўша: «Бонжур, мадам, бонжур». Охири келган жойига қараб қочворди.

Олтинчи синфда англизча ўргатадиганни топиб келишиб, тағин бизга тиқиштиришди. «Бунисининг жони ҳарқалай қирқта эмасдир-ов, кўрамиз-да», деган эдик, худди айтганимиз бўлди. Аммо шундаям тинчимадик — еттинчида португалчани, саккизинчида хитойчани

«шудгорлаш»га уриниб кўрдик. Бунинг устига математика бор денг. Менга қолса, ҳатто геометрияю тригонометрияни ҳам чет тили ҳисобига қўшворардим. Масалан, қовоқчўмич грекчада нима дейилишини биласизми? Билмайсиз! «Котангенс»ни-чи, туркийга ағдариб айтиш қўлингиздан келадими? Келмайди! Демак, иккаласиям бир гўр.

Тўққизинчи сифда чет тили ўқитувчиси топилмай, анча енгил тортиб юрдик. Лекин бир куни...

Бир куни Хомит-жарчи сифга учиб кириб, «немис келди, немис келди», деб шовқин солди. Томошага чиқиб «объект»ни ўраб олдик, у ҳайрон. Сочини сипсиллиқ тараб, ялмани ўртадан очганини ҳисобга олмаганда, турқида немиснинг «н» ҳарфи йўқ, жуда нари борса, ўзимизнинг озарбайжондир.

Абдулла-елим унинг атрофида сурланганича айла-ниб чиққач, кинодагиларга ўхшатиб: «Ауфштейн!» деб қичқирган эди, немис уни ўзбекчалаб сўқди. Сўнг менга ўқрайиб, яна тилимизда дўқ урди:

— Нега менга бақраясан?

— Немисмисиз ахир? — деб сўрадим.

— Ўзбекман, аҳмоқлар, — деди у, — сизларга немисчадан дарс бераман.

Шу кўйи немисчани таталапга тушдик. Икки ой ўтиб-ўтмай марказдан комиссия келиб, чет тилини қандай ўзлаштираётганимизни текширди. Барваста бир аёл «пиш-пиш»лаб туриб, беҳос савол ташлади:

— Қани, болалар, ким жавоб қилади, «мен дарсни яхши биламан», дегани немисчада қандай айтилади?

Номаълум аскар қабри устида тургандек жимиб кетдик. «Бир минут сукут сақлаш» ниҳоясига етгач, комиссия опа олдинги қаторда ўтирган Раҳим-пўмпага бармоқ ниқтади:

— Сен айт.

— Хенде хох! — деб дўриллади Раҳим-пўмпа.

Комиссия опанинг қоши қанот ёйиб, киприклари пилпиллай бошлади:

— Хенде хох, бу — «қўлингни кўтар», дегани шекилли?

— Менам шуни айтяпман-да, — деди Раҳим-пўмпа. — Дарсни яхши билганлар доим қўлини кўтаради.

«Немис акамиз» ҳам ўқув йили тугагунча зўрға тишни тишга босиб юрди. Унинчи сифда бутунлай чет

тилисиз қолдик. Мактабнинг бош гўлахи бўлган Қори тоға аҳволимига ўзича ачишиб, гоҳ директор, гоҳ ўринбосарнинг йўлини тўсар, «келинг, шу камбағалларга ўзим арабийни ўргатай, одам бўлишсин», деб тиқилинч қиларди.

Қори тоға бекорга безовта бўлмаганини университетга келиб билдим — аттестатимда чет тилидан баҳо йўқлиги учун ҳужжатларимни қабул қилишмади, бу фан бўйича мустақил тайёрланганман, деб ректор номига ариза ёзганимдан кейингина кириш имтиҳонларини топширишимга руҳсат беришди.

Иншою тарихдан бир нав ўтиб олдим, гал чет тилига келди. Хорижий тиллардан имтиҳон қабул қилинаётган қаватга чиқсам, ўн тўртта хонада ўн тўрт хил лисондан синов кетаётган экан. Ҳар қайси эшик олдида гуруҳ-гуруҳ «умидвор»лар тизилиб турибди. Ҳар бир гуруҳнинг ортидан эринмай навбат олиб чиқдим. Биттаси менга анграйганича боқиб, «қилигингизга тушунолмай турибмиз», деган эди, «менга бари бир», деб кўяқолдим.

— Ўн тўртта тилни ёппа биладиларми? — деб сўради у баттардан ҳайратланиб.

— Аксинча, — дедим мен, — биттасиниям билмайман.

Ниҳоят эшиклардан бирига олдинроқ навбатим етди. Бу хонада испанчадан имтиҳон олинаётган экан, таваккалига кириб бордим. Ичимда бисмиллони айтиб, билет суғурдим. Бу орада ўқитувчи нимадир деган эди, яна таваккал қилиб, «рахмат, домла, илларим ёмонмас», дедим. Домла айнан ўша гўлдирашини такрорлади. Бу сафар гапнинг оқимини ўзгартиб, «Фарғонаданман», деб кўрдим.

— Фамилиянгни сўраяпман, — деди у.

— Фамилиям Гулматов.

— Испанча айт!

— Испанчадаям, форсчадаям, япончадаям Гулматов, — дедим.

Домла хохолаб кулди.

— Кайфиятим очилганидан фойдаланиб қол, деҳқонвачча, — дея мурувват ваъда қилди у. — Биттагина испанча сўз топиб айтолсанг, шартта «уч» кўйвораман.

Бирдан қаддимни ростладим. Ўнг кўлимни паншанинг четки илгагига ўхшатиб юқорига кўтардим-да, каттиқ мушт туғиб: «Рот фронт!» деб бақирдим...

Э, афсус, минг афсус, меҳрибонларим мени одам қаторига қўшиш учун кўпдан-кўп пулларни совиришди, ҳар хил тилларни ўргатмоқчи бўлишди, уларнинг таъбири билан айтганда, ношудлик қилдим, бундан бари бир иш чиқмади. Қайтага, калламда бориям чалкашиб кетди. Энди ҳаммасини йиғиштириб қўйиб, одмигина бўлса ҳам, ўзимга қулайрогини яхшилаб ўрганмоқчиман — яъни ўзбекчани.

1988

ҚИШЛОҚИ

- Қимнинг шайтонараваси бу?
- Кечирасиз, ака, бу — «Мопедь».
- «Мопедь» дегин? Савлатингни қара — от ҳуркади. Шу темиртакни миниб юришга уялмайсанми?
- Нега темиртак бўларкан? Бу — «Мопедь»!
- Вой-вуй. Бунча кўкрак кериб гапирмасанг? Яхшиямки, паровозинг йўқ. Бировга салом бермай кўярмидинг...
- Менда гапингиз борми, ака?
- Демокчиманки, ҳозир сендақа йигитлар «Жигули»да кира қилиб юришибди. Сен бўлсанг... Қанчага олгансан бунга?
- Қўлдан олганман. Икки юз сўмга.
- Ўзиниям эшакдай ишлатибсан. Шилинмаган жойи қолмабди. Суқсурдай йигит уялмасдан шунга илашиб юрганингни қара.
- Ҳа энди...
- Шу ҳам мотор бўлди-ю. Худди итхамакка ўхшайди... Ҳа майли, бизнинг ўғилга кетаверади. У ҳали ёш. Ма, олтмиш сўм.
- Бу... бу нима қилганингни? Шошмай туринг. Ҳой ака... Дурустроқ савдолайлик, ахир... Хужжат-чи, хужжати?
- Хужжати керакмас. Қишлоқда яшаймиз. Сен пулни маҳкам қил, ука. Ёнига пича қўшиб «Жигули» олволарсан...

1978

ЕРЛИКЛАР

Бичиқчилик цехининг бошлиғи Қодир-қайчи ўлкаси оғзига тиқилгудек бўлиб ичкарига отилиб кирди.

— Ишни тўхтатинглар, қизлар, — ҳирқиради у, цехдаги яккаю ягона эркекнинг кўзига қарамасликка ҳаракат қилиб. — Бир соат ичида иш жойимизни музейга, ҳовлини истироҳат боғига айлантириб улгуришимиз керак. Қосмосдан келган одам... ҳм-м-м, шахслар бизнинг ишимиз билан танишармиш.

— Вой ўла-а-й! — ҳайратдан ёқа ушлади Ойшабу.

— Марсдан келишдимикан, а? — бармоқ тишлаб сўради Тўпахон. — Балки, Юпитердандир?

— Буни осмонга дурбиндан қарайдиган фрафессирлардан сўра, — тўнғиллади Қодир-қайчи. — Директоримиз менга қўнғироқ қилиб, гап шунақа-шунақа, сенга бир соат муҳлат бераман, деди — вассалом.

Цехдаги яккаю ягона эркек ўа одатига кўра хотинларга суйқаниб туриб, майин овозда гап қўшди:

— Тилимизга тушунишармикан у ер юткурлар?

— Ким билади дейсан, ака Ёқуб, — елка қисди Қодир-қайчи. — Ишқилиб, ўзинг тилингга эҳтиёт бўлгин. Мабодо маошингни сўраб қолишса, мукофот пулини қўпиб айтиш эсингдан чиқмасин.

Кейин касаба союз ташкилотининг раисига ўгирилиб буюрди:

— Буҳалчага мўмайроқ қилиб ёрдам пули ёа.

— Вой, у биздан ёрдам сўрабдими?

— Унақа бракчиларга ёрдам берадиган аҳмоқ йўқ! — ўшқирди Қодир-қайчи. — Сен ўша пулга бозордан харажат қип келасан. Осмондан тушганларнинг томоғини ёглаш керак. Ерликларнинг улфатбозлигини кўрсатиб қўямиз уларга.

Бир соатдан кейин меҳмонлар цех ҳовлисига кириб келинди. Қодир-қайчи теп-текис йўлакда қоқина-қоқина уларнинг истиқболига ошиқди. Қосмосликларга қайси тилда мурожаат қилишини билмай пича иккиланиб тургач, таваккалдан «Гуд... гуд-бай!» дея гингшиди.

Директорга ҳамроҳ бўлиб келган уч кишидан икки таси аёл бўлиб, улар кўриниш ва кийиниш жиҳатдан маҳаллий жувонларга жудаям ўхшаб кетишарди. Лекин малласоч эркекнинг кўкиш кўзада самовий совуқлик яққол акс этиб турар, бужур юзи эса метеорлар

ёмғиридан галвир бўлиб кетган олис бир сайёрани эслатарди.

Космослик аркакнинг қўлида «Феникс» сигаретини кўрган зукко ака Ёқуб «Болгартабак» фирмаси ўа маҳсулотини фақат ер юзи мамлакатларига экспорт қилиш билан чекланиб қолмаётганини дарҳол тушуниб етди. Меҳмон йирқироқ зажигалкани шақиллатиб сигаретга ўт берган пайтда ҳозиргина нос кафтлаган қоровул чолнинг кўзлари ўйнаб кетди.

— Я илавҳа иллавла, — гўлдираб калима келтирди у. — Еттинчи осмоннинг жинчирогини қаранг-га...

Директор меҳмонларни чиннидай тоза йўлақдан цех биноти сари бошлади. Қунишганларича бир-бирларининг пинжига кириб олган қизлар ҳайрат ва ҳаяжондан қотиб туришарди.

— Ҳорманглар, қизлар! — жилмайганича сўз қотди уларга космослик аёллардан бири.

Меҳмоннинг маърузаси инобатсиз қолди. Қизлар ўртасида ўзаро висир-висир бошланди.

— Ие, ғирт ўзбекча гапирди-ку!

— Бари бир гализроқ...

— Шунисигаям шукр қилсанг-чи.

Бири биридан сўзамол қизларнинг ҳозирга келиб ёввойилашиб қолганидан таажжубланган директор меҳмонлар олдида ўнғайсиаланиб, устма-уст томоқ кирди.

— Сизларга нима бўлди, қизлар? — «қизлар» десада, негадир ака Ёқубга таънадор боқиб сўради у. — Меҳмонлар ўзларингизнинг ҳамкасбларингиз — қўшни райондаги мусобақадош «Космос» модалар ательесининг вакиллари. Қани, яхшилаб танишиб олинглар-чи.

Ҳамма тенгдан қалқиб кетди. Қоровул чол жаҳл билан нос туфлаб, аста нари жилди.

1977

ДАВОЛАНИШ

Атроф зимистон. Юрагим хижил...

Тш-ш! Қулоқ солинг-а, орқамдан писиб келаётган ажиналар каминани бўғизламоқчи бўлиб шивир-шивир қилишяпти. Эшитяпсизми?

Ёки булър бақатеракнинг барглари микан? Ахир, шабада эсиб турибди...

Атроф зимистон. Юрагим бежо!..

Ё алхаазар! Буниси қанақа махлуқ энди? Ҳезалакларга ўхшаб куляпти. Тиши аррасимон бўлса-я...

Уф, шундан кўрқиб ўтирибман-а. Бойўгли экан. Учиб кетди ярамас.

Атроф зимистон. Юрагим така-пука!!

«А-а-а!..» Нега бақиряман? Тўғри, бақиряш керак. Сўқмоқнинг қоқ ўртасида бир кўзли одам ютар турибди. Кўзининг ёнишини қаранг. «А-а-а!..»

Шошманг-чи, тиллақўнғизлар тўпланиб олганми дейман? Ҳа-я. Тфу!..

Атроф зимистон. Юрагим пачава!!

Ўғилболачасига тан оладиган бўлсам, қоронгуликни болаликдан жиним суймайди. Лекин, бошга тушгандан кейин...

Гап шундаки, раҳбарликка тайинландим-у, ғалвалардан асабим тараглашиб, юрагим ғижимлайдиган бўлқолди. Врачга борган эдим, у кечалари сокин жойларда сайр қилиб туришни маслаҳат берди. Мана, даноланишни бошлаб юбордим.

1978

ШОМУРОД ҲАСИБФУРУШНИНГ ФУТБОЛГА БОРГАНИ

Ализ Несинга таълим ила...

Бир тоғора ҳасибни кўтариб Шайхонтовурга чиқсам, кўчада одам танқис, ҳамма ўзини футболга урворибди. Харидорнинг кетидан қувиб менам стадионга кирдим. Кирдим-у, юрагим орқага тортди. Ёлирай! Ҳеч каснинг бошига тушгулик қилмасин-у, агар шунча одам тўйингга бостириб келса борми, узоғи билан икки минутда хонавайрон бўлмасанг, мана мен кафил.

Оломоннинг авзойи бузуқлигини кўриб, ҳасибни очишга юрагим бетламади. Хайриятки, бир барзангининг ёнида бўш жой қолган экан, тоғорани ўртага қўйиб ўша ерга ўтирдим. Биздан нима кетди, шу футболиниям бир кўрсак кўрибмиз-да, дедим.

Майдонга қарасам, ярми сариқ, ярми қизил майка кийган бевош ўспиринлар қирқта сигир боқса бўладиган ажриқзорни бемалол тепалаб юришибди. Ҳой, кўзингга қара, дейдиган одам йўқ. Тўсатдан жаҳлим кўзиди: «Хў, ҳалойиқ! Бу зараркуналлар ҳаммаёқни тепалаворди-ку! Савобгарчиликка биргалашиб ҳайдасак бўлмайдимиз?» деб бақирдим. Ёнимдаги барзанги «сизга қайси бири ёқмаяпти ўзи, акахон», деб пичинг қилувди, «барини ҳайдаш керак — сариқларниям, қизилларниям», дедим. Шунда олдинги қаторда ўтирган бир дингқулоқ шартта менга ўгирилиб «сариқларга яна тил тегизсанг, кўзингни ўйволаман», деди. Қасалмандлигини ҳисобга олиб, у билан гап таллашиб ўтирмадим, ўзи боядан бери шу одамга жуда раҳмим келтирувди. Бечоранинг тутқаноғи бор шекилли, тўп сариқларга тегса, тиззасини ўйнатиб, елкасини учиради. Қизилларга тегса, калласи «қалтир-қалтир», «қалтир-қалтир» титрай бошлади денг.

Ё тавба, шу ўйиннинг нимасини томонга қилишаркин? Тўпи бор ўйинчи югурса-ку бир нав, тўпи йўқлар нимага ҳакиллаб юришибди, шунга ҳайронман. Майсани тепалашганиям майли, кўпчиликни ичига шим киймай чиқишганиям майли, ҳеч бўлмаса, ўздан каттани ҳурмат қилишни билмайди-я, бу хумшарлар. Қараингки, қора кийимли бир мўйсафид тили осилгудек бўлиб ҳали уёққа чопади, ҳали буёққа чопади, қани энди ноинсоф ўспиринлар унга тўп беришса. Ҳатто, «мен бу томондаман, укажонлар», демоқчидек хуштак чалсаям парво қилишмайди денг. Буни кўриб яна зардам қайнади. Қўлимни оғзимга қарнай қилиб: «Хў, тарбия кўрмаганлар! Отанг тенги одамга ҳурмат шуми?» деб дўқ урдим. Ёнимдаги барзанги ниманидир кавшаб туриб, «вей ака, алжирамасдан жим ўтиринг энди», деб кўзини олайтирди. Аҳвол шу-да, ҳақиқатни гапирсанг, дарров жиннига чиқаришади.

Тузи пастроқ гап айтиб барзангини сал мустар қилмоқчи бўлтирувдим, каллам қўққисдан фойдалироқ томонга ишлаб кетди. «Ие, тўхта-чи, Шомуродвой», дедим, «бу ишкамба мабодо бизни фирмага қарашли

ҳасибни чайнамаяптимиқан», деб ўйладим. Тогорага ёпилган сочиқ анча пастлаб қолганини кўрдим-у, шубҳам баттардан кучайди. У қарса-қурс чапак чалиб, «ур-ур, «Пахтакор!», «ур-ур, «Пахтакор!» деб ҳайқиришга тушгандан кейин ҳасибни егани аниқ сезилди-қолди. Ҳа, ҳасиб жуда кучли нарса. Бараангига қўшилиб, ҳасиб емаганларам бақира бошлашди. Шуниси қизиқки, улар қанча қаттиқ бақиршса, сариқ майкали ўйинчилар майсани шунча кўп тепалашди.

Текин ейилган ҳасибларни ҳисоб-китоб қилволиш учун тогорани бу томонга олиб барзангига яқинроқ сурилган пайтимда қизил майкали ўйинчилардан биттаси тўсатдан тўпни илиб қочди. Зингиллаганича бориб, дарвозага шунақанги варанглатиб тепдики, ҳатто оёғидаги ботинкасиам учиб кетди. Тўп дарвозанинг бу бурчагига, ботинка у бурчагига кирди. Стадион ўти ўчган самовардек жимиб қолди. Олдимдаги дингқулоқ «Вой-е-ей!» деб кўкрагини чангаллаганича, шилқ этиб тиззамга йиқилди. Орқадаги боланинг лимонадини олиб, бетига сув пуркаганимни биламан, ҳалиги дингқулоқ бирдан уввос солиб, ўрнидан туриб кетди-ю, «кўзни единг, итвачча», деб бўқиришга тушди. Қарангки, шошилишда лимонадга қўшиб оғзимдаги носиям пуркаворибман. Ҳайриятки, дўхтирлар бор экан, уни машинага босиб касалхонага опкетишди. Юрагинг пачава бўлгандан кейин, тўп уришни биладиган томонга ишқибозлик қилсанг ўласанми, деб ўйладим.

Ақлли одамнинг садагаси кетсанг арзийди. Тўп киритилгандан кейин қора кийимли мўйсафид ниҳоят ўспиринларни мурсага келтириб, сариқларни бу томонга, қизилларни у томонга ажратиб ташлади. Тўғрида, қайсидир донишманд майдонни илгаритдан теппа-тенг бўлиб берган экан, бировни томонида пишириб қўйибдими? Агар мақсад тўп киритиш бўлса, ўзингни тарафингдаям тап-тайёр дарвоза турибди, бошқаларни-кига уришинг шартми?

Мўйсафид шўрлик шунча уринди-ю, куйиб-пишгани бари бир чиплакка чиқди. Ҳуштак чалиниши биланок, безори ўспиринлар ҳасибдаги пиёз билан қиймадек яна бир-бирига аралашиб кетишди.

Бир пайт баданимнинг қитиги келгандек бўлди. Мундоқ қарасам, барзанги қўшнимнинг кўзи ўйинда-ю, қўли оёғимда ўрмалаб юрибди, тимирскиланиб ниманидир қидирипти. Индамасам, қўлини чўнтагимга

суқадиган чамаси бор. «Хў, акаси, ҳасиб бу томонда», дедим. Эндигина айбини бўйнига қўймоқчи бўлиб турувдим, тўс-тўпалон тагин авжга чиқди. Сарик майкали ўйинчилар бу вақтда нариги дарвозани ўраб олишган экан. Улардан биттаси тўпни юқоридан қиялатиб тенган эди, бехосдан бошқасининг калласига тегиб, дарвозага кириб кетса бўладими. Стадионда қиёмат бошланди, кўрқиб тоғарамни қўлимга ушлаб олдим.

Шериклари тўп урган ўйинчининг ёнига келиб, калланг ёрилмадими дегандек бир-бир кўнгиб сўраб кетишди. Боши лат еган уёқда-ю, буёқдаги ишқибозлар унга ачинганидан «ув-в!» деб юборишди. Кейин ўйинчининг калласи бутунлигини кўриб суюниб кетишди шекилли, бир-бирини янги келин-куёвдек «чўлп-чўлп» ўна бошлашди. Барзанги қушним мени қучоқлаб даст кўтарган пайтда, кўргиликни қарангки, тоғорам қўлимдан бехос чиқиб кетди. Одамларни устидан бошма-бош сирганиб бориб пастрокда бир даранглади-ю, шу-шу қайтиб дараги бўлмади. Ҳе, ўна футболингни кароматидан ўргилай, деб йиғламсираганимча ташқарига юрдим. Дарвозадан чиқаётган чоғимда томошабинларнинг ҳайқириғи орасидан қадрдон тоғорамнинг товущиям эшитилгандек бўлди. Ишқибозларнинг «Ур-ур, «Пахтакор!» дейишига мослаб «даранг-даранг», «даранг-даранг» қилади-я жонивор.

Хуллас, ўшандан буён ҳасиб сотгани стадионга бормайдиган бўлдим, аммо-лекин мистогорам нодонлик қилиб «Пахтакор»нинг ишқибозларига қўшилиб кетди. Ҳа, тоғорамнинг шўри курсин-а, «Пахтакор» олий лигага чиққунча даранглайвериб илма-тешик бўпкетмасайди.

1986

БАЙРАМ ИНТЕРВЬЮСИ

Жамоатчи ҳажвчимиз байрам арафасида улфатчилик фанлари доктори Маишат Маишатович билан суҳбатда бўлди. Кўпчиликка отнинг қашқасидек танилиб қолган Маишат Маишатович янги йилни кутиб олиш тартиби ҳақида ўз тоифасидаги шахсларга қарата гапириб шундай деди:

— Қадрли шишадешлар, азия ҳамтовоқларим! Ма-

на, янги йил ҳали пробкаси очилмаган «Портвейн»дек қаршимизда маҳтал турибди. Нақадар гаройиб байрам бу. Унинг ўзига хослик томони шундаки, бу куни эркак зоти ёппасига ичади. Ичишни ўрганган аёллар эса орага суқилишиб, даврамизни янада кенгайтирадилар. «Яратганнинг олдида шоҳу гадо баробар», деганларидек, ичилгандан сўнг ёши, жинси, касби, амалидан қатъи назар, ҳамма бир хилда алжирай бошлайди. Сиполик, ройишлилиқ, расмий гап-сўзларга барҳам берилиб, суҳбат чапани тус олади. Натижада, даврадагилар ўртасида мазмуни унча чуқур бўлмаган баҳслар бошланиб, коллектив равишда жанжаллашиш туйғуларини камол топади. Менимча, биргаллашиб ичишнинг нафосати, оламнинг гулистонлиги ана шунда.

Лекин бундай ажойиб давраларда қатнашиш, базми жамшиднинг бошдан-оёқ иштирокчиси бўлиш сиз ўйлаганчалиқ осон иш эмас, биродари азизлар. Киши бунга жиддий равишда ҳар томонлама тайёргарлик кўрган бўлиши керак. Ўзимнинг кўп йиллик бой тажрибамга таяниб, худди шу масалада сизларга айрим маслаҳатлар бериб ўтмоқчиман.

Хуллас, ичишни ўттиз биринчи декабрнинг илк тонгидан, яъни каллаи саҳардан бошлаган маъқул. Эрталабки бу машғулот унчалар ачимаган пиво ёрдамида ўтказилади. Хўрак учун қалампирланган қурут, кашчёнка ёки шўрданак ҳозирлаб қўйишни унутманг. Пивога туз сепиб ичиш қатъиян маън қилинади:

Уч-тўрт шиша пиво отиб олингандан кейин, кишининг кўз томирларида ультра қизилранг аломатлари пайдо бўлиб, мия тўқималарида енгил сархушлиқ сезилади. Демак, олам гулистон! Энди тамаки маҳсулотларини тутун ҳолида эрмак қилиб, пича дам олишимиз мумкин.

Соат ўн бирларга бориб, машғулотнинг иккинчи босқичига ўтамиз. Бу пайтда пиволарни четга улоқтириб, шампандан баҳра олиш фурсати етган бўлади. Қолқоқни ракета қилиб учирганимиздан сўнг, ноёб ичимликни каттароқ идишга тўлдирамиз-да, уни бир кўтаришда уриб қўямиз. Қарабсизки, олам янаям гулистон!

Машғулотнинг учинчи қисми одатда тушлиқдан кейин бошланади. Мазкур босқичда биз у ёки бу номдаги ўзимизбоп вино билан мулоқотда бўламиз. Винони ҳар ярим соатда юз эллик граммдан оширмаган ҳолда

агдарма қилиш тавсия этилади. Учинчи босқичнинг охирларига бориб, машгулот ўтказувчининг қорин қисмида бурама оғриқ пайдо бўлиши табиий, чунки вино, пиво ва шампан ошқозонда учрашиб, аёвсиз реакцияга киришади. Айрим тажрибасиз ичувчилар бундан заррача саросимага тушмасликлари керак.

Заҳматли ва ҳузурбахш машгулотимизнинг тўртинчи босқичи кечки овқат арафасида бошланиб, киши ўзини идора қилолмай қолгунга қадар давом эттирилади. Эндиликда навбат ароққа келганини ўзингиз ҳам сезиб тургандирсиз, азиз шишадошларим. Бу босқичда киши ўзини бутунлай эркин ҳис қилади. Даврада ҳам вазият бошқача: биров-бировни менсимай қўйган, ҳамма гапиришни истайди, аммо уни эшитадиган одам йўқ, биров ўлиб кетган момосини эслаб йиғласа, бошқаси гердайганча ашулани важаанг қилади. Қисқача айтганда, олам ниҳоятда гулистон!

Мана энди чинакам байрам бошланди, десак ҳам бўлаверади. Сиз билан биз эса уни мароқли ўтказишга аллақачон тайёрмиз. Чунки, эрта саҳардан бошланган тинимсиз машқлар натижасида танамизни обдан чиқитиб, ўзимизни қадахбозлик жангига пухта шайлаб олганмиз. Энди бизни енгиш анча мушкул. Ҳатто «Коньяк» аталмиш маркаи олийлари ҳам бизни осонликча йиқитолмайди.

Бир нарсани алоҳида таъкидлаб ўтишим лозим: машгулотнинг дастлабки уч босқичи уйдан чиқилмаган ҳолда олиб борилади. Чунки кўча-кўйда заруратсиз сангиш ҳушёрхонага тушиш хавфини кескин оширади. Бу кўнгилсиз тадбир эса сиз билан бизнинг байрам программамизга киритилмаган. Тўртинчи — ҳал қилувчи босқич шишадошлар даврасида қиёмига етказилади.

Сўзимни якунлар эканман, сиз кадрдонларга мурожаат қилиб айтаманки, базм машгулотларини уюшқоқлик билан олиб бориб, улфатчиликни каминадек устамоннинг қимматли йўл-йўриқларига қатъий риоя қилган ҳолда юқори савияда ўтказайлик...

Бундай вақтда бор овозда баралла қичқиргинг келади: «Бугун дилларда галаён! Бўлди! Етар! Шишаю пробкалар зўравонлигига энди чек қўяйлик! Ичимликларга озодлик! Олам бутунлай гулистон бўлсин!»

1982

ТАШВОЙТАГ

Икки кунлик хонаки меҳмондорчиликлардан сўнг дўстим мени район марказига сайрга олиб чиқди. Богдаги чойхона пешайвонида чанқовбосди қилиб ўтирганимизда пакача, тепакал киши соққадек гилдираб келиб, биз билан қуюқ кўришди. Ўттизинчи йилларда русум бўлган жулдур папкасини сўри четига кўйиб, узатилган чойни шониб-шониб хўриллатишга тушди. Бу орада мен билан чала-пула танишиб олишга улгурди.

— Қоратепаданман денг? Оғайнилар кўн у ёқда, телефонлашиб турамиз. Молиядаги Дарраевнинг қайнанаси бир тапдирфурушга тегиб кетганини айтишувди. Қалай энди келин-куёвлар?

Дарраевнинг сўққабош қайнанаси бизнинг маҳаллада туради. Ишга ўтиб кетаётганимда унинг ҳовлисида нотаниш чол чиқиб келаётганини кўргандек бўлувдим. «Ҳа, яхши яшашяпти», деб қўяқолдим.

— Кампирларки шунақа қиптурса, Шаҳлога ўхшаганлардан ўнкаламасак ҳам бўлар, Шукурвой, — дея дўстимга юзланди тепакал.

— Қайси Шаҳло? Нима қипти?

— Универмагдаги новча қиз бор-ку. Бугун тунда эрини ёмон калтаклабди-да. Уртоқ Қонқоновнинг хотинига қуда томондан чатишлиги қутуртирганми дейман? Бўлмаса ўшандай мўмин эри нега шунақа азоблайди?

— Эрини танимас эканман, — деди Шукурвой.

— Танийсан, эслолмаялсан, — бўш пиёлани узатаётиб ишонч билан бош силкиди тепакал. — Холдор кўсанинг жияни-да...

— Э, Холдор тоғанинг жияними?

— Шу Холдор кўсагаям қийин бўлди. Ўзи одамга бир фалокат ёпишса, қаторлашиб келади. Сарик бўлиб ётган келини, дорилар ҳомилага таъсир қилиб, тўртинчи числода чала тугиб қўювди, ўн иккинчи числода куёви мотоциклдан йиқилиб, оёгини пачоқлади. Бундан бир соат бурун ўзининг молхонаси ёниб кетганмиш. Яхшиям новвоси занжирни узиб қочибди, бўлмаса уч юз килолик кабогни кўрардинг.

— Районларингда ўт ўчирувчилар борми ўзи? — дея гапга аралашдим мен.

— Кўнғирок қилишса, телефон ишламабди, — ўрнида жавоб қайтарди тепакал. — Ҳозир келаётиб тагига етсам, бир трактор ўн учинчи километрдаги симёғочни уриб, кабелни узворман экан. Трактор қайси ташкилотга қарашлилигини ҳозирча аниқлолмадик. Территория «Большевик» колхозиники, менимча трактор ҳам...

Тепакал нон бурдасини қаймоққа булаб лунжига тикқач, қўшимча қилди:

— Ҳатто Исроилдек митти давлатдаям телефон кабеллари тўлиқ ер остида экан...

Кейин гапни чирпиратиб келиб, ўзимиздаги яҳудийларга тақади.

— Ҳайим сартарошнинг бешинчида ўқийдиган шахматчи ўғли район мусобақасида биринчи ўринни олибди. Райисполком раисининг кап-катта неварасини қаторасига уч марта мот қилворибди-г. Ўйнашмагин арбоб билан деганларидек, санстанциядагилар кеча Ҳайимнинг сартарошхонасини печатлаб кетишди...

Чойхона ичкарасидан осма соатнинг даранглаши эшитилди.

— Ие, вақт бўпқолди, шекилли, — дея шошилинч ўрнидан кўзгалди тепакал. — Хўп, насиб қилса тушдан кейин бир гурунглашармиз.

У папкани қўлтиққа уриб, пешайвон пиллапояси сари юрди. Пастга тушгач, милиция формасидаги йигитни йўлакда тўхтатиб, нимадир ҳақда гаплаша бошлади.

— Ким бу? — деб сўрадим мен.

— Тайёрлов идорасининг бухгалтери Тошвой ака, — деди Шукур. — Билмаган, қизиқмаган нарсаси йўқ. Лақабиям ТошвойТАГ.

Шукур гапни тугатиб-тугатмай, ТошвойТАГ пастдан овоз қилди:

— Шукурвой, мана, участкавойдан билиб олдик. Ҳалиги симёғочни ҳақиқатанам «Большевик»нинг трактори пачоқлаган экан...

ЎзТАГ тезкорлик, синчковлик, айниқса холисликда ҳали анча орқадалигини фаҳмладим.

1980

ОДАМГАРЧИЛИК

— Мумкинми кирсам? Ассалому алайкум, Шогози Норозиевич. Идоранинг ёнидан ўтиб кетаётиб, сизни табрикламаганим бирдан эсимга тушиб қолди-ю...

— Қанақа табрик?

— Омонлик бўлса, Шогози Норозиевич, эртага янги йилни кутиб оламиз.

— Менга қара, Мардивой, бошимни кўп айлантирмай, шартта асосий масалага кўчиб қўя қол. Биладан, бирон дардинг бўлмаса, олдимга келиб ўтирмасдинг.

— Хуллас... дардим оғир, Шогози Норозиевич.

— Хўш?

— Анчадан бери уйимиздаги жовонда битта арман коньяги ичилмасдан турибди денг...

— Ие, қизиқ-ку. Қани, давомини гапир-чи, Мардивой.

— Ўша юлдузжамолнинг мазасини тотолмай, бир ойдан бери юрак-бағрим қон бўл кетди, Шогози Норозиевич! Евуз хотиним жовонни қулфлаб ташлаган!

— Ўта бардошили одам экансан, Мардивой. Хўш, сен нотавонга нима учун хотининг бу қадар жафолар қиляпти?

— У ярамас десангиз ўша коньякни қандайдир слесарга атаб опкелганмиш...

— Э-э, гап буёқда дегин? Бундан чиқдики, хотининг ўша слесарь билан...

— Нималар деяпсиз, Шогози Норозиевич!

— Унда, гап нимада ўзи?

— Ҳамма гап шундаки, бир ойдан буён квартирамиздаги батареялар яхши ишламаяпти, кейинги кунларда бутунлай совиди-қолди. Чамаси, хотиним батареяларни тузаттириб, устани коньяк билан хурсанд қилмоқчи. Эссизгина арман коньяги, уни ўзим биронта улфат билан майдаласам бўлмасмиди, а?

— Ҳм... умуман... одамгарчилик юзасидан бу ишга шахсан ўзим аралашмасам бўлмайди шекилли. Ахир, эски танишлармиз... Хотининг жуда эзворибди сени...

— Олижаноб одам эканлигингизни билардим, Шогози Норозиевич. Раҳмат сизга!

— Сен... уйга бориб... ҳм... сал тайёргарлик кўриб тур. Тушликка яқинроқ етиб бораман мен. Ташвиш тортма, уйингни ҳаммом қилворамиз. Майли, байрам олдидан бир чақчақлашиб ўтиришайлик. Фақат, хоти-

нингга айтиб қўй, Мардивой, ҳам... жудаям ортиқча урилиб ўтирмасин...

Мардивой ЖЭЖнинг сантехниклар бригадаси бошлиғига яна бир бор миннатдорчилик билдираркан, кўзидаги мугамбирликни сездирмаслик учун нигоҳини аста ерга қадади.

1978

ПЎПИСАНИНГ ОҒИРЛИГИ ҚАНЧА?

Август ойининг бошлари эди. Директоримиз мени хузурига чақириб, қўлимга қандайдир хатни тутқазди-да, шу жойнинг ўзидаёқ унинг мазмунини билан танишиб чиқишимни буюрди.

«Ҳурматли олимлар, — деб бошланган эди хат, — сизларнинг илмий-текшириш институтингизда асабий зарбанинг инсонга жисмоний таъсирини ўрганиш устида катта тажриба ишлари олиб борилаётганини газетадан ўқиган эдик. Бизга бир масалада ёрдам беришларингизни колхозимиз правлениеси аъзолари помидан ўтиниб сўрайдурмиз. Яъни, масалан, бир нобоп одамни ишдан ҳайдадик деб фараз қилайлик. Ана шу жазо жисмоний томондан унга неча килограмм вазминликда таъсир қилиши мумкин?»

— Ҳатто қишлоқдаги ўртоқларнинг ишимиз билан қизиқишаётгани бизни бенаф деб атаётган баъзи ташкилотлар олдида юзимизни ёруғ қилади, — деди директоримиз. — Бу соҳада тажриба ишлари ўтказиб, хатга аниқ жавоб ёзиб юборишни шахсан сизга топшираман.

Бир ойлик изланишлардан сўнг, ниҳоят қатъий хулосага келиб, колхозга жавоб хати ёздим: «Ишдан ҳайдаш кишига ўрта ҳисобда 75 килограмм юк кўтартириш билан баробардир. Лекин, шуни эслатиб ўтиш лозимки, юк миқдори ўша шахснинг ёши, жисмоний тузилиши, асабининг бўш ёки қаттиқлигига қараб кўпроқ ёйинки озроқ томонга ўзгариши мумкин».

16 сентябрь куни колхоздан яна хат келди: «43 ёшга кирган, ўта сурбет, бўйи бир метр 67 сантиметр, оғирлиги 80 килограммлик одамга «ҳайфсан» берсак, унга қанча юк босган бўламиз?»

Ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатдики, оддий

«хайфсан» юқорида тасвирлаб берилган нусхадаги кишиларни 30—35 килограмм оғирликда эзаркан. Колхозга шу мазмунда хат жўнатдим.

Колхоздан келган навбатдаги мактуб конвертга 2 октябрь куни солинган бўлиб, унда «огоҳлантириш»нинг аввалги сафар қайд этиб ўтилган шахсга нисбатан жисмоний таъсири ҳақида маълумот беришимиз талаб қилинган эди.

Яна тажрибалар ўтказишга тўғри келди. «Огоҳлантириш» деган нарса кишини 15 килограмм юкни кўтариб юришга мажбур қилишини аниқладим-у, бундан ўзим ҳам ҳайратга тушдим. Чунки, ҳисоблаб кўрсам, ишга келганимга ҳали уч йил бўлмай туриб, олти марта «огоҳлантириш» олибман. Бир ўзимга 165 килограмм жазо беришибди-я!

Колхозга янги хатни жўнатиш билан бирга, берилган маслаҳатлар учун муассасамизга тўланадиган пулни банкка ўз вақтида ўтказиб туриш лозимлигини ҳам эслатиб қўйдим.

5 ноябрь куни колхоз раиси шаҳарлараро телефон орқали менга кўнғироқ қилди. Салом-алиқдан сўнг мақсадга ўтиб деди:

«— Хўш, яхши йигит, қирқ уч ёшли сурбет одамга мажлисда қаттиқ пўписа қилсам, гарданига қанча юк ортган бўламан?»

«— Аниқ айтиш учун олдин тажриба ўтказиш керак, — дедим мен. — Агар тахминан оладиган бўлсак, етти-саккиз килограммдан кам чиқмас-ов».

«— Сиздақанги олимлардан ўргилиб қўйдим! — зарда аралаш пўнғиллади раис. — Бир ярамас иш кўрсатиб турса-ю, сизларга қолса унга пўписа ҳам қилмаслигимиз керак экан-да? Ёунақада колхозда тартиб ўрнатиб бўларканми?!»

«— Тушунмадим», — дея гўлдирадим мен.

«— Нимасини тушунмайсан, акаси, — вағиллаган товуш келди трубкадан. — Омборчимиз колхоз арпасини туя қилмоқчи бўп турганда халқ контролнинг қўлига тушди. Уни, ҳеч бўлмаса, тергаб қўёлмасак, биз бу ерда нима қилиб ўтирибмиз?»

«— Арпангизни кимдир туя қилса, менга нима!» — бирдан каминанинг ҳам қони қизий бошлади.

«— Битта пўписани саккиз килога чиқариб қўйиб, яна «менга нима» дейди-я, — жириллай кетди раис ҳам. — Омборчимиз ёзда сариқ касали билан оғри-

ган. Бу касалликка чалинганларга бир йилгача турт килодан ортиқ юк кўтартириб бўлмайди. Тўрт килолик дўқни қаердан топанан унга? Ўргилдим ўша экспериментингдан!»

Трубкадан «дут-дут» деган товуш эпитилди... Колхоз билан илгор фан ўртасидаги алоқа яна узилиб қолди...

Ҳе, аттанг-га, аттанг-га, қишлоқдагилар бизни тўғри тушунишмади, шундай ажойиб кашфиётимизни кадрлай олишмади. Лекин, энг муҳими — кимлардир ишимиз билан қизиқиб кўришди-ку, шуниси бас. Директоримиз айтганларидек, бу нарса бизни бенафликда айблаётган баъзи ташкилотлар олдида яхши дастак бўлади.

Тажрибаларимиз давом этмоқда.

1979

ЧАШМАДРОМ

Саратонда паноҳ илаб, боғнинг салқин жойидаги мажруҳ курсига бориб ўтирдим. Бир тикансоқол менга сянвчан боқиб, теваратимда икки-уч доира ясагач: «Хўш, акаси, бирга учамизми?» деб сўради.

Атрофга алангладим, яқин-ўртада ҳайинчак кўринмади, фақат нарироқдаги ёғоч дўконча олдида бир гала одам уймаланиб турибди.

— Чапманавтмисан ахир? — яна савол берди у оғзидаги напиросининг думини чайнаб.

Наҳотки мени биронта фазогирга ўшатишаётган бўлса, деб ўйлаб, ўнгайсизланганимча «Йўғ-е!» дедим.

— Унақа бўлса, чашмадромни банд қилма, — деб ўқрайди тиканаксоқол. — Шу йўлакдан тўхтамай бориб, чапга бурилсанг, лимонадфурушнинг олдида чикасан. Қани, жил.

Туриб, бошқа томонга қараб юрдим. Ёғоч дўкон ортидан ўтиб бораётсам, яшиклар қалаб ташланган жойда кишилар тўп-тўп бўлиб ўтиришибди, ўрталарида эса «Чашма» винолари. Илгарироқ бошлаганларнинг баъзилари ажриққа чўзилиб, аллақачон учиб ётибди.

1980

ЧАКАЛАКЗОР АФСОНАСИ

Чакалакзор султони фил эртак китобни яарақлаб ўтириб, қадимги ҳукмдорлар саройида ўқтин-ўқтин мушоиралар ўтказиб турилгани, шеърхонлик баҳсида голиб чиққан шоирлар тақдирлаб борилгани ҳақидаги жойига беихтиёр кўзи тушиб қолди.

«Наҳотки, менга тобе бўлган жониворлар ичида шеър ёзишни удалайдиганлар топилмаса? — дея ўзига ўзи савол берди султон. — Мабодо шоирлар бўлса-ю, мен мушоира ўтказиб турмасам, унда ҳукмдорлигим қаёқда қолди?»

Бақироқ жарчилар бутун чакалакзорни кезиб, султоннинг мушоира ўтказиш тўғрисидаги фармонини эълон қилиб келгач, орадан кўп ўтмай саройга шоир сизмай кетди. Бунча меҳмонни зиёфат қилиш жуда қимматга тушибидан ташвишланган фил: «Ҳар тоифадаги ҳайвондан биттадан энг зўр шоир қолсин-у, бошқалари кетаверсин!» деб амр қилди. Лекин «мен ўзгалардан настроқ ёзаман», дейдиган биронта шоир топилмади, ҳаммалари қимирламай туравердилар. Охири қуръа ташлашга тўғри келди. Қуръада омади чопган шоирларни ичкарига таклиф этиб, қолганларини тарқатиб юбордилар.

Қуюқ зиёфат тортилиб, ҳамма баҳоли қудрат овқатланиб, бўлгач, султон ҳар кимнинг обрўйига қараб навбат беришни дилига туғиб, ёнверига аста кўз ташлади.

— Адашмасам, сен бошқалардан анча баднафсроқсан, — деди у ниҳоят Бўрига қараб. — Мушоирани ўзинг бошлай қол!

Бўри Филга сиполик билан таъзим қилгач, тишларини иржайтириб шеър ўқишга тулди:

— Қўй жуда ҳам кўп маъраса,
Тилгинасин тийиш керак.
Тилгинасин тийиш учун
Уни шартта ейиш керак.

Теварак-атрофдагилар: «Э, қойил!», «Яхши ёзилибди!» — дея жаврай кетишди. Бўри жойига бориб ўтиргач, навбат Айиққа берилди.

Айиқ бўкириб ўқий бошлади:

— Асалари ухлаганда, бў-бў,
Асалини ўғирлайман, бў-бў.

Асалимга биров тегса, бў-бў,
Суробини тўгрилайман, бў-бў-ў!

«Чаккимас!», «Тузук ҳар ҳолда!», «Асалингни ким оларди!», деган товушлар эшитилди.

Уртада Сиртлон пайдо бўлди. У мўйловини қимирлатиб, бир оз чайналиб тургач, мингирлаб ўқий кетди:

— Мушоира бўлган жойда, жўралар.
Тўпланиб шеър ўқиш яхши,
Менимча.
Чакалакда ёлғиз юриб, жўралар.
Кучсизларни бўғиш яхши,
Менимча.

Сиртлоннинг шаънига ҳам пойма-пой мақтовлар айтилгач, Тулки жойидан туриб, югуриб борганича Филнинг оёғини ўпди. Кейин кўзларини юмиб олиб, ёддан ўқишга тушди:

— Баъзи аҳмоқ ҳайвонлар бор.
Кавшар кўнгли торганини.
Мен-чи, тоқат қилиб юриб.
Ейман шохдан органини.

Филнинг мамнун жилмайиб қўйганини кўриб, атрофда ўтирганлар бир-бирларига гап бермай, Тулкини мақтай кетдилар.

Зиёфат пайтида ҳаммадан чаққонроқ ҳаракат қилиб, қорнини аллақачон қаппайтириб олган Шоқол кўзларини сузиб султонга таъзим бажо келтирди. Сўнг унинг чийилдоқ товуши бутун хонани тутиб кетди:

— Мен Шоқолман, билиб кўйинг,
Менга ҳазил кетмайди.
Ҳазил қилса ҳатто ошнам,
Уйига соғ етмайди,
Менга ҳазил кетмайди!

«Ҳе, куруқ бўлмай ўл!», «Дўқингдан ўргилдим!» дея ўзаро шивирлашиб қўйишди атрофдагилар.

Навбат ёш Қуёнга келди. У қаерда ўтирганини унутиб қўйгандек паҳдам одимлаганча ўртага чиқиб, ёзган шеърини баралла ўқишга киришди:

— Атрофимда йиртқишлар кўп,
Гох хавфсираб ухламайман.
Лекин, мени тинч қўйинг, деб
Йиртқишларга йиғламайман.

Фил «Хм!», деб хартумини пешонасига тиради. Ҳама бирдан индамай қолди.

— «Йиртқишлар» дейиш билан кимларга шама қилиясан ўзинг? — Султонга маънодор қараб қўйиб, Қуённи сўроққа тутди Тулки. — Янглишмасам, сен фақат Бўрини назарда тутаяётган бўлмасанг керак?

— Ким қандай тушунса тушунаверсин, — деди жавоб берди Қуён.

— Тилингни суғуриб олмайин тагин! — дея ўтирган жойидан гижиниб хитоб қилди Бўри.

Шоқолнинг кўалари совуқ чақнади:

— Бунақа ҳазил кетмайди бизга!

Филнинг буйруғи билан ясовуллар Қуённи ушлаб, деразадан ташқарига улоқтирдилар. Уни бундан кейин ўтказиладиган мушоираларга қатнаштирмайдиган бўлишди.

Чакалақзор султони мушоиранинг бош ҳаками сифатида энг зўр шеърни Тулки ёзган деб топди ва уни мукофотлаш тўғрисида фармон берди...

1981

ПОЙГАКДАГИЛАР

Туфлиной билан Туфлиой бир хилватнишин уйнинг остонасида учрашиб қолдилар.

— Ҳалиям йўлкаларни тақиллатиб юрибсанми, пошнангдан аканг? — суқланиб гап олди Туфлиной.

— Бор-е! — дея нозланиб бурнини чўччайтирди Туфлиой. — Аъзойи баданингдан ачиган пайпоқнинг хиди келянти. Нарироқ тур.

— Хў, намунача осмонлайсан? Сен хромвачча бўлсанг, биз кўчада қолибмизми? Хўжайиним катта бир идоранинг ишини гилдиратиб турибди.

Хўжайиннинг бекамнинг олдида сариқ чақа. Бизнинг идорада йўлақларгача гилам тўшалган.

— Биз ҳатто машинанинг ичидаям гиламни эзиб ўтираемиз. Тунов куни десанг таги пастроқ бир Ботинка лой илаштирганича чиқиб келса бўладими? Ачитиброқ гапирай десанг...

— Э, нимасини айтасан, — пистончасини ярқиратиб сузилди Туфлиой, — бунақа бефаҳмлар навалом.

Минг шукрки, уларнинг кўпи магазиндаёқ буришиб ўлади.

— Ҳа, биз ношукрчилик қилмасак ҳам бўлади, — деди Туфлиной. — Ҳар ҳолда сал-пал обрўйимиз бор. Тунов куни хўжайин билан бир зиёфатга боришимизга тўғри кепқолди. Қайтаётганимда унинг ўринбосари мени артиб кўйди.

— Фу, шуюм обрўми? Агар истаса, бекаг хўжайинингга мени ўптиради. Қолаверса, зиёфатга борди-и-к, деб мақтанишингни қара. Нима, сениям тўрға етаклаб чиқишиб, олдинга кабоб кўйишдими?

— Энди, очигини айтсам, акаси, ҳар ким ўз ўрнини билиши керак. Икковимизнинг ҳолимиз ҳам ўзингга маълум...

Шу пайт кўча дарвоза очилиб, сўлақмондай бир йигит ҳовлига кириб келди-да, ишком остидаги сўрига тириб, виқор билан сигарет тутатди.

— Ана шофёр ҳам келди, — деб жилмайди Туфлиной.

— Буям ўзимиздан, — деди Туфлиной ачинган овозда. — Бу шўрликкаям қийин...

1980

ЎШАНИНГ ЭРИМИКАН?

Анов сўлақмон нега мени четга имляпти? Авзойи бузуқ. Наҳот, бу ўшанинг эри бўлса?

Мен уни кўрмаётгандек танишим билан бемалол гаплашиб турибман. Узоқроқ гаплашиб керак, токи унинг тоқати тоқ бўлиб, қайтиб кетсин.

Ана, яна имлади. Шубҳага ўрин йўқ, бу унинг эри. Кўз қирида аста чамалаб кўрдим, қуриб кетгуннинг мушти нақ бозгондек келади. Ўша исқот билан қаншаримга қараб тортса борми!..

Хуллас, вазият нозик. Ўзимни дадилроқ тутиб, суҳбатни иложи борича чўзганим маъқул. Охири кутишдан зерикади-ёв.

Ё раббим, яна имляпти-ку. Энди нима қилдим? Неча марта ўзимга ўзим айтаман — хотинлар масаласида аҳтиёт бўлгин, деб. Шундай дейман-у, қулай пайт келди дегунча ўзимни тиёлмай қоламан. Мана оқибати.

Тағин имлади-я, сурбет. Уф! Бунинг нияти бузуқ.

Балки, хотини панароқда тургандир. Яхшиликча бўйнимга олмасам, балки иккаламизни юзлаштирар, ёкамдан тутиб кўпчиликнинг ўртасида шарманда қилса-я. Ё раббим!

Ана, яна имляпти. Ҳе, нима бўлса бўлар. Қилар ишни қилгандан кейин, энди тақдирга тан беришим керак.

— Мени чақиряптиларми? — орадаги масофани узоқроқ тутишга ҳаракат қилиб, тиржайганимча сўрадим ундан.

Кутилмаганда у ҳам мулойим илжайиб, аста шипшиди:

— Туроб Суробович сиздан бир нарса сўраган эканлар. Шунга келувдим.

Мен енгил нафас олиб, сиполик билан аста томоқ қирдим. Бундан ярим соатча олдин гўсхўрроққа ўхшаб кўринган бир аёлдан мўмайгина уриб қолган эдим. Бу сўлақмонни ўшанинг эримикан деб ўйлабман...

Умуман, магазинда ишлаш тобора қийинлашиб кетяпти.

1978

УСТА ГУЛМАТНИНГ ЖУМБОҒИ

Шоирликдан илкис кўнглум совуб, баайни назм мушук, ман ит бўлибдурман. Мундоғ кескинлик кўрсатурга тўрт сабаб топдим.

Сабаб рақам бир: белимдан қувват, турқимдан истарачекингоч, ҳатто носқовоғимга алоҳинда қош учириб юргон аҳли нозанин дафъатан юзсизликка ўтиб, пуч савлатимни бир имога олмайдургон бўлди. Бегоналар ордона қолсун, кенжа хотунчам ҳам гоҳ соқолимни паҳмоқ, гоҳ қорнимни дўмпоқ деб қарганадур.

Сабаб рақам икки: дўст-аҳбобдин ҳануз оқибат кутуб, хумбошлигимча қолмакни ўзимга эп кўрмадим. Зеро ман мудом имонга эргашдим, алар эҳсонга тирмашдилар. Аларга шакар тутдим, алардин заҳар ютдим.

Сабаб рақам уч: оллои каримнинг табаррук исмини маҳфий шўъбадин чўзилгон яширин маошга пуллаб, очик кўрлар жамоасини милтиқбоз зўрлар думасига чандиб бергон дин пешволарини мазангламақдин ҳам

толиқдим. Жамоа кўзини очмак истадим, кўр бўлмағоним учун жамоа мандин ҳамдард топмади.

Сабаб рақам тўрт: ва ниҳоят салтанат ила олишмоққа барҳам етқаруб, ҳокиму арбобларга омонлик бердим. Фахмладимки, бир тождорни ағдарсам, тахтни иккинчи олғир фойдасига бўшатғоним қолур.

Алқисса, шоирлик ила орони очиқ қилғоч, хаёл уммонига гавнос ўлуб, маҳоватимга лойиқ касб қидирдим. Уммон тубига етиб билдимки, банда учун энг қутлуг саодат — ҳар нимарсадин сир-асрор ахтариб, оламни равшан англамоқ эркан. Шу асно ўзимни илмга урдим.

Алломаликка илк қадамни Беруний сумалак тошини чақиб кўрмақдин, ибн Сино қоврилғон бўйракни идроклаб чайнамақдин, Мирзо Улугбек Ашратхона шифтиндаги жинчиروқларнинг жойлашув тартибини жадвалга туширмақдин бошлағон бўлса, ажаб эрмас. Буюк аждодларимдин фарқим — фақирнинг илк назари қабоқарига тушуб, кўнглумда ул махлуқни болари ила чоғиштирмоқ ҳаваси уйғонди. Авомга маълум ва мақбулким, болари бош суққон туйнукнинг хотимаси текин асал йиғиндисига бориб тақалгай. Вале ман қабоқарилар масканига жиддий ҳужум уюштириб, ҳужрамнинг ён деворини вайронлаб кўрсам-да, гувалалар оросиндан лоақал чирик турпак топмадим. Бул захматли чоғиштирув ниҳоясинда дилимда башоратталаб бир сўроғ зоҳир ўлуб: «Боларига нисбат айласак, қабоқарининг боши уч чандон, кети беш чандон катта бўлғони ҳолда, нечук бизга етадурғон даромад ҳечдур?» дедим. Сўгин оллодин ваҳий келиб, каромат ёғдирдим: «Жонзот нечоғлик бесўнақайдур — наф шунча камдур», деб. Эмди Юсуф Хос Ҳожибдек жумбоқдин ечим, ечимдин фалсафа излаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларга мундоғ насиҳат битдим: «Танлағон ёринг қанчаки хипча эрса, рўзиғорга шунча барака киритгай. Хотуннинг қўполи бунинг аксидур».

Шу йўсин, бу чалкаш дунёда шоир бўлмақдин чойхона чойнагини ўғирлаб кун кўрмак мақбул деб, ўзни батамом илмга кишанладим. Авлиёлик ҳислатимдин яралғон нодир фикрларни абадийлаштирув йўлинда қирқ дафтарни нобуд этиб, рисоалар ёзмоқдин ҳануз тийилмағонимга не ҳайрат? Чунончи, олам жумбоқлари бисёр эркан, мутафаккир таажжуби ҳам бениҳоядир.

Узоқ кетмай, куни кеча рўй берган ғалат ишдин

келай. Кўрсам, бир мусофир дала йўлини қазиб, дўппи кўмаётир. Сўрдим: «Бу не аҳмоқлик?» Ул безот деди: «Туғма сеҳргардурман, битта дўппи эксам, бир ракаат номозни туширгунимга довуру тўртта сувсар қалпоқ униб чиқадуру». Ҳосилни тенг тақсимлаш юзасиндан дарҳол шартнома тузилиб, беқасам чапонлар етиштирмак умидида ман яктагимни экдим. Мусофир одобини намойишлаб айтдики: «Ешингиа улуг эркан, имом бўлинг», деб. Қиблани меҳроб этиб, олдинга ўтдим. Намозни битирғоч, ортга ўгрулиб «ассалому алайкум», десам, мусофир гижонда? Аллақачон ҳосилни ўриб, қочиб қолибдуру. Жумбоқдин ечим, ечимдан фалсафа излаб, қатъий хулоса қилдим ва ёшларга мундоғ насиҳат битдим: «Шерикчиликка ҳатто калиш экма — фойдани келгинди кўрадуру».

Бу кун пешинда янги бир чагалнинг гувоҳи ўлиб, тагин яқо ушладим. Тўйдан қайтаётиб қарасам, гузарда оломон тирбанд. Айноқ жинни кўчани тўсиб олиб, «буёққа фақат жиннилар юрсин», деб турибдуру. Биров ўзини телбаликка солиб «қумғонда арслон қовуриб едим», деса бошқаси «айрипилонга эшак қўшиб, тўғри Қашғарга учдим», деди, лек афсус, бирон-бир фойда чиқмади. Бир кимарса эса унга тўқнош бориб, чўнтагиндин танга олиб кўрсатди ва нимадир деб шивирлагон бўлди. Шунда Айноқ жинни беҳос қаҳ-қаҳ отиб, қутилмағонда унга йўл бўшатди. Данақдек қулогим супра бўлғунча яшаб, бу янглиғ улкан жумбоқни кўрмаган эрдимки, ондин на ечим, на фалсафа, на хулоса, на ибрат топа билдим.

Балким айтгандуру:

— Кеча энг яхши дўстни мана мунақа темирчаларга алмашладим.

Ёки:

— Мани, шу нарса мани жинни қилди.

Ёки:

— Ма, окоси. Бу сабилга хоҳласанг сабзини сотиб олурсан, хоҳласанг қозини.

Агар кимда олимликка даъво бордуру, ушбу чигални ўринлатиб ечсун, биз томошо қилайлук.

1988

М Е Р О С Х Ў Р

Гапингиздан ҳалиям хурсандчиликнинг иси кеп турибди. Билсам-билмасам, эски йилни паловхўрлик билан кузаатиб, янгисини мушакбозлик билан кутиб олган кўринасиа. Мен бўлсам...

Кеча қариндош-уруғлар бизникида жамланиб, эндигина дастурхоннинг расаматини келтириб турган эдикки, бирдан эшик тақиллаб қолди.

— Қорбобо келди! — дея чапак урди ўғлим.

Мен ўрнимдан кўзгалмоқчи бўлиб турувдим, эшик очилиб, пальтосига тўрт хил тугма қадаган, телпагининг бир қулоғини настга осилтирган бақалоқ йигит тентираклаганча хонага кириб келди.

— Ҳадемай киради... ўша... янги йил, — деб алжирашни бошлади у. — Табриклайман ёпиасига... Урре-ей!

Бу ҳайқириқни ҳеч ким қўллаб-қувватламаган бўлса-да, бақалоқ сираям хижолат чекмай сўзини давом эттирди:

— Ким бу ерда... ҳалиги... шоир?

Ҳамма тенгдан менга қаради. Ўрнимдан туриб, мастга яқинроқ бордим.

— Хўш, хизмат, оғайни?

У аламзада қиёфада менга бошдан-оёқ разм солди.

— Ишни чалкаштириб юрган ўзлари экан-да? — деди у кўзлари сузилиб. — Уста Гулмат масаласида келундим.

— Қанақа масалада?

— Гапни чўзмайлик, — сизларниям тирикчиликдан қолдириб ўтирмай, дегандек меҳмонларга узрона боқиб қўйиб, яна менга юзланди бақалоқ. — Шеърнинг ҳар қаторига қанчадан тўлашади ўзи?

— Бир-икки сўм атрофида, — дедим энсам қотиб. — Нимайди?

— Бор-е, кетса мендан кетибди-да! — тантилик билан қўл силтаб қўйди у. — Уртача бир ярим сўмдан десам, нима мени отам урармиди?

У остона бўсағасидаги шолчага чордона қуриб ўтирди-да, чўнтагидан гижимланган газеталарни чиқариб, ўртага ёйди, кейин «Уста Гулмат ижодидан» номли сарлавҳа остида берилган ғазаллар сатрини санашга киришди.

— Ҳозиргача ропла-роса олтмиш қатор босишиб-

ди, — деди у. — Хў-ў-ш... Бир сўмдан — олтмиш сўм, яна ярим сўмдан — ўттиз сўм. Жами тўқсон сўлкавой. Тўғрими?

— Яхшиликча жўна! — дедим ниҳоят тоқатим тоқ бўлиб, — Бўлмаса, милиция чақираман.

— Чақир ўша милицияни, аниқлаб берсин ким ҳақлигини, — у ўрнидан туриб, қўлидаги газеталарни силкитганича менга пеш қилди. — Мана, далиллар пан-жамда турибди!

Лўқиллай бошлаган пешанамни силаб туриб, аста сўрадим:

— Ўзи сенга нима керак?

— Бер бувамнинг пулини! — хириллади у.

— Қанақа пул?

Бақалоқ қўлидаги газеталардан бирини ёйиб, унда-ги ғазалларга суқ билан тикилди.

— Уста Қулмат деган бир бувамиз ўтган экан. Дадам унинг анча-мунча саводи борлигини тасдиқлади. Энди билсак, бувам раҳматли шеърлар ёзаркан.

— «Ёзаркан» дегин? — истехзоли кулиб қўйдим мен.

— Хўш, «ёган» десам, қўлингдан нима келади? — сурбетлик билан гапини ўнглаб олди у. — Хуллас, Қулмат деган номни Гулматга айлантириб, бувамга тегадиган қалампулини битта ўзинг ўмаряпсан. Невараси-га-ям бер-да, ноинсоф.

Қариндошларим бир-бирлари билан маънодор кўа уриштириб олишгач, менга шубҳа аралаш қараб тур-ришганини сезиб, беихтиёр қизариб кетдим.

— Қалланг ишлайдими ўзи? — қизиша бошладим мен. — Ахир у ғазаллар меники. Гулмат деган номниям ўзим тўқиганман.

— Тўқиганинг тўғри, чунки Қулмат деб ёсанг, сиринг шартта очилиб кетарди, — тиржайганича гапни давом эттирди у. — Бер бувамнинг пулини!

— Берақолинг, дадаси, — ҳақиқатанам шеърларни ўзим ёзишимга азалдан ишонқирамай юрадиган хоти-ним бу ғалвадан тезроқ қутилиш, қолаверса, имкон тугилганда, бир йўла «айбимни» бўйнимга қўйишга ошиқди. — Нима, шунданам баттармисиз?

Хотинимни эндигина бўраламоқчи бўлиб турганим-да, амаким гап қистириб қолди.

— Майли, бервор пулини. Бошқа жойлардаям гапи-риб юрмасин.

— Ҳалиям инсоф билан ярмини сўрапти, — ўртага суқилди холам.

— Ҳой, нима деяпсизлар ўзи? — қариндошларимга куюниб илтижо қилдим. — Ахир мен...

— Бер бувамнинг пулини! — сўзимни бўлди бақалоқ.

Туйқус унинг ёқасидан олдим.

— Йўқол деяпман сенга! Агар кетмасанг...

— Бер бувамнинг пулини! — ўжарлик билан так-
рорлади у.

— Ҳали шунақами? Ундай бўлса...

— Ҳай-ҳай-ҳай! — доимо ўзини босиқ тутадиган, баҳс ва можароларга энг сўнгги дақиқалардагина аралашини ёқтирадиган тоғам ниҳоят тилга кирди. У ўрнидан туриб келиб, бақалоқни чангалимдан ажратиб оларкан: «Ҳаммасига ақлим етиб турибди, жиян», деб менга маънодор боқиб қўйди, сўнг: «Юравер, ўзимиз келишимиз», деб бақалоқни ташқарига етаклади.

Енгил тин олдим. «Хайрият-ей, биргина тоғам мени тўғри тушунди», дея ўйладим ўзимча.

Бир оз ўтгач тоғам ичкарига ёлғиз қайтиб кирди, менга таскин берган бўлиб елкамга оҳиста қўл ташлади.

— Биладан, сенгаям қийин — жўжабирдай жонсан, — деди у. Сўнг қулоғимга шивирлади. — Ташвин тортма, жиян, йигитни ўзим рози қилвордим. Қўлингга пул тушганда ҳисоблашармиз.

Бир неча дақиқа анграйганимча туриб қолдим. Сўнг эс-ҳушумни йиғволдиму, тез бориб деразани очдим.

— Хў, шошма, — гандираклаб бораётган бақалоқни чақирдим мен. — Пулни ташлаб кет дейман!

Бақалоқ хиёл ўгирилиб, бошмалдоғини бармоқлари орасидан кўрсатди-да, зум ўтмай тун қаърига сингиб кетди. Бу менга шунақаям алам қилдики, дераза токчасидаги «қорқиз» нинг белидан қаттиқ чангаллаб туриб, жазава аралаш қичқириб юбордим:

— Бер тоғамнинг пулини!!!

1982

Қ У В И Ш

Донахон тўғри гузар тарафга қочди. Балки, мен ўзим уни гузарга қараб қувлагандирман. Лекин, муҳими бу эмас...

У автобус паркиннинг қўшқанотли дарвозасидан зўрға сигиб ўтиб кетди. Мен равотнинг темир устунлари орасига қисилиб қолдим. Наҳот автобусдан каттароқ бўлсам, деган фикр ўша пайтда калламга келмабди.

Бир пайт қарасам, қиз тушмагур бошқарманинг томида турибди. Бир қанот қоқишда мен ҳам томга қўндим. Шунда у сакраб мўрининг устига чиқди-ю, қудуққа ташланган пақирдек лип этиб кўздан гойиб бўлди. Ортидан мўрига кирдим. Печканинг кул олинадиган пастки эшигидан чиқаётган пайтимда, наҳот сячқондек митти бўлсам, деб ўйламабман ҳам.

Ана мўъжизаю, ана ҳангома. Қарангки, бошқарманинг мўрисидан кириб, ажойибхона директорининг печкасидан чиқибман. Директор икки бошли илов билан суҳбатлашиб ўтирган экан, мени кўриб музранг бўпқолди.

— Печкадан чиққан қиз қани? — сўрадим улардан.

— Нималар деб алжираяпсан? — дўриллади директор.

Илон тўрттала кўзини бақрайтирганича менга еб қўйгудек тикилди.

— Нусхангдан ўргилдим сени!

— Йўқол бу ердан! — бирин-кетин шангиллади унинг иккала боши.

Ташқарига чиқиб, ўзимни ўлкашунослик музейида кўрдим. Гарангсиб турган пайтимда кимдир аста ҳиринглагандек бўлди. Ўғрилиб қарасам, шаддод саягим аквариумда сузиб юрибди.

— Энди қўлдан чиқариб бўлман! — қичқирдим севиниб ва ўзимни дадил тутиб, аквариумга калла ташладим...

Уни тутиб олардим-у, радионинг овози калла саҳарда уйғотиб юборди.

1978

МАҚОЛАСИЗ САРЛАВҲА

Уқувчилигимда мактабимиздаги «Қалампир» деворий газетасига редакторлик қилардим. Бу сатирик газетадаги сергалва фаолиятим даврида гоҳ имзосиз, гоҳ сарлавҳасиз мақолаларни кўп учратганман. Баъзилар шошқалоқлик туфайли сарлавҳа кўйишни эсдан чиқаришар, баъзилар ўзлари ачитқироқ сарлавҳа тополмай, бу юмушни редакторнинг зиммасига юклаб кўя қолишарди. Балки бошқа редакторлар ҳам сарлавҳасиз мақолаларга дуч келишгандир. Лекин, мендан бошқа ҳеч кимга мақоласиз сарлавҳани кўриш ҳали насиб этмаган бўлса керак.

Бир кун редколлегия аъзолари маслаҳатни бир жойга кўйиб, мактабимизда озодалик бўйича рейд ўтказдик. Синфлар ва фан кабинетларидаги аҳвол билан бирма-бир танишиб чиқдик. Фактлар жамлаб бўлингач, мақола ёзишни редколлегия аъзолари менга топширишди.

Мактаб кутубхонасига кириб олиб, столга ўтиришим биланоқ сарлавҳа ҳам лоп этиб каллага кела қолди. Олдимдаги қогозининг юқори қисмига йирик-йирик ҳарфлар билан «Қирлик — сурлик» деб ёзиб кўйдим.

Шундан кейин шахсан ўзим кўрган ва редколлегия аъзолари ёзиб берган фактларни калламда ҳижжалаб олдим-да, оғзимда қалампирнинг таъмини ҳис қилганимча афтимни тириштириб, мақола ёзишга киришдим. Иккинчи бетга ўтганимда навбат 7-«в»га келди-ю, бирдан жазавам тутди:

«Айниқса, 7-«в»нинг аҳволи хароб. Анавини кўриб кўйингки, ҳатто навбатчи тайинланмабди. Навбатчи ким, деб сўрасам, Али Валини, Вали Аҳмадни, Аҳмад Раҳматни, Раҳмат Нигорни, Нигор деворни кўрсатди. Шу туфайли кимдир доскага чизиб кетган чўчқанинг суратини математика ўқитувчиси ўртоқ Ҳисобиддинов шахсан ўзлари ўчиришга мажбур бўлдилар. Агар зоология дарси бўлса, балки бу расми доскада қолдириш ўринли бўларди. Аммо чўчқанинг математикага ҳеч қанақа алоқаси йўқлигини биз яхши биламиз.

Бундан ташқари деразадаги тувакларга сув куйилмаган, гулларни эса чапг босган...»

Мақолани тугатишим билан оғзимдаги тахир таъм ҳам ўз-ўзидан йўқолди-қолди. Енгил нафас олиб, стол-

ни эндигина чирманда қилиб черта боплаган эдим, хонага ўзбек тили ўқитувчимиз Салай ака кириб келди.

— Ассалому алайкум! — ўрнимдан туриб салом бердим мен.

— Утиравер, ўтиравер, — дея жилмайди Салай ака. Сўнг ёнимга келиб, «ҳм-м» дея пича каловланиб турди-да, столдаги қоғозга зимдан кўз ташлади, мен худди беихтиёр қилгандек мақоланинг устига қўлимни қўйиб олдим.

— Бу нима? — сўради у ёнимдаги столга ўтираётиб.

— Рейд қилувдик, — дедим мен. — Юқори синфлардаги тозаланик кўрдик.

— Ҳм-м, — дея яна бир оз пайсалланиб турди Салай ака. — Хўш, саккизинчи «б» да ишлар қалай экан?

Салай ака 8-«б» нинг синф раҳбари. Табиийки, шамол турса, ҳамма биринчи галда ўзининг дўпписини ўйлайди.

— Ишлар чатоқ, — дедим мен яшириб ўтирмай. Сўнг камчиликларни бирма-бир санаб бердим.

— Ҳм-м, умуман рейд ўтказиб, жуда тўғри қилиб-сиэлар, — елкамга уриб қўйди Салай ака. — Лекин... Биласанми, бу синфнинг раҳбарлигини олганимга бир ҳафтача бўлди. Ҳақиқатан ҳам интизом жуда бўшашиб кетган экан. Мана, тузатяпмиз. Аввалгидан анча дуруст ҳозир. Иш яхши томонга қараб кетаётган бир пайтда сен бирдан «Қалампир» да уриб турсанг... Менимча бундан кейин яна синфнинг руҳи тушиб кетади. Хуллас, пича шошмай турсак демоқчи эдим. Тагин, ўзинг биласан.

Ҳамма ҳурмат қиладиган Салай аканинг менга бир иши тушибди-ю, йўқ дейманми? Унинг кўзи олдида 8-«б» ҳақидаги жумлалар устига шартта чизиқ тортдим.

Бир оздан сўнг хонада физика ўқитувчиси Жалил Жамилович пайдо бўлиб, ўзи раҳбар бўлган синф рейд аъзоларида қандай таассурот қолдирганини суриштирди. Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни гапиришга тўғри келди.

— Жуда тиришқоқсан-да, — мени кутилмаганда мақтай кетди Жалил Жамилович. — Ҳамма нарсага улгурасан, бир ёқда деворий газета, бир ёқди дарслар. Агар янаям қаттиқроқ ҳаракат қилсанг, физикадан чорагинга «беш» чиқиши ҳам мумкин. Ҳа, сенга ёрдам берамиз.

— Раҳмат, Жалил Жамилович, — дедим севиниб.

Шу пайт эшик очилиб, ёш тарих ўқитувчиси

Дехқонов хона ичига мўралади-да, бандлигимни кўриб, яна аста эшикни ёпиб қўйди.

Жалил Жамилович ташқарига чиқиб кетаётиб, гўё бир нарса кўққисдан ёдига тушгандек тўхталди-да, «Балки, бу сафарча синфимизни авф этарсан? Сал бепарво қолибмиз шекилли, бугуноқ ҳаммасини ўнглаймиз», дея кўзимга тикилди. Яна битта чизик тортдим.

Ахвол шу тарзда давом этди. Бир пайт қарасам, мақолага бошдан оёқ чизик тортиб чиққанимни ўзим ҳам сезмай қолибман. Фақат қоғознинг энг тепасидаги жимжимадор сатрларгина ҳеч бир зиён-заҳматсиз яққол кўзга ташланиб турарди: «Ўирлик — сурлик».

Ана сизга мақоласиз сарлавҳа!

...Ҳақиқий газета-журналларда ишлайдиган жабрдийдаларга битта саволим бор: сизлардаям шунақа машмашалар бўптурадимиз?

1975

ЁШ АДАБИЁТШУНОСНИНГ МИРЗАҚАНД НАЙНОВ БИЛАН СУҲБАТИ

— Кечирасиз, Мирзақанд ака, охирги марта қачон мутолаа қилгансиз?

— Ҳеч кимга ҳеч нарса қилмаганман. Бўйнимга кўёлмайсан!

— Ҳаяжонланманг. Айтмоқчиманки, нега китоб кўлтиқлаб юрибсиз?

— Битта «Чашма» опкел деб ўғлимни дўконга юборсам, шуни кўтариб кепти. Бу исқотниям номи «Чашма» экан. Ўғлимиз сал анқовроқ чиқди, икки карра икки — беш, дейди. Одам бўлиши қийин.

— Ҳа, бу китоблар кўпчиликка таниш. Сизга яна нималар ёқади?

— «Ўзбекистон», «Олмазор...»

— «Ўзбекистон» яхши қасида. Лекин «Олмазор»... Менимча «Олчазор» демоқчисиз. Чехов. Тўғрими?

— Тўғри, чехларни пивосиниям отганмиз. Айниқса, саратонда силлиқ кетади.

— «Саратон»дан бошқа яна қайси китобларни ўқигансиз? Масалан... «Ёшлик девони», «Диёнат»....

— Дивон дегин? Дивонга унча хушим йўқ, одамга

ўхшаб ерда ўтириб ичган яхши. Диёнат масаласига келсак, авваламбор милисаларда диёнат қолмади, ука. Бировни божа, бировни почча деб зўрға пул тўйлаб кайф қиласан, улар пириллатиб обориб бошингдан сув қуйишади. Баъзи вақтда киногаям олишади.

— У-ў-ў! Демак роль ҳам ўйнагансиз? Ўзингиз кино кўриб турасизми? Мана бугун клубда «Лимонадний Джо» кетяпти.

— Лимонад? Болаларни киноси-ку. Бизга ўхшаганларга «Калина красная» тузук. Бунақасини зўр ёзувчилар ёзади.

— Номдор адибларни озми-кўп ўрганганигиз сезилиб турибди. Ешлардан кимларни биласиз?

— Биттасиниям танимайман, улар алоҳида ичишади.

— Умрингизда бирон-бир ёзувчи билан учрашганмисиз?

— Учрашганман. Битта шоир бола билан тегишли жойда икки соатча бирга ётганмиа. Кечирасиз, англашилмовчилик бўпти, деб уни тезда қўйворишди. Ўшанда ундан «доно бўлсанг, айт-чи, шамолнинг ранги қанақа», деб сўрасам, у безрайиб туриб «ҳар ҳолда бурни қизил бўлмаса керак», деганиди.

— Китоб савдосидаги чалкашликлар туфайли кўпгина асарлар магазинларда туриб қоляпти. Бу ҳақда нима дейсиз?

— Буни йўли осон. Битта китобга битта оқидан ёки иккита қизилидан қўшиб сотилса, магазин қуришга ҳожат қолмайди. Ҳар қанча китоб бўлса, кўчанинг ўзида таламон қилворамиз.

— Театр репертуарлариниям кузатиб турарсиз?

— Тратуар кузатилмайди, ука... тратуарда ётилади.

— Ҳеч бўлмаса, «Келинлар қўзғолони»ни кўрган-дирсиз?

— Ҳозирча хотинни қўзғолони етиб турибди. Гоҳида синглисиям кўсов ушлаб ёнига кирволади. Қарабсанки, ўртада фронт чизиги, бу томонда мен, у томонда опа-сингиллар.

— «Опа-сингиллар»нинг нимаси кўпроқ эсингизда қолган?

— Эсимда қолгани шуки, буниси чап биқиндан, униси ўнг биқиндан жизиллатади. Елвизакни ўзи!

— Дарвоқе, «Елвизак»нинг муаллифиям эллик ёшга тўлди. Яқин-орада юбилей тўйи бўлса керак.

— Тўйга ўзинг боравур, ука. Езувчи халқини яхши биламан, бир-бирига йўқ оқибатни менга қилишарми-ди? Жуда борса, қўлимга китоб ушлатиб, закускага газета узатишади... Бас энди, мени тирикчиликдан қолдирма, ука.

1987

ЭҲ, ЛАЪНАТИ ОМБОР...

Хаҳ, ҳў-ў-ў... Э, жиянларим-а, урушни биз кўрдик, сенлар кўрмагин.

Тўғри, шахсан мен урушга боролмадим. Анави Болта пучуқ ўшанда колхозимизга раис эди, шу йўлимни тўсди-да. Воянкоматга бориб, сенга аскар зарур бўлса, менга омборчи керак, деб турволди.

Бо-о, мендан жуда зўр аскар чиққан бўларди, жиянлар. Мисол керак бўлса, айтайин: уруш бошлангандан кейин, воянкоматдагилар бизни йиғволиб, Езёвонни чўлида роса машқ қилдиришди. Бир куни тарафматараф туриб, ёлгондан «уруш-уруш» ўйнадик. Ҳошим даллол томондагилар бизга бостириб келадиган бўлишди. Бешотарга пахтавоинни босдим-у, кафтимга туфлаб, акўпда пайт пойлаб ётавердим — мўлтони Ҳошим даллол билан эскитдан озгина ҳисоб-китобим бор эди.

Бир пайт қиёмат бошланди-қўйди: осмондан бўмба ёғилиб, «порс-пурс» портлаб берди. Тўрттала болам кўзимни олдига келиб қатор турволди, денглар. Командиримиз «қўрқманглар, огайнилар, бу бўмбаларнинг зарари йўқ», деганини биламан, биттаси менга яқинроқ жойга тушиб, варанглаб ёрилиб берса бўладими. Бошимни четимга тиқиб, «бува-а-а» деб чунонам бақирдимки, атрофимдагилар бирданига «ур а-а» деганларича акўпдан кўтарилишди. Эс-ҳушимни йиғиб олиб, уларга эргашдим.

Охири икки тарафдагилар аралашиб кетиб, бўлди тўполон, бўлди тўполон! Қана энди бу олатасирда Ҳошим даллолни топиб бўлса.

Ёлгондакам уруш баъзўр тўхтатилиб, гижимланган ёқаларни эндигина тартибга солиб турувдикки, бизни томондаги командур «биринчи бўлиб бақирган ким», деб сўраб қолди. Шерикларим мени кўрсатишди. Бошлиқ илжайганича олдимга келиб, «маладес, Қаримшер,

урушдаям мана шунақа боявой бўлсанг, камида епрейтур бўлиб қайтасан», деди.

Энди ўша кунлар эсимга тушса, аттанг қиламан: агар Болта пучуқ ўртага тушмаганда, пашистни роса жигини эзиб, аллақачон епрейтур бўл кетмасмидим? Ана, Соли мисгардек одам ҳам гердайиб юрибди-да орденларини жаранглатиб. Биронта мажлис бўлса, биздан баландроққа чиқиб ўтиради. Урушда зенитчи бўлганман, деб мактаб болаларга кўпириб гапирганичи? Колхозга ёрдамга келган тўртқанот самолётлар дўкончаси устидан пастлаброқ ўтиб қолса, қўлидаги печканинг карнайини дўлайиб, осмонга еб қўйгудек тикилади. Буям мақтанишининг бир тури бўлса керак.

Нима деясан, жиян? Рапиқ сартарошми? Тўғри, уям урушга борган, локигин ўша ёқдаям сартарошлик қилган. Ишонмасанг, Муса мўйловдан сўра. Бир куни у соқолини қирдираётган экан, замбарақнинг ўқи тепасидан шангиллаганича ўтиб қолибди. Кейин мундоқ қараса, ёнида сартарош ҳам йўқмиш, мўйловининг бир томони ҳам. Бориб, командурга араз қилса, «бурнинг омон қолганига суюнмайсанми, ношукур», деб Мусавойининг ўзини сўкиб берибди.

Пасткўчадаги Олим полвон лаппашанглик қилиб, ҳатто асирликдаям бўлган. Пашист қоровулни ўлдириб қочганини инобатга олишиб, кейинчалик медаль беришган. «Ўзи қанақасига қўлга тушувдинг, э бандан гофил», деб сўрасам, «ўқим тугаб қолувди», дейди. Ана зикналикнинг оқибати. Ўқинг тугаган экан, ёнингдаги шеригингга учта сўм қистириб, «шунга озгина патрон бер», десанг бўлмасмиди?

Ҳе, аттанг-а, урушга ўзим боролмадим. Болта пучуқ омборни пеш қилиб турволди... Менсиз иш битиролмасди-да... Энди мажлисларнинг тўриси Рапиқ сартарошларники бўп кетди. Ҳали байрам келса, бир қучоқдан мукофот ҳам олишади...

Э, жиянларим-а, урушиям қуриб кетсин, ўша... омбориям. Шу лаънати омборни деб тенгдошларим орасида анча яққаланиб қолгандекман-а.

1983

КЎРГАЗМАЛИ ТАШВИҚОТ

— Ҳой дадаси, Ғани қирчанги хотинига атлас олиб келибди. Сиз мени ўйламайсиз ҳам.

— Вой хотин-ей, Ғани қирчангинг извошчи, мен бир оддий аравакаш бўлсам.

— Нима қипти? Тилла ковуш сўраётганим йўқ-ку. Битта атласга мардикорнинг ҳам кучи етади ҳозир.

— Бундан уч ойгина олдин атлас кўйлак тиктирдинг-ку...

— У тўрттепки эди. Шу кунларда унақасини чўрилар ҳам киймай қўйишди. Ҳамманинг эгнида саккизтепки. Нима, мен силқидиманми?

— Ундан ҳам баттарсан!

— Ҳали шунақами? Хўш, ўзингиз кимсиз? Сиз ўша Мели ямоқчининг...

Шу ерга келганда лента узилиб кетди.

— Ҳа, ўтмишда аёлларимиз шунақа қолоқ ва мол-параст бўлишган, — деди хотин-қизлар совети раисаси магнитофон тугмасини босиб. — Улар оғир меҳнатда эзилган эрларни баттар қийноққа солишарди.

Залда ўтирган аёллар ўнғайсизланиб, баравар бош эгишди. Шу боис раисанинг ўзи ҳам қизариб кетганини кўришмади.

1978

ТЎҒОН ТАҚАЕВНИНГ ҚОШИҚБОЗИ

Гражданин судья! Ҳурматли суд хайъати! Акалар! Бўйнимга оламан, ўзимдаям сал-пал айб бор: баъзан кўнгли бўшлиқ қилдим, баъзан нафсим андак ҳакалак отди. Аммо айбнинг энг каттаси — мени қаллобга чиқариб, уялмай-нетмай даъвогарлик қип турган мана шу одамларнинг ўзида. Ҳозирги расво аҳволга тушиб қолишимга мени мана шу ярамаслар мажбур қилишди.

Негадир мен бу ерда асосий гуноҳкорни кўрмайман. Илтимос қиламан, гражданин судья, ҳақиқат қарор топиши учун телестудия режиссёри Сувоққоревни ҳам ёнимга ўтқазиб қўйишингиз керак бўлади. Ҳамма маш-машаларнинг асосий сабабчиси ана ўша.

Сомсафурушлик қилиб, тинчгина яшаб юрувдим.

Бир куни тандирни барвақт қоқлаб, шефдан ўз тегишимни олдим-у, кайфият ва жанг бўлиб уйга жўнадим. Одатдагидек телестудиянинг ёнидан ўтиб бораётсам, занжинусха бир одам ичкаридан холпиллаганича чиқиб келиб, шартта йўлимни тўсди, «бўшмисан, оқаси», деб сўради ҳансираб. «Мақсад?» дедим. «Аразмаган хизмат бор, соққаси нақд», деди у, кейин жавобимни кутиб ўтирмай, шартта қўлимдан ушлаб, ичкарига судради.

Гап нимада эканлигини ичкарига киргач тушундим. Режиссёр Сувонқораев машхур хонанда Тўгон Такаев хақида «Тилла тишли булбул» деган фильм-концертни суратга олаётган экан. Ҳамма нарса тахт бўлганда, музикачилардан биттаси — қошиқбоа дегани пиллапоядан сирғалиб кетиб, қўли қаттиқ лат ебди. У бугун-эрта қўлини қимирлата олмаслиги маълум бўлгандан кейин, режиссёр бирдан потирлаб қолиб, мени топиб келган жойи экан.

— Тайёр пулни олишга қорним оғримайди-ю, лекин тўғриси айтишим керак, ака, — дедим мен Сувонқораевга. — Ошпазлик қилган пайтларимда қўлимдан юзталаб қошиқ ўтган бўлсаям, уларни умримда бир-бирига уриб кўрмаганман.

Шунда Сувонқораев менга куюниб уқтиришга тушди:

— Э-э, биров сенга қошиқни ўхшатиб шақиллата-сан деяптими? Ҳамма ашулани аллақачон лентага ёзиб олганмиз. Суратга олиш вақтида музикачилар шунчаки асбобларни чалгандек бўлиб туришади. Хонанда ҳам оғзини хўжа кўрсинга қимирлатади, холос, — деди.

Кейин у елкамга қоқиб, «дадил бўл, қошиқларни завқ-шавқ билан қимирлатиб турсанг бас», деб далда берди.

Хуллас, мени пардозхонага опкиришиб, бетимга бир балоларни суртишди, яп-янги кийим кийдиришиб, бўйнимга галстук ўрашди...

Во-о, гражданин судья, телевизорда ўша концерт кўрсатилгандан кейин уйимда нималар бўлганини кўрганингизда эди. Дастлаб маҳалла-кўйга ош бердим, қариндош-уруғларни кутиш бир ҳафтага чўзилди. Ишхонадагиларга алоҳида зиёфат уюштирдим. Районимиз общепитининг бошлиғи шахсан ўзи келиб, мени табриклаб кетди. Илгарилари бизга ўхшаганларга бурун учидан қараб, сенлаб гапирадиган хўжайин бу сафар бўйнимдан қучиб туриб, «санъат ҳам ёғлиққина соҳа,

лекин сиз ўзимизга кўпроқ кераксиз»: деб маънодор кўз қисиб кўйди. Орадан кўп ўтмай, дурустгина ошхонага шеф бўп қолдим.

Туппа-тузук одамлар атайлаб ўзлари келиб, мени тўйларига олиб кетадиган бўлишди. «Тантанали кечамизни очиш учун сўз ҳаммангизга яхши таниш бўлган ёш санъаткор Қосим-қошиққа берилади», дейилиши билан қийқириқлар бутун маҳаллани ларзага солишини айтмайсизми. Бора-бора гап деганига дўппи кийдириб қўядиган бўп кетдик.

Кетворган-кетворган қизлар кўча-кўйда мени кўриб қолишса, «ана, Тўғон Такаевнинг қошиққози келяпти» деб шивирлашганича бир-бирларини қитиқлаб кўйишади, денг. Хўш, бунақада хотинни кўйвормай бўладими? Ҳалиям бутунлай инсофдан чиқиб кетмай, уч мартагина уйландим, холос. Алиментларни вақтида тўлаб келяпман.

Обрўйим ошгани сайин илтимос қилувчилар ҳам кўпайиб кетди. Худди ана шу пайтлардан бошлаб, юқорида айтиб ўтганимдек, нафсим тобора хакалак отиб, оғзимга сиғмайдиган луқмларгаям панжа уришни ўргандим. Биров ўғлимни ўқишга киргизиб қўй, деса, бошқаси навбатсиз машина тўғрилаб бер, дейди. Квартирага зориққанларнинг-ку сон-саноғи йўқ. Аввалига сал-пал иймангандек бўлсам ҳам, кейинчалик шароитга анча мослашиб, берган «чўтал»ларини сираям иккиланмасдан олавердим, акалар.

Ахир мен шўрлик нима қилай, олмаганим билан бу зўравонлар бари бир мажбурлаб чўнтагимга солишаверади. Узоққа бориб ўтирмай, мендан уч минг сўлкавойни даъво қилаётган анани универмаг омборчисини олайлик. Бу полвон ургудек бўлиб пулни чўнтагимга тикдики, фалон министр билан гаплашиб, институтни битирган ўғлимни ўша ерга ишга жойлайсан, деб. Ўзинг ўшанча пулни қаердан олгансан, деб ундан сўраб-суриштирадиганлар ҳам топилиб қолар ҳали?

Хуллас, енгил-елпи гуноҳларимни, майли, ўгилболачасига бўйнимга олай. Аммо-лекин, асосий айбдор четда қолиб кетмасин-да. Еш эканлигимдан фойдаланиб, мендек содда бир сомсапазни эгри йўлга бошлаган режиссёр Сувоққорасев тегишли жазосини тортиши керак, гражданин судья.

Охирги илтимосим шуки, акалар, ҳукм чиқараётганда ҳаётда гўрлигимни, бировнинг хожатини чиқараман

деб ўаим билмаган ҳолда нотўғри йўлга кириб қолганимни ҳисобга олинглар...

Ах, пишмаган калла, телевизорда қошиқни шақиллатгунча, сомсахонада чўмични тақиллатиб юраверсам ўлармидим!

1984

АШУР БИЛАН МАДИЁР

Уларни умримда бир мартагина кўрганман, қиёфалари эса қизил ярим ой жамиятининг жаҳонга машҳур тамғасидек хотирамга жиппа муҳрланиб қолган...

Ўшанда завод дарвозасидан кириб борибоқ Мадиеёр билан бурунма-бурун тўқнашдик.

— Э-э, келсиялар энди. Ман Мардиерман, — дея гердайиб кўл узатди у. — Ҳа, хўп, хизмат?

— Ҳовлига артизон туширмоқчи эдим, пайвандчи керак бўлқолди.

— Суворками? — гарчи гўдайиб боқса-да, унинг муомаласидан алланечук илиқлик уфурди. — Энг меровой суворкачи — мани ошнам Ашур. Қани, юрсинлар энди, уни бир таништирай.

Индамай унга аргашдим.

— Кўрқмай зовутга ишга кирган бир-ринчи лўли — ман ўзим, — йўл-йўлакай бармогини кўксига тираб димоғланди у. — Мардиеёр қаро десалар энди мани олам танийдур. Ўзимни расо-о мақтаб, патограпиймни газетга урдилар. Ишонмасангиз, буни Ашурдан сўрайсиз.

...Ашур деганиям қувноқликда Мадиеёрдан қолишмас экан. Ҳовлига бориб, артизонни ишга тушириб бўлгач, дастурхон устида икковлон анча чақчақлашиб ўтирдик. У ўзининг лўли ошнаси ҳақида шунақанги ҳангомаларни айтиб бердики, менимча бунақа гапларни маза қилиб эшитиш мумкин-у, ўхшатиб ёзиш қийин. Қолаверса, уларнинг кўпи ҳалигиндай... Майли, қуюшқонга сизгадиганлардан баъзиларини Ашурнинг тилидан ҳикоя қилишга уриниб кўрай.

1. ҚАССОБГА АЛОҚАДОР ҲАШАРОТ

Бир куни Мадийёр негадир ишга чиқмади. Уни заводга мен бошлаб келганман, оталигим ўзимда. Хавотирланиб уйга борсам, мени тунд қийфада қарши олди, жағи гумбара бўлиб шишиб кетибди. Нима бўлганини суриштирдим.

— Анабу... бор-ку баттол... ана ўша тишладу мани, — дея чучмал жавоб қилди у. — Э, Мардиёрнинг пешонаси қурсин!

— Нима тишлади?

— Ҳа энди, анабу-чи... деворнинг ковагига бўладу...

— Илоями?

— Не-е! — куюниб эътироз билдирди у. — Илон дема, Ашур, илон дема!

— Қалтакесакми?

— Не-е-е! — баттардан жаҳлланди Мадийёр. — Қалдиркессакдан бошқасе! Думига бигизи бор!

Бирдан капалагим учди.

— Чаёнми?

— Не, дедимми — не! — афтини буриштириб қўл силтади у. — Чаён қачон учибдурки, буни олам билмай, битта сен кўрибсан?!

— Суф сенга! Бузоқбоши демайсанми?

— Нарн тур, аҳмоқ! Санда калла энгил. Бўзоқвош одамни тишламайдилар.

— Ҳа, бўлмаса нима ўзи? — сўрадим хитланиб.

Мадийёрнинг бундан буткул хуноби ошди. Сен хумбошга қандай тушунтирсам экан дегандек асабийлашиб панжа ўйнатди, охири йигламсирагудек аҳволда кўзимга тикилиб: «Ўз-зи дириллаб учадур. Қассобга алоқаси бор», деди.

— Қовоғарими?

Мадийёрнинг кўзлари туйқус чакнаб кетди, оғир дардан фориг бўлгандек бирдан энгил тортиб, бўйнимга осилди: «Ургулай сандан, ошнажон. Худди ўша айтганингний ўзгинасе!» деб севина-севина мени ўпишга тутинди.

2. ЖОНКУЯР «СЕКУНДАНТ»

Тушликда биров билан шахмат ўйнаб қолсам Мадийёр менга тортиб, алмак-жалмак йўл-йўриқлар кўрсатишга тушади.

Бир куни аҳволим танглашиб, бўғилиб турганимда, Мадийёр аста шивирлаб қолди:

— Ҳангине олиб чиқ, хангине.

— Э, бор-е!

— Мардийёр айтса, хўп де, Ашур. Санга бошқа дўст йўқ.

— Жим тургин. Кўрмаяпсанми, отни олиб чиқсам, тўра билан уради.

Шунда Мадийёр «офицер»имга бармоқ теккизиб, менга уқтиради:

— Аввал урсин, кейин сен уни сержонт билан сол!

— Бу-чи? — дедим рақиб фарзини кўрсатиб.

Мадийёрнинг туйқус шашти пасайиб, хомуш минғирлади:

— Э-э, гап буёққа экан-ку. Обдастаси пойлаб турибди демайсанме, ношуд.

Мен қаҳ-қаҳ отиб юбордим-у, ютқиизқиқниям эсдан чиқардим.

3. МОТОРИ ЙЎҚОЛГАН САМОЛЕТ

Бир зарурат билан Тошкентга учадиган бўлдим. Мадийёр эргашиб қолди, йўқ деёлмадим.

Эрта азонда Фарғонадан «Ан-12» самолётига ўтирдик. Қанотга яқин ердан жой теккан экан, Мадийёр моторнинг бир текисда гуриллаб ишлашига завқ билан анча тикилиб борди, сўнг хўрсиниб қўйиб менга юзланди:

— Хидонинг қудратига «хай-хай» де, Ашур. Бир паррак шунча темирни Мардийёр-пардийёрга қўшиб осмонга кўтарса!

Тошкентдан қайтишда «Як-40» самолётига чиқдик. Пича учганимиздан кейин Мадийёр пардани суриб, ойнакдан ташқарига мўралади. Мўралади-ю, бехос чўчиб тушди. Сўнг кўзлари ола-кула бўлганича ўрнидан туриб, чапак уриб хайқира бошлади:

— Ва-ҳей! Мотор кетде, мотор! Э турмайсанме, аҳмоқ халойиқ! Қанотга мотор йўқ! Ва-ҳей!

Йўловчилар орасида ғала-ғовур кўтарилиб, тўиолон бошланди. «Як» типидаги самолётларда паррак бўлмаслиги, турбина эса салон биқинига жипслаб ўрнатилганини шу тобда бу овсарга ким тушунтира оларди.

Ичкаридан чиқиб келган учувчи: «Нималар деб алжираяпси?» дея Мадийрнинг қўлидан тутди. Мадийр янада тутоқиб: «Саволни ман берай. Қанотга паррак қане?» деб ундан баланд келди.

— Упкангизни босинг! Бу самолёт турбинали!

— Манга турба-мурбани гапирма! — деб ўшқирди Мадийр. — Йўлкирага патта дединг, тўладем, жонинг истирахўпка дединг, тўладем. Энди сан моторни яхшиликча жойига қўй, аперис!

4. ОҚИБАТЛИ ДЎСТ

Мадийр ўғил кўрди. Билсам, отини Ашур қўйибди.

— Локигин токи сен тириксан, уни «ўв, бачо» деб чақирамеа, — дея чимрилиб боқди у.

— Мактабга борганда, ўртоқлари бари бир Ашур дейишаверади.

Мадийр бу гапимни эшитиб, меҳрибонлик билан елкамдан кучди:

— Мен айтдим — гап тамом! Қачонки сан ўласан, кейин ўғлим Ашур бўлиб мактабга бораду.

5. БАЛКИ ҲАЗИЛДИР...

— Пулни неча ёшда танигансан? — деб сўрадим бир куни Мадийрдан.

— Жуддо-о мурғаклигимда, — дея қовоқ уйиб жавоб қилди у. — Ман туғилдим, онам бандачилик бўлде. Сўгин кўрсанг, ҳар хел хотинга ўн беш тийиндан тўлаб амиб юрдем...

1983

КЕМАГА ТУШГАННИНГ ЖОНИ БИР

— Кетингга бир тепаман, ачангнинг уйига бориб тушасан.

— Сизга нима ёмонлик қилдим, амаки?

— Огзингдан сут ҳиди кеп турибди-ю, прокурорлардек сипоҳлигингга куййми.

— Нима қил дейсиз?

— Тўпалон кўтар. Ҳеч бўлмаса, хуштак чал.

— Чалардим-у, кеча тишим тушган-да.

— Бўлмаса, бақир!

— Нима деб бақираман?

— Ҳў ўртада ўралашиб юрган қора кийимли ишбузуқини кўряпсанми? Ана ўша хумпарнинг шанига куракда турмайдиган бир-иккита гап айт. Яхшиси, мана бундай дегин. Қани, қулогингни тут-чи...

— Вой, ву-у-уй, бунақа дейиш уят бўлади-ку!

— Ланж бола экансан! Қўлингдан ҳеч нарса келмас экан, нима қиласан орамизга суқилиб? Ҳозир кетингга бир тепаман...

— Намунча ёпишиб олдингиз, амаки? Нима, «Пах-такор» ютқазётган бўлса, айб мендами?!

1978

ҲАЛОКАТДАН АСРОВЧИЛАР

(Бир мажлис ҳужжатидан)

Тўққиз аймоқ мақбараси ўт ола бошлагани муносабати билан бугун тунда атроф-муҳит ва ёдгорликларни муҳофаза этиш бўйича тузилган Суперштабнинг шошилинч йиғилиши чақирилди.

Йиғилишни Суперштаб раиси Мўмин Итоватович очиб, мўътабар идоранинг масъул ходими сифатида халқ хўжалигининг барча соҳаларида катта юксалишларга эришилаётгани, жумладан, шу йилнинг ўтган кварталда мажбуриятини бажармаган биронта тармоқ қолмагани ҳақида бафуржа тўхталиб ўтди. Сўнг айрим шахсларнинг лоқайдлиги натижасида баъзан хато ҳам учраб туришидан афсусланиб, бунга мисол тариқасида кўҳна Тўққиз аймоқ мақбарасида ёнғин

чиққани, айти дақиқаларда аланга тобора авжланиб бораётганини илова қилди.

Тарих фанлари номзоди ўртоқ Ҳсархўжаев ўз сўзида Тўққиз аймақ мақбараси жаҳондаги энг қадимий ёдгорликлардан эканини билдириб, уни Миср, Рим ва Доруссаломдаги афсонавий иншоотларга таққослади. Унинг айтишича, эрамаздан анча аввал тикланган бу мақбара Ўрта Осиёдаги бир қанча вайронгарчилик урушларида эл-юрт меҳри туфайли омон қолган. Искандар Зулқарнайннинг (ёш олим ўз нутқи давомида Искандарни қандайдир Александр билан бот-бот адаштириб турди) босқинчилик юришлари чоғида халқ дарёдан канал қазиб келиб, пастқам жойга қурилган мақбарани сувга бостириб юборган. Маакур усул кейинчалик араблар истилоси даврида ҳам қўл келди.

Орадан кўп йиллар ўтиб, икки марта сувдан қуруқ чиққан Тўққиз аймақ бошида янги хавф пайдо бўлди — энди ёвуз Чингизхон талончилари ёпирилиб кела бошлади. Душман кент жангчиларини ҳолдан тойдириш мақсадида дарёни бўғиб қўйгани сабабли, вазиёт қалтислигига қарамай бўлак чора ўйлаб топилиб, мақбара ҳашар йўли билан ташиб келтирилган қумга кўмиб ташланди.

— Бу билан шуни айтмоқчиманки, — деди нотик сўзининг охирида, — сара гранитдан қурилган мустаҳкам мақбара сувда ивиб кетмагани, қум остида уқаланиб тушмагани каби ўтда ҳам куйиб кул бўлмайди. Бинобарин, ваҳима кўтаришимиз учун ҳеч қандай асос йўқ.

Шундан кейин академик Буруновский сўз олди. Ўртоқ Буруновский ёш олимнинг охирги гапларини тўлиқ кўллаб-қувватлаб, бу борадаги шахсий фикрини рад этиб бўлмайдиган далиллар билан исботлаб берди.

— Ҳар қандай топ ўзининг физик хусусиятига кўра ўтга бекиёс даражада бардошлидир, — деб уқтирди ўртоқ Буруновский, — зеро бу туркумдаги жисмлар таркибида ёнувчи модданинг ўзи йўқ. Айниқса гранит ўта чидамли бўлиб, ҳатто пўлат қуюв қозонида ҳам эрмайди.

Таниқли профессор Мансабалиев, археология соҳасидаги йирик мутахассис Эгилман, машҳур архитектор Хўпбўларов, «Ҳаромҳаришстрой» трестининг қурувчи инженери Пултопаров, шаҳар ижроия комитети раисининг ўринбосари Сансалоров ўртоқлар ўз нав-

батида академик Буруновскийнинг илмий асосдаги мулоҳазаларига қўшилиб, ортиқча безовталанишга ҳожат йўқ деган хулосага келдилар. Чунончи тарихда тошдан қурилган турли қаср, ибодатхона ва мадраса-ларда ёнгин содир бўлиш ҳоллари кузатилган, солнома-чилар бу объектлар айтарли зарар кўрмаганини ёзиб қолдиришган.

Физика фанлари доктори ўртоқ Отбошев академик Буруновскийга ҳамфикр бўлиш билан бирга, қизиб турган тошнинг сув сепилишдан парчаланиб кетиши мумкинлигини, шу боис ёнгинни ўчиришда ишқорли кўпикдан фойдаланиш мақсадга мувофиқлигини алоҳида таъкидлади.

Йиғилишда ёш журналист Биркесаров сўз сўради. У ўз нутқида бир қадар пессимистликка берилиб, мақбаранинг марказий гумбази ичидаги бетакрор нақш-лар кучли ҳарорат таъсирида чатнаб тушиб, зарҳал битикларнинг бутунлай эриб кетиш хавфи борлигини ташвишланиб гапирди.

— Мабодо булар нобуд бўлса, яна асл ҳолига келти-ришимиз амримаҳол, — деди у. — Наҳоланки, Шермат қўрбоши билан «тўртинчилар» ўртасида бўлган жанг-да қаттиқ шикастланган кунгирадор сўинини ҳануз қайта тиклай олмаямиз.

— Буларни гапиришдан энди фойда йўқ, — деди ўт ўчирувчилар раҳбари ўртоқ Нарвонов. — Нақшлар тақдирини мақбарада туристларга хизмат кўрсатувчи ёғоч дўкончалар растаси қурилмасдан илгари ўйлаш керак эди. Ҳали бунисиям ҳолва, мақбара остидаги ертўлага қўшни автокорхонанинг ёнилги омбори жой-лаштирилгани бошимизни кўпроқ қотиряпти.

Ўртоқ Нарвонов сўзининг якунида ўт ўчирувчилар иш бошлаши учун Суперштаб аъзолари тезроқ бирон қарорга келишлари лозимлигини эслатиб, улардан аниқ кўрсатма талаб қилди.

Шундан сўнг музокара қизиб кетди. Эрталабга яқин кутилмаганда баҳсни тўхтатишга тўғри келди — алач-га ертўладаги ёнилгиларга етиб бориб, Тўққиз ай-моқнинг кули кўкка совурилгани ҳақида телефоно-грамма олинди.

Бир неча минут давом этган нонуштали танаффус-дан кейин Суперштабнинг эътиборли аъзолари яна ду-малоқ стол атрофига тўпланишди. Улар кун тартибида-ги иккинчи масала — қуриб-қакшаб бораётган Орол

СЎЛИМ ХИЁБОНДА

Хиёбондаги скамейкада ёлғиз ўзи ўтирибди. Кўриб турибман, сўлим гулларга термилиб баҳра олаётгани йўқ. Хаёли бошқа нарсада.

Сигаретни четга оддим-да, бориб унинг ёнига ялпайдим. У кўзларини жовдиратиб менга бир қараб қўйди. Сездимки, гирт ўшандақалардан.

Ростини айтсам, унга қараб туриб, негадир ачиниб кетдим, ҳали ёшгина экан.

Ёнига келиб ўтиришга ўтирдим-у, биринчи бўлиб гап отишга юрагим бетламай, каловланиб туриб қолдим. Дикқатим ошиб, яна сигарет тутатдим. Шунда у мен томонга мойилон бўлиб, кўзларимга синчковлик билан тикилди. Сўнг, чиройли жилмайиб, шаъмадор бир сўз қотди:

— Пешма-пеш чекиб қолдингиз... Янглишмасам, бирон нарсага хумор бўляпсиз, шекилли?

Ёш бўлсанг ҳам кўп ишни кўрганга ўхшайсан, деб қўйдим ичимда. Айни пайтда, тузоғимга ўзи бош тикқандан кўнглим ёришиб кетди.

— Хумор бўлганда қандоқ! — дедим бир оз суюлиб. — Биргалашиб хумор ёзадиганни тополмай доғдамиз холос.

Шунда у мен томонга яқинроқ сурилди-да, кутилмаганда гапни дангалидан бошлади:

— Биз иккитамиз, — нариги скамейкада ўтирган шеригини кўа қирида кўрсатди у. — Балки сиз ҳам бирорта дўстингизни....

— Умримда ҳеч кимга дўст бўлмаганман, — дея очигини айтиб қўяқолдим мен. — Лекин, мени икки киши деб ҳисоблашларинг мумкин.

— Йўғ-е! — ишонқирамай, менга бошдан-оёқ назар солди у. — Сизни қийнаб қўймайлик тагин?

— Зарари йўқ, — дея қўл силтадим ўзимни салобатлироқ тутишга ҳаракат қилиб ва ёнимдан бир сўм чиқариб, йигитчанинг қўлига тутқаздим. — «Су-

хой»нинг катта шишалигидан ол. Келгунингча, биз шеригинг билан стакан топиб турамыз.

1978

«ХЕММА МАЛИНА»

Шахматуллонинг вос-вос касали кучайиб борди, гоҳ Екутой отиннинг, гоҳ Сирож махсимнинг ёқасига осилиб, «қачон хотин оберасанлар», дея кунига беш маҳалдан етти маҳалгача тиқилинч қиладиган одат чиқарди.

Яқингинада уч гувоҳу бир мулла иштирокида никоҳ ўқитиб, эр-хотин бўлиб олган бу икки ҳаваскор диндорнинг совчиликка бормаган эшиги, қарғиш эшитиб қайтмаган хонадони қолмади.

— Ҳе, хотинсирамай талогинг кесилгур, — деб қарғанарди Сирож махсим. — Бунақа ёшда биз эшак қувалашдан бошқани билмасдик.

— Узимниям бошим қотди, — дея уф тортиб қўярди Екутой отин. — Ҳатто, Катон лўлиям сақичдек қизимни ўша исфиронкасиа жиннига бераманми деб, мени мазахлади.

— Қариндош бўлиб олсак, эскичадан саводни сал мустаҳкамлармидик деб Ғойиб қорига қизидан гап очсам, «Қачондан бери махсим бўпқолдинг, Сирож ипана? Динни дўконга айлантриб, шариатни бебурд қилганинг учун ҳали бу дунёдаям, у дунёдаям азоб тортсан. Екут бузуқнинг невараси Шахмат дувонани авлиёга йўйиб мол орттиргунча тезак есанг бўлмайдим!» деди. Ҳасад қиляпти баччағар...

Кутилмаганда келин ўз оёғи билан келди. Олдинги хотинини талоқ қилгандан кейин уйдан лоақал битта рўмолча ололмай чиққан Сирож махсим сўрида отсиз кўқон арава янглиғ дўнқайиб ётар, кампири тандир кавлаётгандай ортига ўтиб олиб, унинг чоки сўкилган яккаю-ягона иштонини йўрмаиш билан банд эди. Шу пайт ўн икки чўнтакли шимга докануска кўйлак кийган раиғлар қиз найча товонини «шиқир-шиқир» қилганича ҳовлида пайдо бўлди. Сирож махсим беихтиёр ўрнидан қўзғалмоқчи бўлганида кетига игна санчилиб, «думбани единг-ку, мочағар», дея инграб юборди. Екутой отин шоша-пиша эрининг четига бош тиқиб, тишида ипни узди.

— Э, айгирни ҳидлайтурган байталга ўхшамай ўл, — деб пўнгиллаб қўйди аламзада эр.

— Вой! — қизга синчиклаброқ боқиб, бир сапчиб тушди Ёқутой отин. — Нима қилиб юрибди анави?

Бу орада қиз сўрига яқинлашиб, бир қўлини елкасидаги сумка богичига чирмаб, иккинчисини биқинига тираганича таманноланиб тўхтади.

— Менга кўз тегди. Ўзимни кўрсатмоқчиман. Қаёқда... ҳалиги авлиё?

— Шахматулло пиримни айтяпсизми? — дабдабали оҳангда сўради Ёқутой отин. — У киши...

Қаердалигини пирнинг ўзи маълум қилиб қўяқолди. Хужрадан унинг: «Гар-шў-ў-к! Гаршўк деяпман!!!» деган ҳангиллоқ товуши эшитилди.

Кампир тура солиб сўри остидаги тувакни олди, пизиллаганча пирнинг қошига йўналди. Зум ўтмай ичкаридан шовуллоқ овоз кела бошлади.

Ёқутой отин устидан ҳовур кўтарилиб турган тувакни кўтарганича қайтиб чиқаркан, қизга кираверинг дегандек имо қилди. Кейин тувакни чайқаб келтириб яна сўри остига қўйди-да, эрига сирли кўз қадади.

— Танидингизми? Бултур қамоққа тушган порахўр прокурорнинг қизи шу. Шаҳарда бузилиб кетиб, ўқишдан ҳайдалганмиш.

— Лабидаги бўёқни қараб қўй, — афтини буриштирди Сирож маҳсим. — Маймунни орқа томонидан кўрганмисан?

Қиз остонадан ўтибоқ лолу хайрон тўхтаб қолди. Жагини лайлакчасига кўтариб, қўлларини кўкрагига чоғиштириб олган Шахматулло пардаси туширилган деразага тикилганича хона ўртасида мачитнинг устунидек қотиб турарди. Ҳатто эшик ёпилгандан кейин ҳам киприк қоқиб қўймади.

— Муҳаммад янглишди. Охирги пайғамбарман деб... Баайни ярим кечада офтоб чиққандек мен туғилдим.

— Браво! — илжайганича чапак урди қиз. — Иззумително!

— Узбекча гапир, ифлос! — ҳамон нилий пардага тикилганича сокин, аммо катъий оҳангда дўриллади пир. — Кимсан? Исминг нима?

— Ҳемма Малина, — хиндча карашмаланди қиз.

— Хотин сўраб, фалакка туну кун сажда қилдим, алқазо илтижойим мустажо бўлди. Ким юборди сени?

— Анави-да... ҳаҳ...

— Мусоми, Исоми?

— Э-э, нима фарқи бор?

— Бор! — ўша шаклу шамойилда туриб зардаланди пир. — Гарчи энди улар билан унвоним тенг бўлсаям, ҳар ҳолда билиб қўйишим керак.

— Исо! — дея гижинглади, ўйлаб қўйган режаси ўз-ўзидан амалга ошабошлаганини сезиб қувонган Малина. — Хўш, келин ёқдимми?

— «Хўш» демасдан гапир, мегажин! — ҳануз унга боқмасдан дағдага қилди пир. — Олдинда янги пайгамбар турибди! Шахматулло алайхуссалом! Оёғимни ўпмоқчи бўлсанг, эмаклаб кел.

«Ўяв!» деб қўйди ўзича Малина. Сўнг эшикнинг занжирини солиб, елкасидаги сумкани четга отди, бурнини масхараомуз жийирганича эмаклаб бориб Шахматуллонинг попукдор боғичли иштони яқинида тўхтади.

— Оёқ ювилганми ўзи? Қаеридан ўпай?

— Ўпавер! — деди пир. — Ҳамма жойим Қуддуси тарифдек табаррук.

Малина унинг тиззасига аста лаб босди, сонидан кучоқлади...

Бир дақиқадан сўнг хужрадан пирнинг «Ҳайхот!» деган ҳайқириғи эшитилди. Ёқутой отин мушукдек писиб бориб, деразадан қулоқ солди. Эшикни итариб кўриб, ичкаридан занжир илинганини пайқагач, «Вой-дод, мусулмонлар!» деб бошини чангаллади.

— Туринг, маҳаллани чақиринг! — дея сўрига яқинлаша бошлади у. — Боламни бузяпти анави қанжиқ.

Сирож махсим уни жеркиб ташлади:

— Хап! Огзингни юм! Ўзинг-ку ана шу молфаҳмга хотин тополмай кўчама-кўча рамазон айтиб юрувдинг. Олло карам кўрсатиб, бир кажравни жўнатган экан, девонаи Баҳоваддинга етти танга кўтармайсанми!

Ўша «Ҳайхот!» деган ҳайқириқдан сўнг кечки пайт ҳам, ярим тунда ҳам, эртаси эрталаб ҳам хужрадан тик этган овоз эшитилмади. Фақат тушликка яқин Шахматулло ярадор одамдек эшик кесақисига тирмашиб бааўр ташқарига чиқди. Чиқди-ю, қалтираётган тиззалари баттар букилиб, деворга суянганича ўтириб қолди.

Туни билан мижжа қоқмай чиққан чол-кампир уни якки қўлтиғидан тираб келиб, сўрига ётқизишди.

— Кўзингни оч, қорижоним, сенга нима бўлди? — дея Ёқутой отин кўзига ёш олди.

— Хе... боринг! — жаҳл қилиб ингилади Шахматулло.

Ёкутой отин рўмолининг учида кўзини артиб, секин ўрнидан кўзгалди.

— Ҳозир... Тухум пишириб келаман, қорижоним. Кампир кетгач, Сирож махсим «бемор»га биқин солиб шивирлади:

— Ўзимиз қолдик, пирим. Эркакча гапираверсинлар.

— Кирибоқ оёгимга тирмашди, — хансираб гап бошлади Шахматулло, — пайғамбарсиз деди. Тўғри топди мегажин!.. Болдиримни ялади, тиззамдан, сонимдан ўпди... Кейин... уф... билибми-билмайми иштонбоғимга осилган эди... уф-ф...

— Ие, иштонбоғнинг попуғи қани?

— Ўша иблисда... уф... чиройли экан, деб қирқиб олди. Ана, кириб кўринг, кўйлагининг бурмасига тақиб ўтирибди.

— Ё раббано.

— Бугуноқ чиллаёсун қилинг. Аҳволим оғир.

Сирож махсим ўгай неварасининг иягига енгил шапалатиб аркалатган бўлди:

— «Хотин, хотин», деб Рустами дostonдек наъра тортдингиз. Ҳолингиз шу экан-у. Ҳалиям ўзимизга балли десак бўларкан.

Шахматулло тилини сангиллатиб беҳолгина йўталгач, пешанасида тер йилтиллаб, сўзга оғиз жуфтлади:

— Шайтони лайин экан... уф... Сигирниям меърида соғадурлар. Жонимгача сугуриб олди. Кофирча қилиқлар қилди...

Бир чойнак чой, мис косада жазиллаб турган қовурдоқ кўтариб Ёкутой отин келди. Дастурхон тузалгунга қадар Шахматулло инқиллаганича ҳовли этагига бориб, таҳорат ушатиб қайтди. Сўнг ёнбошлаб олиб, тамаддиланишга тутинди. Чол-кампир кечаси гапни пишитиб олишган эди. Сирож махсим мўйлобини қимирлатиб имо қилгач, Ёкутой отин қироат билан гап бошлады:

— Энди-и жамоат жамлигида тўйни маслаҳатлашадиган бўлсак...

Шахматуллонинг кекиртагида нимадир «ҳиқ» этди, чайнаган луқмаси томоғига тиралиб қолди. Шошилинч равишда чой хўплаб, луқмани ютиб олгач, бувисига ўқрайиб: «Қанақа тўй?» деб сўради.

— Бир банданинг покдамон қизини ҳидлаб қўйдин-
гиз, пирим, — кесатди Сирож махсим.

— Покдамонмиш! — Шахматуллонинг зардаси қай-
нади. — Ғирт жинни-ку! Тасбеҳимни маржон қилиб
бўйнига илди. Шифтга осилган сумакни олиб, ичига
тамаки тиқиб чекди. Бунисиям майли... ўғил тугиб
бераман, дейди. Отини Мешка қўярмиш. Бекорларни
айтибсан, Рабрабидин аршиаълохон тўра қўямиз, де-
дим. Йўқ, Мешка, дейди. Йўкотинглар буни. Бўлмаса
фақру фанога чекиниб, сахрони хуббул-ватан қиламан.

— Бошни қонун сиртмогига тиқмасинлар, ҳов, —
танбеҳ берди Сирож махсим. — Устингиздан милисага
арз қилиб борса... Кейин тергов-қистов деганларидай...

Буни эшитиб Шахматулло нича сукут сақлаб қолди.
Сўнг танасида аста-секин қалтироқ бошланиб, кўзи
ғилдирашга тушди. Охири гердаиганича чордона
қуриб, қўлларини яна нўкрагига чоғиштирди, жунун-
лиги бошқатдан қўзиди.

— Милиса дегани оллонинг назаридан қолган од-
дий хуштакбоздир. Терговчининг Мунқар-Накир эмас-
лигини қўлида қирқ ботмонли гурзи йўқлигидан ҳам
билмоқ мумкин. Мен-чи? Мен Шахматулло алайҳус-
саломман! Қани, оёғимга қараб эмакла!

Ёқутой отин дарҳол алюмин қошиқни олиб когур-
доқдан бўшаган мис косага жон-жаҳди билан уришга
тутинди. Даранг-дурунг овоз асабига акс таъсир кўрса-
тиб, Шахматулло бирдан ўзига келди, қайтадан ёнбош-
ламоқчи бўлиб турганда, ичкаридан келиннинг гиж-
жакдек товуши янгради. «Шахма а-тчик! Шах-
ма-а-тчик! Те-е-зда буёққа киринг, соғиниб қолдим».

— Ҳа, белингдан аканг! — беихтиёр чапанилаб жа-
воб қилди Шахматулло. Кейин чол-кампирга боқиб
илжайди. — Қоронги хонада кўрқяпти қизалоқ.
Юракдан бор-да.

Шундай дея, энди салмоқланиб одимлаганича хуж-
рага қараб юрди.

Тўй ҳам тўрт киши тарвуз сўйиб егандек ими-
жимиди ўтди. Шундан кейин келиннинг қилиги кун-
дан-кун совуқлашиб борди. Гоҳ магнитофон қўйиб,
эрини салла-чопонда «танца» туширса, гоҳ замонавий
кийинтириб кинога етаклайди. Шахматулло пирим
бўйнида саланглаган галстук, бошида кўндаланг шляпа
билан алламаҳалда маст-аласт қайтиб келади. Эртасига
боши оғриб, мижозларга айнаб-алжирашга тушади.

Буларниям четга суриб турайлик, икки хафталик келинга туғилган кунини нишонлаш эп бўптими? Пой-гакдаги кенг уй ёш-яланга тўлиб, байрамдаги морўжнахонага ўхшаб қолди. Пирнинг уч ойлик даромади қулогини ушлаб кетди.

Сирож махсимниям эски пивоҳўрлиги қўзиб, қимизга қўшилган айрондек ёшларга аралашиб олганини айтмайсизми. Охири кайфи ошиб, карнайгулларнинг орасига юмалаб қолган экан, Шахматулло қоронғуда тентираклаб келиб, қиблага типпа-тик юзлаганича устига чоптириб юборибди.

Бир куни чол-камшир сўрида шуларни эслаб, ҳасратлашиб ўтирган эди, келин ичкаридан чақчайганича чиқиб келиб, Ёкутой отинга захрини сочди:

— Хў, пистак камшир, яна фиску фасодми?

Бундан жаҳли чиққан Сирож махсим гижинганича: «Менга қара, вей, Ҳемма!..» дея ўдагайлашни бошлаган эдики, келин: «Соқолингни тишла-е!» деб бурнини жийирди.

— Ношукурлар! — дея қўлларини биқинига тиради сўнг. — Шахматчикни гажиб ётибсанлар. Индамасам, мениям ямлайсанлар. Мана! Шимилдириқ сенларга! Даромадни бундан буёғига ўзим ҳисоб-китоб қиламан.

— Бекоргинани айтибсан! — ўрнидан туриб кетди Ёкутой отин. — Боламга тувак тутган жойинг борми?

Сирож махсим ҳам сўридан тушиб, қарчигаидек кўкрак керди.

— Уни илму ирфонга мен судраганман. Қолаверса, бувисига уйландим.

— Қўрқманглар, — бепарво жавоб қилди Малина, — сизларгаям чой-чақа тегиб туради.

— Нима?! — Сирож махсимнинг кўзлари олайди. Кейин камширининг тирсагидан тутиб, хужра тарафга судради. — Юр, хотин. Бу анжирфурушдан яхшилик чиқмайди. Ўғлингга айт, вақтида талоқ қилсин.

Улар хужрага киришлари биланоқ ичкарида гала-говур бошланди. Даставвал Ёкутой отиннинг ноласи янгради:

— Пешонанг қурсин, болам. Келиб-келиб, кунинг шу карвонсаройга қолдими?

— Тезда жавобини беринг, пирим, — эди Сирож махсим куюниига тушди. — Биз уни келин десак, кас-сирликка ўрнашиб олган шпийн экан.

— Бунга сенмас, пулинг керак. Бор шудингдан айрилиб, охири хароб бўласан.

— Ҳеч бўлмаса, арра қилайлик демайди. Ноинсоф!

— Ваҳималар тўхтатилсин, — босиқ оҳангда овоз қилди Шахматулло. — Биз келишиб қўйганмиа. Пул тўплаб, жингули деган мошин оламиа. Уни хотиним хайдайди, мен ёнига ўтириб жума намозга бораман.

— Ақлингни еб қўйибсан!

— Қалла жойидами, пирим?

— Бас!!! — бирдан айюҳаннос тортди Шахматулло. — Жим бўлинглар!

«Яна қўзиди, — дея чимирилганича ўйлаб қўйди Малина, — ҳозир эски дийдиёсини бошлайди».

Дарҳақиқат шундай бўлди. Шахматуллонинг товунни дабдабали тус олиб, энди жаранглаб эшитилди:

— Қалла жойидами деган ким? Тилингга куйдирги чиқмасдан бурун жавоб бер. Қаршингда янги пайгамбар турибди — Шахматулло алайҳуссалом! Тиз чўк! Калима келтир! Анқайма иккаланг! Эмаклаб келиб оёқни яла! Иштонобоққа осилмасдан яла!

Ҳемма Малина сўрига чалқанча ағанади. Оёқларини велосипед хайдаётгандек ҳавода ўйнатиб, қийқириб-қийқириб кула бошлади.

1987

БАҚАЛАРНИНГ НИЯТИ БУЗУҚ

— Уйинг куйгур ҳашаротлар деҳқоннинг ризқини ёмонам қийиб келяпти-да, раис ака. Биз уларга импортний захар беряпмиа, у ношукурлар емайди денг. Айниқса, кўсак қурти...

— Тўғри. Бу масала шахсан мени ҳар йили қаттиқ ташвишга солади.

— Агар қушлар бўлмаса, ташвишингиз янаям ортиб кетарди. Олимларнинг гапи рост бўлса, битта қуш юзлаб ҳашаротни асфаласопилинга жўнатаркан.

— Биламан, азамат паррандалар бизга катта ёрдам беришади.

— Ҳе, аттанг, яқин орада шу ёрдамдан ҳам айрилиб қоламиз шекилли.

— Сабаб?

— Сабаби шуки, қишлоғимизда паррандалар учун

тирикчилик қилиш оғирлашиб кетяпти. Ўзингиздан қолар гап йўқ, қушлар асосан қишлоқдаги увоқ-ушоқлар билан кун кўришади. Баъзан кўнгил очгани далаларга чиқишиб, йўл-йўлакай ҳалиги ҳашаротлардан ҳам тотиб кўришади. Афсуски, кейинги пайтларда уларнинг кўпчилиги бошқа қишлоқларга кўчиб кетишиб, ўша жойлардаги колхозларга ёрдам беришяпти. Ҳа, қушларимиз жудаям камайиб кетди!

— Нега камаяркан?

— Менимча, бу... бақаларнинг тобора кўпайиб бораётганидан бўлса керак. Бақалар шундай мараз махлуқки, улар қишлоқдаги сарқитларга қушларни тенг шерик ҳам қилишмайди. Қишлоқдан овқатланишни билишади, лекин уларнинг далага чиқиб ҳашарот овлаганини ҳали ҳеч ким кўрмаган.

— Текинхўрлар! Уларнинг тухумини қуритиш керак!

— Тўғри гапиряпсиз, раис ака. Мен ўша муттаҳамларнинг тухуми қаердалигини яхши биламан. Маҳалладаги эски ҳовуз бақалар инкубаториясига айланиб қолган.

— Буни яхши айтдинг, Шодивой. Бир ҳашар қиламиз-у, артагаёқ ўша ҳовузни кўмиб ташлаймиз.

...Эзмалана-эзмалана охири ниятига етган Шодивой, мамнунлик билан томоқ қириб қўйди. Маҳалладаги ўша эски ҳовуз у яшайдиган уйнинг орқа пойдеворини жудаям захлатиб юборганди.

1977

РОБИНЗОН КРУЗО КИМ?

Илгарилари мен ҳам худди сизга ўхшаб машҳур сайёҳ Робинзон Крузо ҳақидаги саргузаштлар фақат одамлар ўртасидагина «миш-миш»ларга айланиб кетган деб юрардим. Кунлардан бир кунни сой бўйида гурунглашиб ўтирган жонзотларнинг суҳбатини тасо-дифан эшитиб қолдим-у, бу фикримдан қайтишга мажбур бўлдим.

Мен жингала бўлиб ўсган қарчинлар ортидан улар томон аста яқинлашиб борган пайтимда калтадум бир Олапар даврадагиларни ўз оғзига қаратволиб, тинмай ириллаётган эди.

— Елканли ёғоч кема довул пайтида баҳайбат харсангга урилиб, тош теккан итялоқдек чил-парчин бўлиб кетибди, — дея ваҳимали қиёфада сўзлар эди Олапар. — Шунда ҳалиги Рафинзўн деган лайча ўзини шартта сувга отибди-да, узокдаги оролдан ис олиб, жонжаҳди билан ўша томонга қараб моҳлай бошлабди.

— Шошма, шошма, — Олапарга кўзини лўқ қилиб тикилди Қурбақа, — сен мабодо бизнинг жасур саёҳатчимиз Ралинзон Қур-р-рузо ҳақида гапирмаяпсанми? Агар сен ўша ҳақида акиллаётган бўлсанг, билиб қўйишинг керакки, у лайча эмас, мард ва довжурак бақа эди. Ёлгон гапираётганингни исботлашим ҳам мумкин. Денгизда довул бўлаётган вақ... вақ... вақтда ит узокдаги оролдан ис олган тақдирда ҳам у ёққа сузиб бора олиши ақлга сиғмайдиган нарса. Бу иш фақат бақаларнинг қўлидан келади.

— Виш-ш-ш! Юм оғзингни! — кўкрак кериб вақиллаётган Қурбақага жаҳл билан бўйин чўяди Гурза илон. — Нега сен Раббинзон Грузамизни бақаларга обориб тақаяпсан? Агар ўша сайёҳ ҳақиқатанам бақа бўлганда, қирғоққа чиқиши биланоқ оролдаги биринчи дуч келган махлуққа яхшигина нонушта бўларди. Чакалакда ёлғиз яшайдан фақат биз илонларгина кўрқмаймиз.

— Кўнглиннга олмагин-у, лекин сен ҳам опқочяпсан, — Гурза илонга қараб масхараомуз тиржайди Каламуш. — Тишинг тошдан бўлгур ўша азамат Рамазон Кирза деган кема каламуши эканлигини ҳамма яхши билади. У денгизчиларнинг кирза ботинқаларини гажиб юргани учун унга шунақа лақаб қўйишган. Хўш, агар у каламуш бўлмаса, оролга ўрнашиб олгандан кейин, ерни кавлаб ўзига ин қурармиди? Қаллани ишлатиб кўр-чи, Гурза.

Шунда соҳилдаги жингалак устида турган Тўтиқуш бир сакраб пастки шохга қўнди.

— Йўқ нарсани талашиб нима қиласизлар, — дея қикирлади у, — ҳали ҳозир бақалардан ҳам, илонлардан ҳам ҳеч қанақа номдор сайёҳ чиққан эмас. Сизлар тилга олаётган—ақлли Тўтиқуш эди. Шунинг учун ҳамма уни Робинзон Мирзо деб чақирган. У одамлардек гапиришни билгани ва хат-саводли бўлгани учун кейинчалик ўзи ҳақида зўр китоб ёзган. Ўйлаб кўринглар-а, биродарлар, ит ёки каламуш ҳеч маҳал китоб

ёза оладими? Мабодо ёзганда ҳам уни фақат ит ва каламушларгина ўқиши мумкин...

Жонзотларнинг баҳсини тинглаб туриб, беихтиёр кулгим қистади. Аслида, бунинг ҳеч қанақа кулгили жойи йўқ. Кўпчилик учун севимли бўлган қаҳрамонлар ҳақида баҳс кетганда, ҳатто сиз билан биз — капкатта одамлар ҳам иложи борича уларни ўзимизга яқин олиб гапиринга ҳаракат қиламиз.

1976

ХИЗМАТЧИЛИК-ДА, ХИЗМАТЧИЛИК

1. ИШТАҲАНГИЗ КАРНАЙ БЎЛСИН

- Кечирасиз, бу котлетми, ё...
- Бифштекс.
- Тушунарли. Нима, у тухумсизми?
- Тухум бор эди. Уни ҳозиргина...
- Тушунарли. Гарнири нўхатдан денг?
- Ярми макарон эди. Униям ҳозиргина...
- Тушунарли. Нўхатни емабсиз, тузи пастми дейман?
- Нўхатни мана энди еймиз... Менимча, тузи жойида.
- Қиймачалпак-чи? Хўш, нега уни санчқига илма-япсиз? Биладан, биладан, у ғирт чандир.
- Менга қаранг, сизга нима керак ўзи?
- Кечирасиз, мен...
- Етар-е! Қанақа ёгда қовурилганини билмоқчи бўлсангиз, ана қолганини ўзингиз еб кўрақолинг.
- Ҳой, шошманг. Шошмасангиз-чи, мен... овқатнинг сифатини билмоқчиман, холос. Халқ контролиданман!

2. ФАВҚУЛОДДА МАЖЛИС

- Ўртоқлар, бугунги йигилишимизга шахсан ҳурматли Али-хуштакнинг ўзлари ташриф буюрганлар. Сўз қадрдонимиз Али-хуштакка!
- Биродарлар! ТАСС ахборотчилари Яқин Шарқ

ва Африка мугузидаги воқеаларни кенг шарҳлаб туришибди. Халқаро бозордаги вазият анча жиддий.

Ўзимиздаги ишларга келсак, вазият янаям қалтисроқ. Мундоқ қараганда, ҳаммангиз ўз ўрнингизда аввалгидек фаоллик кўрсатиб турибсиз. Лекин, тушум тобора камайиб кетяпти. Бу ҳол айрим ўртоқларнинг гирромчилик қилаётганидан далолат беради. Сизларни бу ерда тўплашдан мақсад, ўз нафсидан бошқани ўйламай қўйган айрим ўртоқларни огоҳлантириб қўйишдир. Мен ҳозир «бор, барака» қилиб, уларнинг номини тилга олиб ўтирмайман. Кимлар ҳақида гап кетаётганини ўзларинг фаҳмлаб турган бўлишларинг керак...

Бозорком раиси шундай дея ўтирганларга аимдан маънодор кўа югуртириб қўйди. Чайқовчилар тенгдан чўнтак кавлай бошладилар.

1976

ЭҲ, ШҶРЛИҚ ЭРҚАҚЛАР!

1. ТАЪҚИБ ҚИЛИШ

Сезяпман, у менга ҳамон ўгринча тикилиб турибди. Ростини айтганда, аёлнинг нигоҳини етти қават деворнинг ортидан ҳис қила оладиганларнинг биттаси — мек. Автобус келадиган томонга қараб-қараб қўяман-у, у турган тарафга юзланишдан ўзимни тияман. Бирок, аниқ ҳис қилаяпманки, у менинг ўнг тарафимдагиларнинг саккизинчиси. Жигарранг костюмли тепакал кишининг елкаси оша хануз менга термилиб турибди. Улама киприкларини елпугичдек тебратиб, сурмага ботирилган қошларини чимириб қўяётганини худди телевизорда кўраётгандек аниқ тасаввур қилмаётган бўлсам, нон урсин. Шунақа таъқиблардан бирам безиб кетдимки...

Хайрият, лип этиб такси келиб қолди. Тўхтатдим. Ақлим этиб турибди, у ҳам хайнаҳой шу тарафга интиляпти. «Ҳайда, молодеж!» деб бақирдим шофёрга. Машина тойчоқдек олдинга сапчиди. Мана энди «кафе»га кирволиб, ҳамма одамлардек ўзимни эркин ҳис қилишим, босиб босиб муадек пиво симиришим мумкин. Ахир, бугун масш олганман.

У қанчалар писмиқлик билан ортимдан тушган бўлмасин, мен бари бир хотинимни боплаб чалгитиб кетдим.

2. БИР ХОНАЛИҚ УЙДА

- Бўлди энди, хотинжон, чироқни ўчириб ётинг.
- Озгина сабр қилинг, дадаси.
- Бунча қайсарсан? Ет дегандан кейин...
- Яна беш минутгина...
- Ахир, ярим кеча бўп қолди. Ётсанг-чи.
- Ҳозир деяпман-ку. Пича сабр қил туринг.
- Учир чироқни! Ҳе, дардисар!
- Нима?!
- Ҳа, дардисарсан! Ялмоғизсан!!!

Кунда шу аҳвол. Хотинимга консект ёзиш зарур, менга эса — сурат чиқариш. Фотографлик ҳам қуриб кетсин.

1976

АНТИҚА АРИЗАЛАР

1. ГАУБИЦА

«Қани, ёз!» дея буйруқ берди раис. Котиб қоғоз устига энгашиб, қулогини динг қилди.

— Район қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш бошқармасининг бошлиғига «Пахтакор» колхозни правлениесидан ариза. Давлат планларини мўмайроқ қилиб бажариш, одамларнинг вақти-чоғлигини янаям яхшилаш учун хўжалигимизга тубандагиларни тезроқ етказиб беришингизни сўраймиз: биринчи — ўттизта шихмола, иккинчи — 25 тонна селитра, учинчи — сочма ўк отадиған бешта замбарак...

— Қанақа замбараклигини аниқ кўрсатиб ўтсакми-кан? — ёзишдан тўхталиб раисга ўғирилди котиб.

Раис манглайдаги чандиқни сийпалаб, бироз ўйла-ниб қолди. Сўнг қўлини қоғозга битгиз қилиб деди:

— «Гаубица» деб ёз.

— Замбарак-ку яхши нарса-ку-я, — яна эзмаланди котиб, — лекин, у дажжолни судраб юриш... Далалар-даги йўллар жуда тор-да.

— Тузукрок маслахат бермоқчимисан?

— Менимча, уч-тўртта махсим пулемёт беришса, етиб ортар дейман. Ҳам қулай, ҳам арзон, уни сиз билан биз ҳам отаверамиз.

— Қисқа ўйлаясан, — ўз фикрини қайсарлик билан ҳимоя қилди раис. — Пулемётда бештасини отасан, ўнтасини отасан, бошқалари қочиб қолишади. Қараб-санки, бирпасдан кейин қайтиб келишиб, яна ўша машмашани бошлашади. Замбарак бу бошқа гап. Тўпига қаратиб туриб, ёппасига залповой оғон, десанг, масалани ҳал қилади-қўяди.

Раис учун баҳор жуда серташвиш келди. Айниқса, дончиликдаги аҳвол оғир эди. Майдонларга сепилган арпа уруғларини чумчуқлар галаси шип-шийдон қилиб кетаётгани бу очофатларга қарши юқорида айтиб ўтилган даражада кескин чоралар қўллашни талаб қилаётганди.

2. ҚЎЛИ ОЧИҚ ОДАМ

Аризамнинг мазмуни шундан иборатки, магазинга кириб, туркман гиламларига суқланганимча анграйиб қолибман. Бир пайт қорин солган бир чўтир одам ёнимга келиб, мени турткилаб қолди. «Пулинг борми?» деб сўради у дабдурустдан. «Бор», дедим. «Қани, бу ёққа чўз-чи», деди у қўлларини бир-бирига ишқалаб. «Нима оламиз?» деб сўрадим мен. «Ҳа муғомбир-ей, бу ерга нима учун кирганимни билмайди деб ўйлайсан-да, а?» дея ялтоғланди у. «Хўш, баҳоси қанча... экан?» деб сўрадим мен сирни бой бермай. «Қирқ тўққиз франк», деди у. Қўли очиқ одамман, унга нақ эллик сўм санаб бериб, «қайтими ўзингга», дедим. У «шу ерда кимирламай тургин», деб иккинчи қаватга чиқиб кетди.

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, қўққисдан яна ёнимда пайдо бўлди. Чамаси, нариги томондаги зинадан тушган бўлса керак. Нималигини билмайману, ўша нарса сотилаётган жойда оломон тирбанд эмиш.

«Сотувчининг ёрдамчиси билан тил бириктириш керак», деди у пешонасини тириштириб. Сўнг «яна беш франк қўшмасанг бўлмайди», деб хиралик қилди.

У мендан беш сўмни олиб яна тепага чиқиб кетди. Ярим соат кутдим — йўқ, бир соат кутдим — йўқ, охири тоқатим тоқ бўлиб, тепага чиқдим, аммо уни то-

полмадим. Бунинг устига иккинчи қаватда на дуруст-роқ мол бор, на тирбанд оломон...

Умрим бино бўлиб бунақа устамон қаллобни биринчи марта кўришим, ўртоқ милиционер.

1978

«ШОВВОЗ СПОРТЧИ»ЛАР ҲАЁТИДАН

1. АВТОБУСДА

Боксчиман. Бир урсам шайтонлаб қоласиз. Лекин урмайман. Бизда қўпол муомалали граждaнларни уриб эмас, тушунтириш йўли билан тарбиялашади. Қолаверса, ўзидан ожизларга «бурамақанд» бериш спортчининг обрўйини пастлатади, холос. Менинг эса ҳозирча обрўйим баланд.

Бойқораевни биларсиз? «Меҳнат резервлари» чемпиони бўлди. Телевизорда кўрдингизми ўйинини? Зўр, а?

Мен ўша зўравонни бир пайтлар шунақаям савалаганманки... Боёқиш қайтиб рингга чиқмаса керак деб ўйловдим. Йўқ, боланинг асаби метин экан.

Ундан кейин Зуфаровни дўппосладим. Шамаевни эса биринчи раунддаёқ... Хех-хе-хе.

Энди кимлигимни билиб олгандирсиз? Ҳа, мен ўша машҳу-у-ур... Умуман, кейин таниб оларсиз.

Хуллас, яхши иш бўлмади. Беш тийинни деб мендек одамни кўпчилик ўртасида хижолат қилиб ўтирибсиз-а, контролёр ака.

2. ХАЛОСКОР

Кўликуббоннинг суви уйимиз пойдеворини ялаб турарди. Болалигимда юришдан олдин сузишни ўрганганман.

Армияда ҳам денгиз десантига тушиб қолдим денг. Елкамда автомат бўлишига қарамай, кемадан сувга шартта калла ташлардим-у, қиргоққа қайиқдагилардан олдинроқ етиб борардим.

Институтимизда битта бассейн йўқ-да. Бассейн бўлса, мен физкультурадан «уч» олармидим. Аксинча,

ўша мақтанчоқ Ашир самбистга спорт нималигини кўрсатиб қўярдим.

Нега ўзича валдираб қолди деб хайрон бўлманг. Гапнинг тагида гап бор. Фараз қилайликки, сиз... сувга чўкиб кетяпсиз. Турган гап, бундай пайтда жон ҳолатда қичқирасиз: «Ёрдам берингла-а-ар!!!» Бир ўйлаб кўринг-чи, ким ёрдам бериши мумкин сизга? Штангачи Боқи-бульдозерми? Бе-е-е. Фил бошқа нарса, балиқ бошқа нарса. Сизга биргина ўзим асқотаман, ўзим! Сиз эса...

Бунча қийнайсиз мени, Лолахон?

3. ШАХСИЙ МАНФААТ

Маҳалламиз футбол командасининг аввалги дарвозабони ўтакетган латтачайнар эди. Кунора мени икки сўлкавойга туширарди. Охири уни ҳайдатиб юбориб, ўрнини ўзим эгалладим.

Нега куласиз? Тўғри, ҳар ҳолда бош бухгалтер деган номим бор. Қўни-қўшнилари менга биринчи бўлиб салом беришади.

Лекин, нима бўлгандаям, бировдан уяладиган жойим йўқ. Мана, иккинчи йил кетяптики, дарвозамдан тўп ўтказиб юборганимни эслолмайман. Йўқ, кечирасиз, ўтган йили битта гол уришувди менга.

Зўрлигимга ишонмаяпсиз, а? Келинг, яхшиси гаров ўйнаймиз. Ўн бир метрдан беш марта, борингки, олти марта тўп тепинг. Лоақал битта гол урсангиз, марра сизники. Уриб бўпсиз!

...Очигини айтганда, тепилган тўпларнинг ҳаммасини ушлаб қолишга мажбурман. Чунки, дарвозамизга ханузгача тўр топа олганимиз йўқ. Дарвозанинг ортида эса, мен яшайдиган уйнинг деразаси бор.

1977

АЁЛЛАР ВА ХАЁЛЛАР

1. ЭҲТИРОС КАМРОҚ БЎЛСИН

— Бунча хилват экан бу ер?

— Ҳа! Бундай хилват жойлар савоб иш учун яратилмаган!

— Вой, нима қиялсиз? Қўлингизни олинг. Эрим билиб қолса...

— Тупурдим ўша эрингизга. Ошқовоқ нима-ю, у нима.

— Ҳамма эркаклар ҳам ошқовоқ. Фақат, пўсти ҳар хил.

— Баҳомни ошириб юбордингиз. Раҳмат! Мен аҳмоқ сизни тушларимда кўриб юрибман. Кеча тушимда ҳатто ўпиб олдим. Мана бундай қилиб...

— Бўлди! Бас! — столни шапиллатиб қичқирди режиссёр. — Репетиция тамом!

У гримхона сари бораётган артист йигитнинг ортидан хўмрайиб қараб қўйгач, «енгилтак аёл» ролида ўйнаётган актрисага ўгрилиб, дўнгиллади:

— Бугун сал кечиксам керак. Қиячамизни боғчадан олиб, тўғри уйга жўна.

2. КЎНИКИБ ҲАМ КЕТАРСИЗ

— Ўзи нима гап? Нега йиғлаяпсиз, синглим?

— Анави уятсиз чол...

— Хўш, хўш?

— Одамларнинг кўзи олдида...

— Хўш?

— Манави еримни...

— Хуллас... туф! — оғзидаги носни пуркаб, бамайлихотир гап бошлади чол, — оймтилланинг ўша жойини сийпалаб кўрдим. Сийпалашга ҳаққим бор.

— Ҳм-м, биласизми... Сирасини айтганда, бизда шунақанги ишлар бўптуради, синглим. Анави аёллар ҳам дастлабки пайтларда сизга ўхшаб қимтиниби юришарди. Мана энди кўриб турибсизки... Қисқаси, шароитга тезроқ кўникишга ҳаракат қилинг.

Директорнинг бу гапидан кейин гўшт комбинатининг қоровули тантанавор қиёфада соқол силаб кўйди.

1978

КООПЕРАТИВ ШЕЪР

Қадрли ўртоқлар! Кооперативни ўйлаб топганининг отасига минг раҳмат. Мана энди ҳар бир киши — эркакми, аёлми — хоҳлаган нарсасини хоҳлаган жойда бемалол очиб сотиши мумкин. Харидорларни ихтиёри ўзида — хоҳ чамалаб олсин, хоҳ ўлчаб кўрсин.

Кооперативчиларнинг куни туғди-ю, менгаям худо берди. Илгарилари ёзган шеърларим район газетасида хор-зор бўлиб, жафокаш халққа юздан бир қисми зўрга етиб борарди. Ойига 80—90 тийин гонорар ишлардим. Район чойхонасида кооператив шеърхона ташкил қилдим у тангаларим сўмга айланиб, чойни қарзга ичмайдиган бўлдим.

Ишни чойхонадаги «Қизил бурчак»ка шапалоқдек эълон ёпиштиришдан бошладим: «Тўйларга шеърый таклифнома ёзиш корхонаси» деб. Дастлабки ойларда даромадим сомсахўрликка базўр етиб турди, кейинчалик кооператив ошхонада овқатланишга ўтдим. Бу ошхонага гоҳ ҳавас қиламан, гоҳ ҳасад. Миждоз доим тирбанд. Кўнглинг тусаган нарса зумда муҳайё. Агар «опкел ўша хумпарни» деворсанг, дўппосламоқчи бўлган одамнинг патнисда келтириб беришади. Аста-секин коопертив шеърхонамниям довруги ошиб, Қизил бурчак» ариуя бўлди-қолди. Баъзан икки сменада шеър ёзишга тўғри келди. Жуда қийналиб кетдим, ўртоқлар. Қийини шундаки, таклифномадаги кооператив шеър мувашшаҳ усулида яратилади, яъни қоғозга келинкуёвнинг исми вертикал битилиб, бош ҳарфлар ортидан горизонтал шеър тўкилади. Бу лаънати усул аввал дераза ўрнатиб, сўнг уйни шунга мослаб қуришдек гап. Мисол тариқасида охирги таклифномани бир кўздан кечирайлик. Келиннинг исми Орау, куёвники Азиз. Аввал Орауҳонга басталанган мувашшаҳни ўқиб берайин:

Отам мени қаёқларга ҳайдади?
Рўмолчамда кўз ёшларим майдадир.
Зулмлардан тўлар охир паймонам
Ундоқ-бундоқ деяверса қайнонам.

Энди Азизвойга аталганини эшитинг:

Аҳмоқ эдим, дўстлар, уйланмай юрдим,
«Зорро» деган кинони юз марта кўрдим.
И тушундим — эсим қаёқда экан?
Зўр кино аслида бу ёқда экан.

Кўриб турибсизки, кооператив шеър битиш кооперативчи шоирдан алоҳида истеъдод талаб қилади. Майли, ҳозирча буни шартли равишда кооператив талант деб атайлик.

Кунлар ўтаверди. Бора-бора кооператив шеърларга аҳолининг талаби кучайиб, кооператив шеърхонада янгидан-янги кооператив йўналишлар пайдо бўлди. Ниқоҳ тўйидан ташқари фотиҳа тўйи, суннат тўйи, бешик тўйи, ҳовли тўйи, кумуш тўй, олтин тўй, бриллиант тўй, сумалакбазм, ҳашар, куёвчақирик, келинкўрди, мавлуд, мушкулқушод, чилёсинларгаям шеъринг таклифномалар битила бошланди. Колхоздагилар трактор паркининг деворий газетасига шеър заказ қилишса, матлуботчилар Савдо ходимлари кунини шарафлаб берипимни сўрашади. Яқинда ҳатто райисполкомдан ҳам буюртма тушди. Қандайдир ҳайкал очилиши муносабати билан йигин бўлармиш. Фурсатдан фойдаланиб, кооператив шеърхона учун алоҳида дўконча ундириб олдим. Лекин кооператив шеър ҳам бу сафар текинга кетди. Шеърим ўша тантанада ўқилдими-йўқми билмайман-у, ҳарқалай замонавий қилиб ёзувдим:

Қурийверсин Орол, булгансин Байкал,
Биз учун зарури — мажлис ва ҳайкал!

Ҳеч қачон ўзимни буюк шоир демаганман, аммо бир нарсага имоним комилки, ҳайкални Байкалга қофия қилиш шу пайтгача Эркин Воҳидовниям, Абдулла Ориповниям калласига келмаган. Ҳатто Миразиз Аъзамдек одам доғда қолди.

Алиа биродарлар! Оташин сўз шайдолари! Ижод оламидаги янги йўналиш — кооператив шеърнинг алоҳида эътиборга лойиқ томонлари кўп. Бирон-бир адабиётшунос олим буни кенг миқёсда тадқиқ этишга киришса (балки бу билан кооператив танқидга асос солинар), биз кафилмизки, фақат савобга ботади. Чунончи, кооператив шеър назм ихлосмандларини назм харидорларига айлантириб, беупвон қаламкашни коо-

перативчи қаламбоз даражасига кўтаради. Айни пайтда конкрет шеърга нисбатан даллолсиз кўтара савдо йўлга қўйилиб, сатрга қараб тўланадиган давлат ставкалари муомаладан сиқиб чиқарилади.

Ҳа, давлат ставкалари ҳеч қачон кооператив нарх билан рақобат қилолмайди, чунки кооперативда ҳар бир харидорнинг талабига қараб иш кўрилади, яъни Сулаймон теракнинг олдига пиёда боради. Лекин, биз кооперативчилар ҳам анойи эмасмиз, харидор ўзининг дидини пеш қилади, биз ўша дидга манфаатимизни мослаймиз. Масалан, харидор шеърнинг сатрига тўлайман деса, бўгинни майдалаб, мисрани синдирворамиз. Килолаб оламан деса қалин қоғоз ишлатамиз. Мабодо метрлаб оламан деса, машинканинг интервалини кенг-роқ қўямиз.

Шоир ва шоиршунос ўртоқлар! Кооператив шеърнинг яна бир катта афзаллиги бор. Бундай шеърлар турмушнинг энг тор туйнукларига ҳам суқулиб кириб, имкон топилса, хотин-халажларнинг ички ишига аралашшигача бориб етади. Бундай оммабоп шеърларга худонинг биронта бандаси бефарқ қаролмайди. Сўзимга далил тариқасида айтишим мумкинки, бир куни ҳатто Хайрихўжа деган таниқли мулла ҳузуримга келиб, Салим исмли бебош йигитни масхаралатиб шеър ёздирди. Уша шофёр бола маҳаллада куппа-кундузи шапка кийиб юргани етмагандек, фитр рўза беришдан ҳам бош тортган экан. Боплаб битта шеър тўқиб бердим:

Афти шайтон, ўли шоир,
Чарм шапка Салим кошир.

Нархини ўн сўм қўйдим, туллак Хайрихўжа савдонини бир сўмдан бошлади. Кўп тортишганимиздан кейин охири қўлимга уч сўм тутқазиб, етти сўлкавойлик дуо қилди. Кооперативнинг мана шунисига борманда. Молга истаган нархингни қўйиб, кетганига сотасан. Гонорар олиш учун почтагаям ҳалпиллаб бориб юрмайсан: бизда шеър, сизда пул; пул сиздан, шеър биздан. Шунини ўйлаганимда, куни газетаю нашриётларга қолган тошкентлик шоирларга ачиниш кетаман.

Мен бир-икки марта Тошкентдаям бўлганман, ўртоқлар. Шоир демагани тиқилиб ётибди. Ҳаммаси амирининг сарбозидек кеккайиб юради. Гоҳида киплоқилиқ қилиб Машрабдан гап очасан-у, шу кўйи На-

мангонда қопкетасан. Улар Фолкнер, Драйзер, Маркес, Шиллер деганларича бирпасда океандан утиб кетишади. Сен Машраб факирга эргашиб жуда нари борсанг Балх-гача борасан.

Лекин, Тошкентдаги шоирларнинг ҳамма бойлиги оғзида, чўнтагида ҳеч вақо йўқ. Трамвайга чиқсанг, ярми шоир. Трамвай паркларининг кенгайишига қараб шоирлар ҳам кўпайиб боряпти, аммо уларга бериладиган қалам ҳақининг баҳоси эски миҳга ўхшаб қоқилган жойида ҳалиям қоқилганича турибди. Шу боисданам шоирлардан аҳвол сўрасанг, тумтайиб туриб «миҳдек», дейди.

Бироқ, инсоф билан айтганда, шоирларнинг ўзлари-даям айб кўп. Улар ёзган баъзи шеърларни ўқиб кўриб қалампули бериш уёқда турсин, ўзларига жарима солгинг кепколади. Масалан Муҳаммад Солиҳнинг «Учаётган кўзичоқ» деган шеърини ўқиганмисиз? Бир оз шубҳали, бир оз баҳсли шеър:

Учар у подадан анча нарида,
Булуғларга яқин учар кўзичоқ...

Шоир укамизга андак таъналарим бор. Биринчидан, беҳудадан-беҳуда куюнавермаслик лозим, ҳайвонлар бари бир шеърни тушунмайди. Уларда нозик туйғу йўқ, уларда дағал нафс бор. Агар устига оғина кепак сениб берилса, нафақат шеърни, ҳатто, шоирниям ямлаб ташлашади. Иккинчидан, ҳайвонларни йўлдан оздиришга уриниш шеърини ташвиқотнинг вазифасига кирмайди. Бир вақтлар бунақа нарсалар диверсия ҳисобланарди. Ахир тасаввур қилиб кўринг-га, ўртоқлар, мўминтой ҳайвонлар тасодифан бу шеърни тушуниб қолгудек бўлса, халқ хўжалигининг аҳволи нима кечади? Мен-ку, хонадонимдаги бўрдоқи қўйларни боғлаб қўйишга улгурарман, колхоз-совхоздаги подалар-чи? Подалар шоирнинг интизомсиз кўзичоғидан ўрнак олиб, ўрдакпадар бўп кетиши бир муаммо. Янада қалтисроқ муаммо шуки, энди уларга фазогир подачи керак. Ўзбекка бўлса, етмишта мукофот ваъда қилганиндаям томорқасини ташлаб осмонга чиқмайди.

Аммо бунисиям ҳолва, энг катта чигаллик ҳали буёқда турибди. Яъни хонаки ҳайвонлар учгудек бўлса, табиийки ёввойилари қараб туришмайди. Бир пайт кўрибсизки, қўлтигингиздаги гўштни мўлжаллаганича

тепадан тулкивой учиб келяпти. Боққа кирсанг, дарахт шохларида ғуж-ғуж бегемот. Уйга борсанг, томинг тўла тўнғиз...

Йўқ, ўртоқлар, бунақа бузгунчиликка бефарк қараб бўлмайди. Агарда Муҳаммад Солиҳ чорвачиликни тинч қўймаса, ундаги бошқа нуқсонларни ҳам очворишга мажбур бўламиз. Ҳамма биладики, бир вақтлар у феодалликни улуглашга астойдил киришиб, «Шайбонийнома»ни ёзган. Зарурат туғилса, буни албатта бўйнига қўямиз. Бу соҳада тажрибамиз катта.

Яна биттаси бор. Шавкат Раҳмон. У бир шеърда «Гўё сен ширакайф турк султонидай» деб ёзибди. Шеър реалликдан батамом узоқ, чамаси уйда кефир ичиб ўтириб тўқилган. Ҳозирги кунда нима кўп, дружиначи кўп. Шавкат Раҳмон мард бўлса, районимизга келиб кўчага бир ширакайф чиқиб кўрсин-чи. Турк султониининг аҳволини ўшанда томоша қиламиз.

Шоирларнинг чалкашлиги бир нав, аммо ноширларга нима бўлди? Масалан, Мирзо Кенжанинг китоби муқовасига «Лирик шеърлар» деб ёзилган. Ичини очиб ўқисанг, ҳаммаёқ сатира. Мана, география ўқитувчиси ҳақидаги шеърдан бир парча:

Муаллимнинг боши тақир, биалар қув ва шўх,
«Бу сахрои Кабир» дердик унинг бошини...

Энди, рухсатингиз билан, Хуршид Давронга ўтсак. Болақайда талай камчиликлар сезилса-да, ютуқлариям йўқ эмас. Бу ютуқ айниқса асл мақсадни усталик билан ниқоблай олишида яққолроқ кўринади. У бир шеърда шундай дейди:

Рауф Парфи деган бир дарё —
Ялтирайди — усти нақ шиша...

Биз зукко шеърхонлар дарҳол пайқаб оламызки, Рауф Парфи ҳам, ялтироқ дарё ҳам бу ерда шунчаки эпизодик тарзда берилган. Ўқувчини эса, шоир кутганидек, асосан шиша қизиқтиради.

Ҳа, Тошкентда шеър сероб, шоир кўп. Буларнинг ичида шахсан танийдиганим Усмон Азим. Бир куни қараб турсам, сартарошхонага бахшинамо қиёфада кириб кетди-ю, бирпасда причёскасини Маяковскийча қилиб қайтиб чикди. У билан суҳбатлашиб қолсанг,

гаини кўпинча тил масаласига буради — у тил унақа, бу тил бунақа... Шуям наҳима бўптими? Бола пақир билмайдики, буёқда ҳал бўлмаётган катта-катта муаммолар турибди. Мисол учун олсак, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, бозорда нос йўқ. Ваҳоланки, Усмон Азим айтаётган ўша тилга мен таъкидлаётган носнинг бевосита алоқаси бор, нос тилнинг тагига ташланади. Бундан ташқари, қандайдир нохуш бир тилда жавраётган одамдан қутилиш учун унга андак нос чектириб қўйиш кифоя. Кейин хоҳлаган тилида ғўлдирайверсин.

Ўртоқлар! Кейинги пайтда бир-бирига тесқари гаплар кўпайиб кетяпти. Шоирлар газетадан туриб «болани кўпайтир», деса, улардан каттароқлар «йўқ, камайтир», дейди. Камайтирай десанг, маҳаллада эркакдек бош кўтариб юролмайсан. Тезроқ кўпайтирай десанг, бу газета ўқиб туриб битирадиган ишмас.

Буёғи бир гап бўлар, яхшиси ўзимизнинг кооператив масаласига қайтайлик. Эришган ютуқларимни эшитиб, келгуси режаларимга қизиқаётган бўлсангиз ажабмас. Режаларим катта, ўртоқлар. Жумладан, яқин келажакда яна битта бўлим очиб, кооператив шеъринг анонимка ёзишни йўлга қўймоқчиман. Бош омон бўлса, дўконим қасрга, корхонам фирмага айланади. Тўрни ўргимчакдек чўзиб, кооператив шеърларим билан қабристонларгача кириб бораман. Ҳатто симёғочдан йиқилаётган монтер шеъринг усулда додлайдиган бўлади.

Азизларим! Сўзимнинг охирида пойтахтдаги катта-кичик шоирларга мурожаат қилиб айтаманки, келинг, майда-чуйда даромадларга чек қўйиб, жиддий тирикчиликка киришайлик. Шунда мақсадимиз ҳам, шиоримиз ҳам битта бўлади — ҳаммаёқни кооператив шеърларга тўлдириб, кооператив илпаларни касодга учратамиз!

1988

КООПЕРАТИВ ШЕЪРХОНАНИНГ КИРИМ-ЧИҚИМ ДАФТАРИДАН

ҚОРА ҚЎЧҚОР, ҚОРА ҚЎЧҚОР!..

Ҳалпиллаганича Сано қассоб келди. Оммани қассоб-хонага сафарбар этувчи жанговар шеър тўқиб, катта матоҳга ёзиб беришимни сўради. Унинг сирпанчиқ пуллари «кирим»га ўтказиб, ўн икки қатор калимани «чиқим»га битдим.

Адолатнинг белгисидир пияоқ ва болта,
Емталаб қўй тили, ана, тийилди шартта.
Энди, дўстлар, шим олгунча пулни совуриб,
Мижик чайнанг, кавшанг жигар-бўйрак қовуриб,
Чин ўртокқа муносиби биҳян ва сондир,
Ғанимларни итдек қийнанг едириб чандир.
Дориликка ютса кунда ўн қарич ичан,
Порахўрлар томоғига чиқмагай пучак.
Сутга ўпка солиб урса ёшлар атайин,
Қорин қўйиб, бирон жойга бўлар хўжайин...
Хуллас гўшт-ёғ, пўстдумбасиз ҳаёт йўқ ҳисоб,
Оламнинг тўрт устунни бор, биттаси — қассоб.

ЎТДИЮ КЕТДИ

Нажим магазинчи совун сотиб турганида пардозин ҳай-ҳай, нози бай-бай паризот унга ярқ этиб қараб ўтибди. Шўрлик шу юрак чангаллаганича қирқ кун касалхонада ётиб чиққач, каминага илҳомҳақи тўлаб, хуморбостига бир шеър ёадирди.

Ярмаркадан ўтди бир жонон,
Ғард қўнмаган қизми, навжувон?
Англолмадим — ноз не балолик —
Метрликми ёки килолик?
Тафтиш қилсанг чиқмас камомат:
Чилмами ё тугмами қомат?
Ҳақиқийми, қуймами оёқ?
Қўйлаги чин атласми, бўёқ?
Шарфи сунъий ипми, соф пахта?
Балдоғи пок олтинми, сохта?
Миллатин ҳам чўтламоқ нозик,
Гирт ўзбекми, уйгурми, тожик?

МУВАШШАҲ

Таниқли аёл Санталат-читтак ўзининг никоҳ тўйига таклифнома буюрди. Адашмасам, бешинчи марта эрга тегапти. Мувашшаҳни феълига мослаб ясадим.

Секунда бир севиш мумкин,
Аксинча ё совуш мумкин.
Неужели зарур — ола-а —
Турмуш-пурмуш, бола-мола?
Анқайса сал, қилар тентак
Любой қизни любой эркак.
Аммо менинг эсим балад —
Тўрт мактабни кўрган талав!

МУЛОЙИМ АЖДАР

Катта қистовлар билан оближроқўмдан пенсияга йўқотилган Писмиқ Оларовнинг хайрлашув кечасига пинҳона буюртма тушди. Буюртмачининг сўқинишларини қисқартириб ва маданийлаштириб беришга муваффақ бўлдим.

Раҳбарларнинг бармоғидан бурилмадинг,
О, баччагар, урилмадинг-сурилмадинг.
Босганингви кўрсяққоядек еб ётасан,
Ҳали кўпни гижгвжлайсан ва сотасан.

ОМАДСИЗЛАР

Футбол лотереяларини стадионга сочиб чиққан Порсо мантифуруш «Пахтакор» командаси шаънига икки сўмлик гап-сўз ёздирди.

На «Шияник» ни ютдинг сен,
На «Жигули» ютдим мен...

СЕҲРЛИ ҚАЛПОҚ

Шляпалар магазинининг директори билан мўмай шартнома туздим. Тўқиб берган таърифи шеърим энди каттакон бир магазин ойнасини безаб турибди.

— Жун шляпа, патдор шляпа,

Ет тамгали зотдор шляца.
Езгиси бор, куагясидан бор,
Гўрков кийса — турки амалдор.
Топилса бас каллага лойиқ,
Ақл унча шартмас, халойиқ.
Ол!
Кий!
Ғўдай!
Сайря беармон!
Бир-бирингга беравер фармон!

НОТАНИШ ДАҲО

Қандайдир Улкан Хамак деган қаламчининг Москвада катта китоби босилибди. Шу баҳонада бериладиган зиёфатга мен орқали таклифнома уюштирилди.

Зиёфатга мархабо,
Танқидчи дўстлар,
Нарзингизга тушмасдан
Тўрт бўлди кўалар.
Москвадан чиқди-я
Мен ёзган тўплам!
...Энди зора танилсам
Районимда ҳам.

ДАВР ОВОЗИ

Шеърхона ҳисобидан 78 тийинлик лағмон, 5 тийинлик кулча, 12 тийинлик компотни текин истеъмол қилдим. Бунинг эвазига Норттой-ваҳиманинг ошхонаси деворида ачитқи шиор-фельетон пайдо бўлди.

Ошкоралик даврида бир
Айтай гапнинг тўғриси:
Қайта қуриш душманидир
Пасткаш қошиқ ўғриси.

БАХТИЁРЛИҚ АЛЁРИ

Ғулум отарчи шеърхонамга кириб келиб, дўппимга беҳос бештакилик қистирди. Шодиёна руҳда радиобоп қўшиқ ёзиб берасиз, деб тиралиб олди. Қўшиқни эзиб кўйдим.

Кўсак қуртин захар пурқаб қирсақ бахтиёр,
Теримда мард пионерлар бўлсалар дастёр,

Қишга омон чиқиб олсак, тўйга мен тейёр.
Биз голиблар авлодимиз, кўрқма, Мاستонгул.
Давру даврон сурайлик бу эркин колхозда,
Саёҳатга борсак план юз бўлган кеда,
Сайр атардик Орол бўйин қоплаган тузда,
Биз голиблар авлодиямиз, кўрқма, Мастонгул.

МИРЗАҚАНДНИНГ ДҲППИСИ

Бир ҳафтадирки, Мирзақанд пиён тозидек исканиб,
дўпписини ахтаради. Хотини «топмагунингча қорангни
кўрмайин», деб уни уйдан қувибди. Девонага раҳмим
келиб, симёғочларга ёпиштириш учун кредитга юз нус-
ха эълон ёзиб бердим.

Бордир Чуст ва Қўқон дўппи,
Бухора, Марғилон дўппи.
Топган киши қайтиб берсин,
Меники бемакон дўппи.
Бор йирқироқ ипек дўппи,
Саёа ёки тувак дўппи.
Меникининг астари йўқ,
Таппагу бежияк дўппи.
Бор нозикдор мислик дўппи,
Хушбўй, товус тусли дўппи.
Меникининг гули ўчган,
«Баянширей» исли дўппи.
Бордир сатин, бахмал дўппи,
Шолча дўппи, сандал дўппи.
Меники гоҳ қозонювгич,
Гоҳ йўқолиб жанжал дўппи.

ЕППА ҚАРМОҚ ТАШЛАЙЛИК!

Борлиқ заҳарли дори ва тутунлардан булғаниб, ерда
қуён, осмонда ўрдак, сувда балиқ танқисланди. Даро-
мадсиз қолган балиқчилар жамияти ёшларни ўз сафига
қизиқтирувчи «агитка» заказ қилди.

Балиқчилик — бўйдоқлар иши!..
Сув парисин
тутволса ногоҳ,
Қила олмас қонуний никоҳ
Уйланган киши.

Подшибникдан тўкилиб қолган
 Соққалардек кўзим ёшлама.
 Менга қалбинг капотин ёпиб,
 Эски дардни қайта бошлама.
 Ичишим ташлайман сен деб,
 Радиатор зангласин майли.
 Шиддатимдан топсанг гар нуқсон,
 «Волга» билан қувлашай, лайли.
 Гар ранжитсам сени ногаҳон,
 Бўйним рулдек эшилсин, дилбар.
 Бағрим олдидаги ойнадек
 Тош отилиб тешилсин, дилбар.
 Доим сенинг уйингга етгач,
 Ишдан чиқар коробка передач.
 Адо бўлдим, сўнди кайфият,
 Кетолмасман бермасанг заряд.
 Поршин каби ўйнатма мени,
 Раҳм айла, эй бахтим юлдузи.
 Кўп сўйласам ранжима, чунки
 Ишдан чиққан оғиз тормози.
 Савол берма менга, жонганим,
 Неча қизга ичгансиз деб ойт.
 Тўйдан кейин қалбининг ўзинг
 Қилволарсан капитал ремонт.

ОТАЎФИЛ

Жанжалгузардаги Зойир қоранинг ўгли Ўтбосар
 эркин кураш бўйича район ўқувчиларини ютиб, катта-
 лар терма командасига аъзо бўлибди. «Ёш куч» жамия-
 ти закази билан шу табрикномани битдим.

«Посёлка»лик ё гўл, ё кўса,
 «Коммуна»лик кўрқоқ, ё рашкчи.
 Жанжалгузар ахлининг эса
 Ярни ошхўр, ярми курашчи.
 Маҳаллапга тортдинг, Ўтбосар,
 Балки сенинг омадинг шунда.
 Олмасанг ҳам аттестат агар,
 Жойинг тайин дорилфунунда.
 Хайдашмайди пахтага зўрлаб,
 Сақлар сени терма команда.
 Қолаверсин «беш»чини тўплаб
 Кўлхоздаги ферма-команда.

БАТТАР БЎЛ, ОЛОМОН!

Чайқовчиларнинг махфий президенти Исо ис-
 риқфуруш фош этилгач, унинг суддаги охириги сўзини
 «талабларга биноан» назмга солдим.

Бозордаги оломон
Тутиндию муштлашга,
Охир мени мелиса
Мажбур бўлди ушлашга.
Ношукур, гўр бандалар,
Ачинаман мен сиға.
Қолар энди кунингиз
Облпотребсоюзга.

ОЗОДЛИК МУБОРАК!

Райкомнинг қоровули, богбони ва завхои Эшвой
югурдакнинг жаназасига бағишланган нася маҳсулот.

Бир умрга эрталаб
Жудо бўлди, хушидан.
Биринчи бор кетмоқда
Жавоб олмай ишидан.

СЎЛИМ БУҒДОЙЗОРДА

«Клара Цеткина» колхозидан келган Мўсо арава-
каш бир хаяжонли воқеани гапириб бериб, ўзига саккиз
манотлик дуо ёздириб кетди.

Бўлиқ бугдой — дарпарда,
Ой мўрию, осмон том.
Ошяқлар шу «кулба»да
Шивирлашар вақти шом.
Йигит телба ҳисоби...
Юз тутар қиз бўсага...
Тегсин бунинг савоби
Бугдой эккан Мўсага.

АНҚОВ ШИМ ҲАҚИДА ДОСТОН

Ҳақим-илвирс сой бўйида Абил шилқимнинг шими
ётганини кўрибди. Жигига тегиш учун менга шеър
буюрди.

Соҳилда, кумлоқ жойда
Кўрдим ёйиқ турганин.
Билмас — эгаси қайда,
Нима қилиб юрганин.

ТАНИШТИРУВ

Абил шилқим мард экан. Кирдикорларини айтиб,
ўзини фаш этувчи шеър ёздирди. Тавба қилмоқчими
зангар?

Виждон судин эшиги очил,
Таништирай ўзимни расман:
Дабдабали унвоним — «Ошиқ»,
Давозимим — бор-йўғи «Жазман».

РЎЗҒОРЧИЛИК

Хотиннинг галваларидан жигари тўкилган Мир-
зақанд кредитга яна бир машқ қоралатди.

Ўзинг бут қил,
Э, худо,
Эркакларнинг камини...
Эркакка сўнг қўйиб бер
Хотинларнинг гамини.

«Гулдир-гуп» совхозида дон тайёрлаш плани бажарилиши шарафига беш қоп сомонга алмаштириб олинган шеър мана бундоқ:

Бемаҳал қичқирма,
Шаллақи хўро.
Ижара бериб тур
Жимликни бир оз.

Мақтайин, бўйинга
Миниб илҳомни —
Менга нон, сенга дон
Берган деҳқонни!

ОГОҲЛАНТИРИШ!

Ғийбатчи ва «ков-ков»чи Ака-Ахлатнинг дастидан куйган бир банда ниҳоят тоқати тоқ бўлганини унга билдириб кўйишни сўради. Андишаларок қилиб шуни ёздим.

Қасд қилгунча эт бошга
Даб «Ушлайман думингин»:
Хушёр бўл ўз дўпингга,
Пок сақла ўз шимингни...

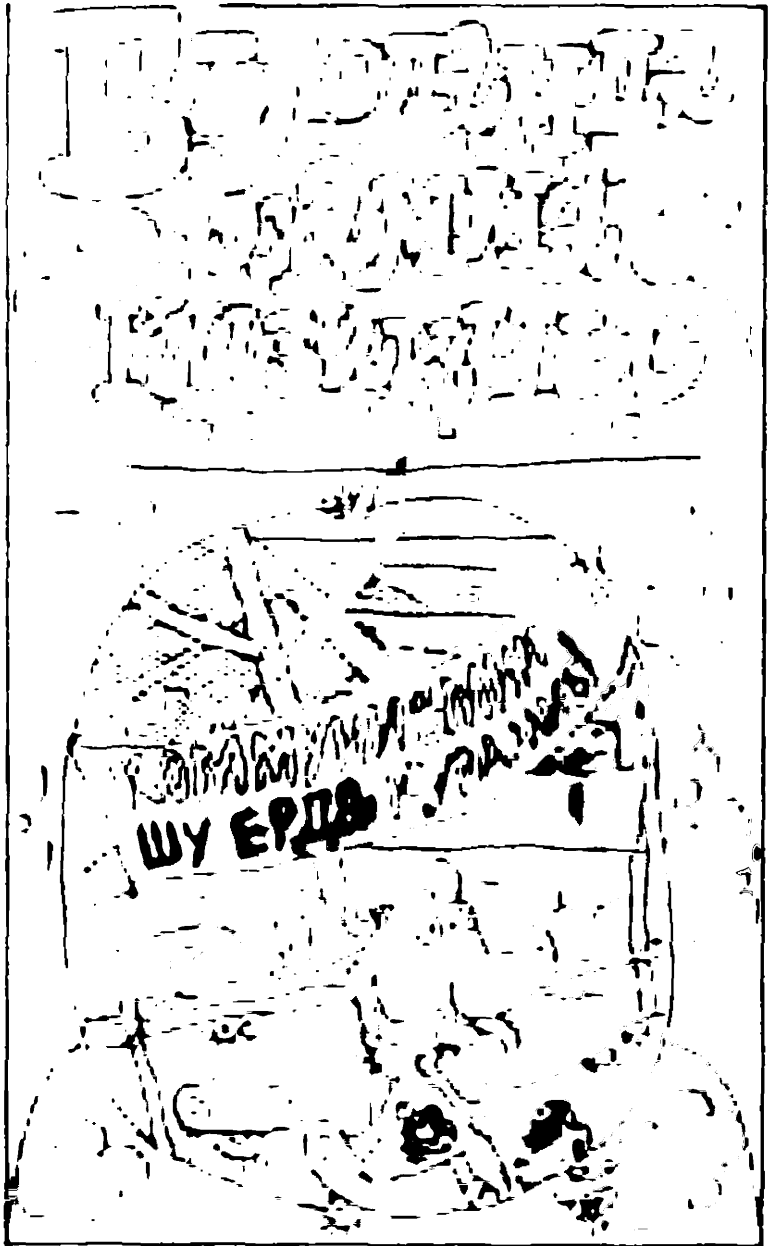
МАЛОМАТ

Собиқ севгилимни мастликда эслаб, ўа хисобимдан зардалироқ сатрлар тўқидим.

Нашриётлар залида
Тентиб юрибман энди.
Бўлмакчи эдим ахир
Молиянинг агенти.

Балки раҳбар бўлардим,
Нафсим эди жа ўткир..
Шоир қилдинг куйдириб,
Эрга тегмай ер ютгур!

Мудир ва буғолтир: ПОЛОСОНИЙ.

ОЛТИАРИҚ ҲАНГОМАЛАРИ

* * *

Фарғона вилоятида тилга тушган тўртта асосий нуқта бор: Қўқон кўҳна маданиятию обидалари билан, Марғилон «гонконгча» бозору савдогарлари билан, Шоҳимардон ўхшашсиз сулувлиги-ю, аҳолисининг ярми қассоблиги билан, Олтиариқ эса ўта хушёр қўриқландиган махсус депаралардаги посбонларини ҳам гафлатда қолдириб, беҳудуд мамлакатимизнинг энг кутилмаган нуқталарида пайдо бўлувчи бодринг ва турплари билан эътибор қозонган.

Мен Олтиариқда тугилганман. Умримнинг кўп қисми ана шу бесаранжом нуқтада кечган бўлса-да, жойдошларимга ҳануз тўлиқ тушуниб етолмайман — синчиклаб тикилган киши уларнинг юзидан биратўла олти хил маъно уқиши мумкин. Шулардан энг яққол кўзга чалинадиган мунг ва қувноқлик қоришмасидир.

Хуллас, ўзим кўриб-билганларим ва эшитганларим ҳақида баҳоли қудрат баён қилаверай, мунг қаерда, қувонч қаерда — зехн солиб ажратиб олаверинг.

* * *

Гурунгимизнинг бошидаёқ фахр билан айтиб қўймоғим керакки, Олтиаригимизда ажабтовур хулқ-атворли кишилари билан машҳур бўлган иккита қишлоқ бор. Буларни шу қадар севиб, шу қадар эъозлаймиз — ўз номлари четда қолиб, бирини Шакарқишлоққа, иккинчисини Ширинқишлоққа айлантириб юборганмиз.

Ўз навбатида ҳар икки эркатой қишлоқ бир-бирига шунчалар боғланиб кетганки, Ширинқишлоқ товугининг тухумлаши учун Шакарқишлоқдаги хўрознинг юракдан чиқариб қичқириши кифоя. Агар Шакарқишлоқдаги банги ўзича ўйин туша бошласа, демак Ширинқишлоқдаги сартарош устарасини оҳангга солиб қайрапти...

* * *

Шакарқишлоқ чегарасини кесиб ўтувчи сершағал йўлнинг четига: «СТОП! ОЕЎ АРТИБ КИРИЛСИН!» деб ёзиб қўйилган.

* * *

Ширинқишлоқдаги колхоз молхонаси ичига «КОММУНИЗМНИ ШУ ЕРДА ҚУРАМИЗ!» деган шиор осилган.

* * *

Ойнаи жаҳон янги русум бўлган чоғларда шакарқишлоқликлар антеннани уй ичига ўрнатиб, телевизорни томдаги баланд ёғочга осиб қўйишган экан.

* * *

Хатто оташкуракни қизининг сепига асрашни ёқтирадиган ширинқишлоқликлар сандиққа сигмайди деб яқингачаям енгил автомашина олишмас эди.

* * *

Шакарқишлоқлик янги келинчак қайсидир тунда албатта томга чиқиб, ювган рўмолини ойнинг илмоғига ёйиб қуритишга уриниб кўради.

* * *

Ширинқишлоқлик янги куёв келинга совға харид қилгани кетиб, тиқинда сабзи ололмаганидан нолиганича дўпписини йўқотиб қайтади.

* * *

Очиғини айтганда, бу икки жонажон қишлоқнинг ўртаси ёки атрофида яшовчилар ҳам жуда «фаришта» бўпкетганлари йўқ. Олтиариқдаги истаган маҳаллага кириб боринг, бирон хангомага пешонани урмасдан чиқиб бўпсиз.

Масалан, Полосондаги энг номдор йигитлардан бири бўлган Назар-пиён (ёш вафот этиб кетди, унинг дили-гулигини жуда ёқтирардим) кечаси район марказида маст тенти раб юриб, универмагнинг ёнига келиб қолибди. Аёллар кийимини намойиш қилиш учун улкан дераза ортига қўйилган «сопол қиз»ни кўриб: «Хў,

акаси жонидан, поччамиз командировкадами дейман?» деб шилқимлик қила бошлабди.

Ногаҳон эшитилган қадам товушидан сал хушёр тортиб ортга ўгирилса, милтиқ таққан бир оқсоқол тўғри унга қараб келаётганмиш. Бу магазин қоровули эканини хаёлига ҳам келтирмаган Назар-пиён илжайганича унга луқма ташлабди:

— Ов қалай бўлди, бобой? Ўрдакни закуска қилворибдилар-да?

* * *

Фарғонада бизнинг Олтиариқдан ташқари Учариқ, Бешариқ, Қумариқ, Оқариқ, Соғариқ, Жинариқ, Белариқ сингари жойлар кўп. Шу боис олтиариқликлар бирон мусофирни кўришса: «Келинг, акахон, маргилонликмилар?» деб сўрашади. «Йўқ», деган жавобни эшитишса, бирдан ҳафсалалари пир булиб: «Унда қайси ариқданси?» дейишади.

* * *

Инқилобнинг дастлабки йилларида Мозортагидаги мачитни мактабга айлантиришибди. Райондан кўзойнакли масъул бир ходим келиб, йиғилиш ўтказибди.

— Фақат ўзимиз савод чиқариб қолмай, аёлларимизни ҳам ўқитишимиз керак,— дебди у.— Қани, хотинини ўқитаман деганлар қўл кўтарсин-чи.

Жамоа раиси-ю, пастда ўтирганлардан яна бир киши қўл кўтарибди.

— Биттагина ана бу ўртоқ замон талабини тўғри тушуняпти,— дея қўл кўтарган киши, яъни Шервой дувонани мактай кетибди масъул ходим.— Ҳамма шу марксист ўртоқдан ўрпак олсин.

Шунда Шервой дувона ўрнидан туриб, талтайганича дебди:

— Ўғилболанинг гапи битта, хўжайин ака. Шўро менга хотин олиб берса, уни ўқишга юбормаган номард.

* * *

Араб қиморвоз қўшни вилоятда бўлган катта бир «йиғин»да қўли келиб қолиб, уч кечада ҳаммани қоқлаб чиқибди. Шунда ўша ерлик қиморвозларнинг учари «туғунингдаги пулга синглимни тикаман», деб юборибди. Бунақа пайтда «йўқ» дейиш ғурурсизликка

йўйилар экан. Яна ошиқ отиш бошланиб, бу гал ҳам меҳмоннинг қўли баланд келибди.

Эрталаб Араб қиморвоз ютқазганнинг уйига бориб синглисини кўрса, ёши анча ўтиб қолган, юзи бужур, беҳад хунук қари қиз эмиш. Кўнгли зил кетибди. «Бунингки пишириб ейманми», деса, заифанинг дили жароҳатланади. Охири чора ўйлаб топиб, қари қизга: «Менга тегишга сени ким мажбур қилди?», деб сўраса, у, «Ўзим хоҳладим», дебди. Буни эпитган Араб қиморвоз: «Одам қуриб кетгандек келиб-келиб худо урган арокхўр, хотинбоя бир аблахни танладингми? Бор-е, сендек нодон хотинни уч талоқ қўйдим!» деб жўнаб қолибди.

* * *

Абжал қийшиқ деган кипи бўларкан. Ўта жирраки бу одам лақабини айтиб чақирганлар билан ёштнинг устида етти йил ёқалашар экан. Эшикни қийшиқроқ қуриб қўйибсан, дегани учун ҳатто колхоз раисининг кўзига нос тупуриб урган дейишади.

Бир куни бемаҳалда толқўчадан ўтаётиб, рўпарасидан иқиб қолган эшакни ажина деб ўйлабди-ю, орқага пойга қўйибди. Бориб, биринчи дуч келган дарвозани тақиллатибди. Ичкаридан: «Ким у?» деган овоз эшитилибди.

— Оч эшикни! — дея жон-жаҳди билан қичқирибди у. — Абжалман!

Уй эгаси уйқусираб яна пўнгиллабди:

— Қанақа Абжал?

Юраги така-пука бўлиб турган Абжал: «Қўрқма, шу ерликман! Абжал қийшиқман!» деб нидо қилибди.

* * *

Ҳоким отани 30-йилларда партиёга қабул қилмоқчи бўлишибди. Колхозга райкомдан вакил бўлиб келган киши синаш учун: «Қани айт-чи, тавариш Сталиндан олдин ҳукуматимизни ким бошқарган?» деб савол берибди. Ёш сувчи эса тиржайиб туриб: «Шуниям билмай ўлибманми, тавариш Мадамминбек бошқарган-да», дебди.

* * *

Қийинчилик йиллари Соли кўрқоқ: «Войдод, одам бўлсанг келавер», деб ярим тунда уй ичидан овоз қила бошлабди. Ҳовлида уйланган акаси ва ота-онаси бирга туришар экан, ҳаммаси ёприлиб «кенжатой»нинг хужрасига киришибди. Воқеани суриштирса, Соли кўрқоқ кўрпадан чиқмай тушунтира кетибди:

— Мўридан «гуп» этиб бир ажина тушди. «Жим турмасанг, оғзингни маймоқ қиламан», деди. Кейин зарур нарсани олиб, ашиқдан чиқиб кетди.

— Ҳе, ўпка! — деб жеркиб берибди акаси. — Ажина билан ўгрининг фарқини билмайсанми?

— Нега билмас эканман, — дебди Соли кўрқоқ. — Қарасам, салла ўраб, яқтак кийган бўлсаям, иштонсиа турибди. Ажина бўлмай нима?

— Ҳеч бўлмаса, ташқарига чиқиб, бизни вақтида уйготсанг ўлармидинг? — дея отаси ҳам тергашга тушибди.

Соли кўрқоқнинг эса баттардан хуноби ошибди:

— Қайси аҳволда ташқига чиқаман, ота? Ўша ажина шартта иштонимни ечдириб, ўзи кийиб кетди-ку!

* * *

Оренбургга бодринг олиб борган бир қўшним русчани билмагани учун бозорда довдираб турса, маҳалладоши Теша Қурбон шапкани бостириб ёнидан ўтиб қолибди. Севиниб кетиб шартта унга ёпишибди, аҳволни тушунтирибди.

Теша Қурбон ҳволанганича келиб, харидорларга аввал битта бармоғини кўрсатиб, «бир кило», дебди, сўнг учта бармоғини кўрсатиб «уч рўбил» дебди. Харидорлар гап мазмунини фаҳмлаб олгач, бозор қизиб кетибди.

— Ҳе, қишлоқи, — дея шапқасининг айвонини босиб юртдошига танбеҳ берибди Теша Қурбон. — Ўрисчани ўрганмай туриб, Оренбургга келаверасанми?

* * *

Мактаб ёпилиб, пахта териб юрган пайтимизда бир куни Хомит деган синфдошим билан даладан қочдик. Бир этакдан қовунни ҳам олганмиз.

Қўшни бригада ерига етиб бориб қарасак, йўл берк, зовур тозалаётган экскаватор хода-кўприкчани ҳам олиб ташлабди. Экскаваторчига биттадан қовун ваъда қилганимиздан сўнг у бизни «темир ковш»га ўтиргизиб ўзи томонга олиб ўтди.

Синф раҳбаримиз бизни изма-из қувиб келаётган экан, зовурга йўлиқиб, тўхталиб қолди.

— Ўт буёққа икковинг! — деб дағдаға қилди у.

Қочишга шайлашганимизни кўргандан кейин экскаваторчига бақирди:

— Мениям ўша ёққа ўтказиб қўй, педагогман мен.

— Япон императори бўлганингда нима! — деб қайсарланди экскаваторчи. — Худди менга қовун бериб қўйгандек дўқ қиласан-а.

Синф раҳбаримиз бир қизариб, бир бўзариб, экскаваторчига еб қўйгудек тикилди. Унинг бепарво турганидан қаттиқ ранжиб, бизга қичқирди:

— Мени хижолат қилманглар, болалар. Шу пасткашга қовунларингдан битта беринглар, зовурдан ўтиб олай.

* * *

Учакишгандек, Шойим бақироқнинг эшаги ҳам кўп ҳанграйдиган хилидан чиқди. Хотини «пуни қачон йўқотасиз» деб кунора жанжал қилавергач, охири безор бўлибди. Бозор куни сахар мардонга ўрнидан туриб, мол бозорига жўнабди. Эшак жонивор айриликни ҳис қилганми ёки бирон шарпадан қаттиқ чўчиганми, эгасини устидан отиб, ортга қочибди. Таниш ҳовлини топиб келиб, дарвозани тумшугида тинмай итара кетибди.

Ток устидаги сўрида ҳалиям ухлаб ётган хотин дарвозани кимдир «ғижир-ғижир» итараётганидан уйғониб, ўрнидан турибди. Уйқусираганича келиб, занжирни сийпалаб ахтараркан, дебди:

— Овозинг ўчгурни йўқотиб келдингизми ишқилиб? Мана энди икковимиз жанжаллашмасдан ти-и-нч яшаймиз.

* * *

Шакарқишлоқдан Ширинқишлоққа келин тушди. Юз очди куни кувёвни келиннинг ёнига киритишди.

— Бувимнинг айтишича, иззатимни жойига қўйишингиз керак, — деди келин. — Махсимни ўзингиз ечиб қўяркансиз.

— Жон деб ечардим-у, иложим йўқ-да, — деб сузилди куёв. — Дадам хотин зотига сирингни берма деганлар.

* * *

Коллективлаштириш эндигина бошланган давр. Посолонликлардан бир гуруҳи умумхўжаликка аъзо бўлгани келишган.

Холвой: Қалхўзага кирганларнинг хотини ўртада бўлармишми?

Раис: Йўқ! Бу — правакассия!

Холвой: Унақа бўлса, бизниям ёзинг.

Мамазокир: Менга қаранг, раис ака, умумхўжаликда хотин масаласидаям сеники-меники йўқлиги тўғрими?

Раис: Нотўғри!

Мамазокир: Ҳа, бўпти, аъзо бўламан.

Дарвиш-бурун: Бизниям дафтарга миҳлаб қўй, ука. Майли, қариганимизда ёш-ялангга аралашиб, бир султон яшаш қилайлик... Ҳа, айтгандай, қалхўзадагиларнинг заифасиям халқни бўларкан-да, а?

Раис: Қап-катта одам шу бемаъни гапга ишониб юрибсизми?

Дарвиш-бурун: Э, шунақами? Унда... унда номимизни дафтардан суғир, қалхўзинг бизга тўғри келмади.

* * *

Бир қария Қоровой қўрбошидан: «Ўрислар билан нимага урушаверасан, болам?» деб сўраса, у араб тулпорини гижинглатиб жавоб қилибди:

— Шўро давлати аштлиқ мардикордан ҳам камбағал. Олтиариқни алоҳида мамлакат қилволсак, турруни тўғридан-тўғри Амриқога сотаверамиз.

— Бу амриқолик олифталаринг турп ейишармикин ўзи? — дея яна тихирланибди қария.

Қоровой қўрбоши бу кутилмаган саволдан хиёл эсанкираб тургач, тўсатдан қиличининг сопини чангаллаб, тантанавор оҳангда сўз қотибди:

— Яхшиликча ейишмаса, зўрлаб едираман, отахон!

* * *

Бир ўтиришда патшалар гўжгон ўйнаб, меҳмонларни безовта қила бошлади. Уй соҳиби Абдубанноб ака қўлига сочиқ олиб елпий бошлаган эди, чирмандачи Рўзимат ака унга танбеҳ берган бўлди:

— Оштовокда тинчгина тирикчилик қилаётган патшаларни қувлаб нима қиласиз, энди оғзимиздаги овқатга ёпишишсинми?

* * *

Уша Рўзимат акадан: «Акангиз бўйдор, нега сиз паканасиз?» деб сўрасам, у: «Ҳамма айб отамда, бизга бўйни тўғри тақсимламаган», дея жавоб қилганди.

* * *

Эллагинчи йиллар...

— Эскича китобларимни кофирлар ёқиб кетишди, қори бува. Бу туришда эрта-индин ўзимниям...

— Булар ўртоқ Истаалининг арабийда босилган китоблари демабсиз-да, махсим.

— Ие, қори бува, ўзимизнинг Жалол сўфи инкивдининг¹ шапкасида кептурса, алдаб бўларканми?

* * *

Шакарқишлоқликлардан бирови кўчага чиқиб турса, эшагини йўрттирганича ширинқишлоқлик ўтиб қолибди.

— Ҳў, ширин одам, — дея қаҳ-қаҳ уруб гап отибди «шакар одам», — эгарни эшакка тескари босибсан-ку!

Йўловчи эса пинагини бузмасдан, «эгар ҳам шиппакка ўхшаган нарса-да, ошна», деб ўтиб кетибди.

Шакарқишлоқлик қараса, шиппагини пойма-пой кийиб олган экан.

* * *

Ҳокимназар тоға жуда кенгбағир одам бўлса-да, тенгдошлари гоҳо ҳазилни унинг жиғига тегадиган даражада ошириб юборишарди...

Бир куни қандайдир киши уни уйдан чақириб, йўл четида турган эшакарава томонга ишора қилди:

— Сизга тандир олиб келдим, мулла ака.

Ҳокимназар тоға безовталаниб, аввал кўчанинг у тарафига, кейин бу тарафига аланглади. «Менга керак

НКВД

эмас... бунақа нарса», деб шартта орқасига бурилди.

— Тўй қилмоқчи экансиз, мулла ака, кечагина тандир қидириб юрган экансиз,— дея унинг енгидан ушлаб тўхтатди тандирфуруш.— Танишларингиз айтишувди... у кишига анча-мунча нарса ёқмайди деб. Кўриниши ғадир-будурроқ бўлсаям, тандиримнинг лойи жуда пишиқ.

— Менга бунақа нарса керакмас дедим-ку.

— Ҳа энди молни бир кўринг.

— Аравангни тезроқ жилдирсанг-чи?

— Янгамни чақиринг. Тандирнинг қадрига хотинлар етади.

— Э, бу ердан йўқот... анани нарсани. Ҳе, ўша сенга гап ўргатгани...

Дарахт панасида биқиниб турган дўстлар шунда хохолаб кулганларича йўлга чиқиб келишди. Ҳокимназар тоғанинг лақаби тандир эди.

* * *

Грамофон янги чиққан маҳалда Қаюм бува биттасини сотиб олиб, Нажим бувага «Ушшоқ»ни қўйиб берибди. Нажим бува бир лаппакнинг айланишига тикилиб, бир карнайнинг ичига бўйланиб, дўстига дебди:

— Шуям одамгарчиликми? Ашула айттиришдан олдин Мулла Тўйчини буёққа чақириб чой-пой қўйиб берсанг, хотининг талоқ бўладими?!

* * *

Мадийёр лўли ташқида чой шопириб ўтирса, ўглини бир ўқитувчи етаклаб келиб қолибди.

— Мадийёр ака, — деб гап бошлабди у. — биламиз, анча тартибли одамсиз. Ўглингииз сизга ўхшамабди.

Бир пайт уйдан бека чиқиб, газабини соча кетибди:

— Бошингга жунинг бўлса, ўзингга, хой! Сан гапирганда огаингга қара. Ман иккита эрга тегмаганман.

— Хап бўл! — дея хотинини жеркибди Мадийёр ака, сўнг ўқитувчига мулойимланиб дебди. — Бу болачоқни манабу холанг икковимиз ясаб бердик. Бир қарагин, домулло, бурни худди мандан бўлган, локигин жиннилиги мандан бўлмади.

Ўқитувчининг тоқати тоқланиб: «Гапни майдаламанг, болани нима қиламиз, болани?» деб сўраса, Ма-

диёр ака: «Ҳа, энди ўқитасан-да, домулло. Бурни мандан бўлганини бўйнимга олдим-ку», дебди.

* * *

Мактаб бола эдик. Мухторали исмли биздан тикроқ ўспирин қўлбола тўппонча ясади: бир томони эгиб букланиб, ёғоч кўндоққа маҳкамланган пўлат трубача; трубачанинг тубига кўрғошин қуйилиб, темир аррачада дум томонидан тешик очилган.

Қуролни синамоқ бўлдик. Тошйўлга яқин жойдаги зовурда уч-тўртта олмабош сузиб юрган экан, эмаклаб яқин бордик. Мухторали дўнг ортига ёнбошлаб трубачага порох солиб, устидан қоғоз ниқтади, кейин сочма тўкиб, яна қоғоз билан маҳкамлади. Ниҳоят қурол нишонга тўғрилангач, мерганинг ишораси билан болалардан бири трубачадаги тешикка сигарет теккизди.

Даҳшатли варанглашга чинқириқ ҳам қўшилиб кетди, атрофимизни тутун қоплади. Ҳушимизни йиғиб қарасак, тўппончанинг трубаси ёрилиб кетибди. Мерганимиз куйган юзига панжа босганича, ғужанак бўлиб ётибди.

Иттифоқо, тошйўлдан «тез ёрдам» машинаси ўтиб қолди, «хай-хай»лаб югуриб, уни тўхтатдик. Мухторалини замбилга солиб, машинага тикишаётганда, унинг: «Болалар, гағимни ашитинглар!» деган хитоби янгради. Васият айтмоқчи бўляпти деб сесканиб кетдик. У ҳануз юзини чангаллаб ётаркан: «Ўқим олмабошга теккан бўлса, уни пишириб, мени кўргани боринглар», деди.

* * *

Мирзаараҳмат ака айтади:

— Беғамгина оғайнимиз бор, кичикроқ идорага бошлиқ бўлди-ю, шу кўйи семираверди. Семиргани сайин баттар ялқовланиб, охири беш оғиз гап айтгунича орадан тўрт марта хуррак отиб оладиган даражага етди.

Тунов куни марказий чорраҳадан ўтиб бораётсам, йўлнинг бир тарафида машина тирбанд, сингалбозлик, олдинда ҳалиги оғайнимизнинг «Жигули»си. Кейин билсам, светофорнинг қизил чирогиде машинасини тўхтатибди-ю, то яшили ёнгунича ухлаб қолибди.

* * *

Машариф кўннори йўл ёқасидаги майсазорда куз офтобига исиниб ётган экан, пилоткани қошга қўндириб, бир аскар йигит ўтиб қолибди.

Хаёлида юз марта пошшо бўлиб, юз марта тахтдан ағдарилган, мунтазам кайф оғушида ётиб, фашизмга қарши урушнинг қачон бошланиб, қачон тугаганидан ҳам беҳабар қолган бу ажиб банда: «Хў, укам, чучварадўппини кийволиб, қаёқдан келяптилар энди?» деб сўраса, аскар: «Гитлерга гўр ковлаб, лаҳадга тиқиб келяпман», дея жавоб қайтарибди.

Буни эшитиб, кекса кўннори бирдан тутақиб кетибди:

— Абдурахмон гўрковдек одам турганда, сен гўдак нега ўлик кўмишга аралашиб юрибсан?

* * *

Тасмахон деган жувон тўртинчи марта эрга тегаётиб, тўсатдан «келинлиги» қўзибди-ю, дадасининг бўйнига осилиб: «Вой дод, мени кимларга бериб юборяпсия? Мени қаёқларга опкетишяпти?» дея хўнграган бўлибди.

— Кўп куюнма, қизим, — дебди дадаси, — уйини топиб келолмайдиган гўсўрлардан эмассан-ку.

* * *

Бир неча йил «Совет Ўзбекистони» газетасининг Фаргона бўйича мухбири бўлиб ишлаган Анвар Эшонов бир даврада гапдан-гап чиқиб, «Олтиариқ Ўзбекистоннинг Грузияси» деди (эхтимол олтиариқликларни мамлакатнинг энг чекка бозорларида ҳам учратиш мумкинлигини назарда тутгандир).

Орадан анча вақт ўтиб, буни устозим Эркин Воҳидовга айтганимда, у киши жилмайганларича дарров қўшимча қилдилар:

— Бундан чиқди, Грузия СССРнинг Олтиариғи экан-да?

* * *

Араб қиморлар бандалик қилгач, шериклари гўрига ҳайкал ўрнатмоқчи бўлишибди. Ҳайкалтарошга пул

тўплаб беришиб: «Жуда машхур зот даврадан кечди, энди ҳайкалини ясаб берсангиз», дейишибди. «Катта шоир ёки артист бўлса керак-да?» — деб сўрабди ҳайкалтарош.

Шунда қиморвоазлардан бири фахрли қиёфа, мунгли овозда шундай жавоб қилибди:

— Улардан ҳам аўрроқ эди раҳматли. Шоирниям миқ атмай ютарди, артистниям...

* * *

Кўпчиликка маълумки, кўкнор ичувчилар совуқ сувга бармоқ теккизишдан ҳам ўлгудай қўрқишади.

Бир куни Машариф кўкноридан «дунёдаги энг ботир одам ким», деб сўрашса, «шунча яшаб, Фузаил қоридек довюракни кўрмаганман, кунига беш маҳал жонини тикиб, анҳорда таҳорат қилади», дебди.

* * *

Шакарқишлоқлик бир қариндошимиз японларнинг тараққиётда эришган ютуқлари ҳақидаги «маъруза»мни бўлиб, аътироз билдирди:

— Қўй, газеталарга ишониб, ёпонларингни ишираверма. Дунёда бундан ночорроқ мамлакат бўлмаса керак — қўшним ўша ёкка саёҳатга борганда беда-нақовоқ айтиб юборсам, шуниям тополмай келди.

* * *

Ширинқишлоқлик Ҳоким бувадан сўрашибди:

— Э, гўсхўр бўлмай кетинг, нега хачирингизни эшакка алмаштирдингиз?

— Аросат ёмон нарса, — дебди Ҳоким бува, — одам дегани ҳолига қараб ё отда юриши керак, ё эшакда.

* * *

Шодивой ака Арманистонга кетаётган қўшнисига битта телпак айтиб юборса, у паришонхотирлик қилиб, ичи юнгли, таши ҳам тивитдор, кўнжи кенг очиладиган қишлоқ туфли олиб келибди.

— Ё мардони ғойиб! — дея ҳайратланганича, Шодивой совганинг уёқ-буёғини айлантириб кўра бошлаб-

ди. — Қаранглар-а, арманиларнинг теллаги худди ботинкага ўхшаркан.

* * *

Буни Шафоат аммамдан эшитганман.

Тегирмончи буванинг Намангондан тушган келини кўчага сувга чиқса, узоқда атлас чорсига нарса тугиб олган тоғаси келаётганмиш. Ҳовлига пирпиракдек кириб, қайнонасини огоҳлантирибди:

— Меҳмон келутти! Вой, меҳмон келутти!

Келин кўрпа-тўшак солиш учун шошиб ичкарига кириб кетгач, нарироқда ивирсиб юрган тегирмончи бува кампирдан: «Келининг бунча хакиллайди? Нималар деяпти ўзи?» деб сўрабди.

— Кўчага сувга чиқувди, — дея чолига «тушунтира бошлабди» кампир. — Анави бужур ошнангиз Меҳмон кал олабўжилаб қараганми, «Меҳмон кал ўтди», деб қочиб келди. Боёқиш хунук одамдан қўрқади шекилли.

* * *

Олтиариқликдан сўрашибди:

— Энг фаросатли хайвон нима?

— Ит.

— Нега?

— Бодрингга тегмайди.

Олтиариқликдан яна сўрашибди:

— Энг фаросатсиз хайвон нима?

— Ит.

— Нега?

— Бодринг емайди.

* * *

Тўхта кўрбоши қирқ-эллик йигитини эргаштириб Полосонга кириб келаётган экан, Нор банги хира кўзларини пилпиллатганича йўлга кўндаланг чиқиб: «Хў, аканг айлангурлар, кимга тарафдорсизлар — қизилларгами, мастиравойларгами, саветларгами?» деб алжирабди. Тўхта кўрбоши ёнидагиларга кўз қисиб қўйиб: «Мен «тўртинчи»ман», дебди.

— Ҳе, аттанг, камчилик экансиалар, — дея афсуснамо бош чайқабди Нор банги. — Ешроқ бўлсам, сизлар минан... бешинчи бўлиб кетворардим.

* * *

Синфдошимиз Абдулла бир куни кўшни синфдаги бола билан жанжаллашиб қолиб, уни роса дўппослади.

Кўп ўтмай калтакланган бола отасини етаклаб, синфимизга кириб келди. У киши дурадгор эди, «яна ўғлимни урадиган бўлсанг, қулогингни чопиб ташлайман», деб белбоғидаги тешани олиб, «аўравоннинг боши устида ўйнатди. Абдулла эса бошини олиб қочиш ўрнига, қунишганича шоша-пиша дўпписини ечди.

Дўпписи яп-янги эди-да...

* * *

Харсанг ота кампиридан кейин ўн йилча тул юргач, ўғилларига ҳархаша қила-қила, охири қирчиллаганроқ бева хотинга уйланибди. Орадан бир ой ҳам ўтмай, хотини тугун-бўгинни йиғиштириб, йўлга отланибди.

— Мен энди нима қиламан?— дея зорланибди чол.

Шунда аёл Харсанг отанинг қўлига пул тутқазиб: «Ташвиш тортманг, мана шу пулга битта кир ювиш машинаси олсангиз, ўрним бўшагани билинмай қолади», дебди.

* * *

Иброй шапкўр зарурат туфайли ярим кечада ташқарига чиқибди-ю, остона яқинида чўзилиб ётган итга қоқиниб кетибди. Ит «инг...» деб қўйиб, яна жим ётаверибди.

— Кечаги гаплар кор қилмаганмиди?— дея хафгарчилик изҳор этибди Иброй шапкўр.— Бирор кун ичмай келсанг ўласанми, ўғлим?!

* * *

Тожи буқоқ қари қирчангисида сайр қиптуришни яхши кўраркан. Сайр ниҳоясида жиловни одатдагидек сой томонга бурар, дағал ҳуштак чалиб, қирчангисини сув ичишга даъват этар, настга қарашга бўйнидаги буқоғи халақит бергани боис эгарда кеккайганича бетоқат ўтирар, ўткинчилардан: «Ҳов, биродар, отим сувдан бошини кўтардимиз?» деб сўраб қўяркан.

* * *

Абдубанноб ака бир ошнасининг уйига борса, у қовоқ-тумшуғи осилиб ўтирганмиш. Сабабини суриштирибди.

— Уришқоқ дакан хўрозим бехосдан ўлиб қолди, — дебди ошнаси мунгланиб.

Абдубанноб ака «ҳозир келаман», дея чиқиб кетибди-ю, бирпасдан кейин йигирматача одамни эргаштириб қайтибди.

Уй эгасининг энсаси қотиб, «булар ким», деб сўраса, Абдубанноб ака «биттаси ювгич, биттаси гўрков, биттаси мулла, қолгани жанозачилар», дермиш.

* * *

Бозорвой бува ёшлигида икки гапга уч сўкишни қўшиб ишлатадиган хилидан бўлгани учун «қандоғиз» деган лақаб орттирган экан. Ҳозир қариб, тили ширинлашиб қолган эса-да, хануз довиюрак, шиддаткор, сергайрат...

Колхозда табелчилик қилган давримда, у бригадамизда ишлар, кўп хангомаларни, жумладан қуйидаги воқеани ҳамунинг ўзи оғзидан эшитганман.

Ота-онаси бир қизга «оқ кийиб», фотиҳа тўйига ҳозирлик кўришаётган вақтда бўлажак келиннинг қариндоши Бозорвойни йўлда тўхтатиб, насиҳат қилибди:

— Эшитишимча, оғзингиз пешароқ эмиш, укам. Энди сал эпақага келинг, тили ёмон эркакка хотин чидамайди.

Шунда Бозорвой зўр бериб ўзини оқлашга тушибди:

— Тўғри, бўш қўйилса, бу онангни эмгур тил одамни пашшанинг чтидан ўтказиб, бурганинг липпасидан чиқаради, лекин бизда бунақа хунаса одат йўқ. Ўзи мени сизга қайси энагар ёмонлади?

* * *

Бешинчи синфда ўқир эдик...

Қишлоғимиздаги бир «танги бойвачча»нинг тўйида ичимлик ёғилиб кетди. Тўпалонда бизнинг қўлимизга ҳам битта «Баянширей» тушиб қолди. Қоронғида ярим ютумдан тегдими-тегмадими, йигирматача бола «чуғур-

чуғур» билан шуни «арра» қилдик.

Бир вақт синфдошимиз Аҳмад гандираклаб келиб, кимгадир шапалоқ тортиб юборди, «бўғиб ташлайман ҳаммангни, мактабингга ўт қўяман», деб бақиршига тушди. Мас бўлибмииз шекилли, деб мен ҳам тентирак-лаб бориб Аҳмаднинг елкасидан кучдим, яна биров нариги қўлтиғига кирди, алдаб-сулдаб, уни уйига суд-раб кетдик.

Уйига етай деганимизда йўл четида гаплашиб ўтирган кишилардан бири ўрнидан туриб, йўлимизни тўсди. Қарасак, Аҳмаднинг отаси.

— Аҳмад, бу сенмисан? — деб сўради у қўлларини биқинига тираб. — Қани, буёққа кел-чи, хумвар!

Шу пайтгача ўлигини бизга ташлаб келаётган Аҳмад отасининг товушини эшитиши билан қўлимиздан чиқиб, ариқдан кийикдек сакраб ўтди-ю, девордан ошиб, кўздан ғойиб бўлди.

Эсизгина «кайф»!

* * *

Пахта мустақиллиги учун кураш бошланган даврларда Назар тогани Пиллдаги колхозга раис қилишибди. Ўша йил серёгин келиб, пахталарни ўт босибди. Райондан юборилган вакил аҳвол билан танишиб чиққач, мажлис чақириб, узоқ ваъзхонликдан сўнг куюниб бундай дебди:

— Ҳаммаёқни ўт босиб кетган, ғўзалар тамом бўпти. Бунинг учун раисни ишдан ҳайдаш керак эди, лекин ҳукумат олдидаги хизматларини ҳисобга олиб, унга виговор берамиз, ўртоқлар.

Назар тоға бир оз анграйиб тургач, ёнидаги омборчидан сўрабди:

— Виговор нима, билмайсанми?

— Агар адашмасам, — деб дудуқланибди омборчи, — виговор бу... ёввойи ўтни қуритадиган янги дорининг номи бўлса керак.

* * *

Ғопир караганда¹ урушдан қайтиб келган дастлабки пайтларда ўзбекча гапни камдан-кам ишлатаркан.

¹ Коранда — бу сўз Олтиариқда кўпроқ олифта маъносини англатади.

Бир куни Файзиободда турадиган холаси уни кўргани келиб, салом-алиқдан сўнг кўзи ёшланиб дебди:
— Утган йили поччангни ҳам эгасига топширдик.

Ҳопир каранда «чепуха» дея қўл силтаган экан, бу русчада «худо раҳмат қилсин»ни аңлатса керак деб ўйлаган кампир унинг гапини тедиқлаб аста бош қимирлатибди:

— Ҳа, бошқа нима иложимиз бор, болам, биз ҳам «чепуха», деб ўтирибмиз.

* * *

Эллигинчи йилларда Урайим новча колхоз тракторчилари ўртасидаги мусобақада голиб чиқиб, «ИЖ—49» мотоцикли билан мукофотланибди. Бундан руҳланиб кетганим, келгуси йилда ҳам унга тенг келадиган касбдоши топилмабди. Голибни тақдирлашга яна мотоцикл кўйилган экан, «биринчи ўринни олдимми — буниям менга берасизлар», деб жанжал кўтарибди.

— Тушунсанг-чи, ука,— дебди раис,— ҳукуматимизда қонун бор. Битта одамнинг номига биттадан ортиқ транспортни расмийлаштириб бўлмайди.

Шунда Урайим новча шаштидан тушиб дебди:

— Оббо, буям кўпхотинликка кираркан-да?

* * *

Хотини ясан-тусан билан уйдан чиқаётганини кўрган Эназар: «Ўзларига йўл бўлсин?» деб сўраса, хотини: «Клубимизга «Эгриси»¹ кепти, овсиним иккаламиз кўргани кетяпмиз», дея жавоб берибди.

Буни эшитиб, Эназарнинг зардаси қайнабди.

— Тўғриси турганда, эгрисини кўриб нима қиласан, хумбош! — дебди.

* * *

Ҳокимназар тоға тўйда «етилиб» ўтирганда, ёнидаги киши луқма ташлабди:

— Суткасига қанчага оборяпсиз?

— Бир литрча кетиб турибди. Ўзларидан сўрасак?

— Яримтага етай деганда, аганаб қоляпман-да.

Ҳокимназар тоғанинг бирдан қовоғи уйилибди, шеригига писандсиз боқиб дўриллабди:

— Унақа бўлса, бор, тенгинг билан гаплаш!

¹ «Эгриси» — Грузиядаги эстрада ансамблларида бирининг номи.

* * *

— Олтиаригимизда қанча қишлоқ бўлса экан-а? — деб сўрабди ширинқишлоқлик.

— Жуда кўп, — дебди шакарқишлоқлик. — Мана, биттаси бизнинг Шакарқишлоқ. Бундан ташқари, Ширинқишлоққа ўхшаган талай майда-чуйдалар бор.

* * *

Полосондаги бир тўйга шакарқишлоқлик пиёда, ширинқишлоқлик велосипедда келибди. Дастурхон ёзилиб, маишат бошланибди. Тўрда кўр тўкиб ўтирган шакарқишлоқлик ичимликни қўлга олаётиб, «пастангиларга ҳам беринглар», дея ширинқишлоқликка гап юмалатибди. Ширинқишлоқлик эса узатилган пиёлани олмай, тўрсайганича дебди:

— Ароқни пиёда келганлар ичсин, биз рулдамиз.

* * *

Детектив китобларни кидириб ўқийдиган бир синфдошимиз жамиятшуносликдан кирадиган ўқитувчидан сўради:

— Мамлакатимизни ҳар томонлама жуда кучли деймиз. Рост бўлса, нега бизда Америкадагига ўхшаган катта ўғрилар йўқ?

— Ҳамма юртнинг ўзига хос томонини билиш керак, — деди ўқитувчимиз. — Америкада катта ўғрилар бўлсаям, жуда озчилик. Бизда ҳад-ҳисобсиз майда ўғрилар бор. Масалан, синф дафтарига қараб йўқлама қилиб чиққунимча, доска тоқчасида турган бўр ғойиб бўлибди.

* * *

Эшвой полвон Эргаш понсоннинг афв этилган йигитларидан эди.

Олтмишинчи йилларда Бувайдадаги Понсод деган қишлоқдан отлиқ йўлга чиққан савдогар киши Олтариққа бемаҳалда кириб келиб, тунаб ўтмоқчи бўлибди. Бориб, таваккалдан бир эшикни қоқибди. Бу Эшвой полвоннинг ҳовлиси экан. Табиатан қўпол бўлган полвон эшикни очиб: «Кимсан ўзинг? Қаёқдан кепқолдинг?» деб дўрилласа, мусофир: «Мен... Понсодданман», дея дудмалланибди.

Эшвой полвон атрофга олазарак қараб олгач, паст товушда дебди:

— Понсодга бориб айт, мени тинч қўйсин. Энди аввалги қувватим қолмаган.

* * *

Яқинларда ҳам қишлоғимиздаги тўйларда майдоннинг ўртасига тўнкалар қаланиб, гулхан ёқилар, одамлар атрофда давра қуришиб, базм қилишарди. Гулханга мой қуйиб турувчи киши олдиндан тайинлаб қўйиларди. Ана шу вазифани кўпинча Эрмат ака бажарар эди.

Бир тўйда давра четдаги сўрига беш-олтита пулдор тўпланиб олиб, ўзларини кўз-кўз қила бошлашди. Эрмат аканинг ёши улардан улуғ бўлишига қарамай, гулхан сусайиброқ қолган паллада: «Ёғдан қуй, кал», деб қичқиришар ва қийқириб кулишарди. Бир гал қадаҳларни уриштиришиб, «Ёғдан қуй, кал», дея бақиришганда, Эрмат ака косани керосинга тўлдириб бориб, уларнинг қўлидаги ароқнинг устига оз-оздан қуйиб чикди.

— Тўлдириброқ қуяйми, ё шуёғиям етадими? — деди у.

* * *

Тўртинчи синфдалигимда ўнинчида ўқийдиган бир қизни ёқтириб қолдим. Бир куни қогозга: «Кечқурун кўчада учрашсак бўладими? Гапим бор», деб ёзиб, танаффусда секин қўлига қистирдим.

Кейинги танаффусда у ҳам дўмбоқ қилиб букланган қогозни зарда билан чўнтагимга тиқиб кетди. Хаяжонланганимча панага ўтиб ўқиб кўрсам: «Нима, синглимга хат ташийдиган малайингманми?» деб ёзибди.

Суриштириб билсам, «севгилим»нинг биринчи «Б»да ўқийдиган синглиси бор экан.

* * *

Олтиариқликлардан: «Раҳбарнинг яхши-ёмонини қандай фарқлаш мумкин?» деб сўрашса, «бодрингга бўлган муносабатидан», деб айтишади.

* * *

Олтиариқда Бешоғайни деган миришкор узумчилар маҳалласи бор. Уша ерлик йигит Тошкентда узум сотиб турса, харидорлардан бири: «Буни қаердан опкелдинг?» деб сўрабди.

— Бешоғайнидан.

— Ўв, бола, мен узум қаерда етиштирилганини сўраяпман, — дебди харидор. — Кимлардан олганинг билан ишим нима?

* * *

Болта фолчи жуда қувноқ одам. Бир куни у ўтлоқдаги ола бузоғини қайтариб келишга шайланиб турса, лаловроқ йигит ҳовлига кириб келиб: «Қўчқорим йўқолиб қолди, фол очиб топиб беринг», дебди.

Болта ака сўрига ўтириб, кўзини юмганича нималарнидир пичирлабди, пиёладаги сувга кичик увода ташлаб, сузишини диққат билан кузатибди, сўнг йигитга юзланиб уқдирибди:

— Ҳозир таҳорат қилволиб, тўғри каналнинг бўйидаги ўтлоққа бор, у ерда бир ола бузоқ учрайди, шуни олдингга солиб ҳайдаб кел. Бузоқни сеҳрлаб сўроқ қиламан, қўчқорингни кўрган бўлса — айтади, кўрмаган бўлса — айтмайди!

* * *

Серфайз гузаримизни Наби қассоб билан Фулом-қартанинг ғалваларисиз тасаввур қилиш қийин. Иккаласининг қуйнида ҳам қишин-ёзин эллик иккитали қарта, кунига бир тўқнашишмаса, уйқуда босриқиб чиқишаркан.

Гоҳ Наби қассоб йўлдан ўтаётган ўқувчи болаларни йиғиб, маъруза бошлайди:

— Фулом акаларингни бугун беш марта қўлини кўтаргиздим. Охирги қўлда қаторасига бешу нолданга ютиб, ортиқча шарманда қилвордим. Бу янгиликни бошқа синфдаги ўртоқларингга ҳам айтиб қўйинглар, хўлми?

Гоҳ Фулом-қарта гўшт олишга келиб, қассобни тополмай турган харидорларга мотамсаро қиёфада сўзлашга тушади:

— Қассобни пойлаб ўтирмай, бугунча ошга тухум

босиб еяверинглар. Асли, айб менда, қартада уни жуда хунук колдирувдим. Шўрлик энди қайси юз билан кўчага чиқади?

* * *

Машариф кўкнори газетага бурун юргизиб чиққач, ёнбошлаб кайф гаштани сураётган шерикларига ахборот берибди:

— Америкаликлар ойга кўнишибди. Шунча оворагарчилик билан чиқиб, тезда қайтворишгани қизиқ.

Шунда Наим-камалак ётган жойидан овоз қилибди:

— Кўкнор ўсмайдиган жойда бирон узоқ турармиди, калласи пишмаган.

* * *

Янги тузилган колхозга ёзилган Зокир полвоннинг ҳўкизини олишаётиб, унга уқтиришибди:

— Шу ҳўкизингда ер ҳайдаймиз, пахта сотиб, пулига трактор оламиз. Тракторда ер ҳайдаймиз, пахта сотиб, пулига ўнта трактор оламиа... Тушунарлими?

— Тушундим, — дебди Зокир полвон. — Колхоз тузиш... товуққа тухум бостиришнинг ўзгинаси экан.

* * *

Олтиариқдаги қишлоқлардан бирида Қўрқоқмахалла деган жой бўлган экан. Ҳозирда инқилоб намоеਂдаларидан бирининг номи билан аталади.

Бир куни маҳалла аҳли юқорига хат ёзиб, Парангботир деган кишига қаҳрамонлик унвони берилишини талаб қилишибди. Хатда жумладан шундай дейилган экан: «Бўрон пайтида радионинг сими узилиб тушди. Шунда маҳалламиада яшовчи Парангботир (аввалги исми Паранг-агитчи) райондан монтер келишини кутиб ўтирмай, уч метрлик симёғочга тап-тортмасдан чиқиб, симни улаб ташлади!»

* * *

Бу хангома қирқинчи йиллардан ёдгорлик.

Замона зайли билан молбоқар Хўжаматнинг укаси райкомга масъул ишга ўтибди-ю, колхознинг ўта чаласавод (демак, ўта лаганбардор) раиси уни бирдан ферма мудирлигига кўтарибди.

Шудгор мавсумида оближроқўм вакили келиб, Хўжаматга одатдаги ўткинчи пўписалардан қилибди:

— Фермадаги гўнглари бригадаларга тақсимлаб беришга, хайдовдан олдин ерга солишсин. Назорат қилиб туришни шахсан сизга топшираман. Қайси бригадир бирор грамм, қайтариб айтаман — бирор грамм гўнгни исроф қилса, менга маълумот юбориб туришга. Мабодо бунақа халқ душманларини яширсангиз, ўзингизни жазаолаймиз.

Шундан кейин Хўжаматга худо берибди. Отда дала-ма-дала кезиб, қайси бригада ўрамадаги йўл ёки уватда ярим ҳовуч гўнг тўкилиб қолган бўлса ҳам, эгар қошидаги хуржундан осматарозини олиб, мисқоллаб тортиб кўраркан ҳамда халқ душмани бўлган фалончининг бригадасида 1215 грамм, бузгунчи зараркунандалар сафдоши писмадончининг бригадасида 153 грамм сара гўнг шудгордан ташқарида сочилиб ётибди, деб акт тузишга киришаркан...

Мана шу боис «Ахмоқ ахмоққа амал беради, кейин эл граммлаб гўнг теради», деган мақол биргина Олтиариқда ишлатилади, уни фақат олтиариқлик тушучади.

* * *

Теша Қурбон одамохун, беозор киши бўлиб, улфатчиликка ортиқча ружу қўйганлардан эди. Ҳовли-ҳарамга мутлақо қарамасди... Умрининг охирларида «инсофга келиб» эккан кўчатлари ҳозир белига қулоч етмайдиган бўлиб қолди. Болалигимизда эса каттакон томорқаси даштдек тап-тақир турар, қитмирликда тенгсиз қўшнилар писандани беҳад қойиллатиб, унга «Мичурин» деган дабдабали лақаб қўйишганди...

* * *

Турдали бува колхозга раислигида кекса бир аравакаш бўлар экан. Унинг ҳаддан зиёд юнғдор одамлигини халқ оғзаки лофига мослаган ҳолда шучдай таърифлар эди.

— Кўкрагига мардикор солсанг, жунини бир ҳафта ўради. Мўйлови — паравознинг тутуни. Соқолини сўрасанг — ўлишини пайпоқчи кампирлар пойлаб ётган...

* * *

— Бу ерни нега Олтиариқ дейишади?

— Биласиз, меҳмон, катта Фарғона канали қирқ беш кунда кавланган. Бизнинг райондагилар эса ўзларига ажратилган бўлакни ўттиз тўққиз кунда битиришиб, қолган олти кунда, яна олти ариқ қазиб ташлашган!

— Ундан олдинги номи-чи? Нима эди?

— Қадимги номиям — Олтиариқ. Шуниси қизиқ-па, меҳмон, шунисига ҳайронмиз-да.

* * *

Ўз-ўзини танқид Олтиариқда анча яхши йўлга қўйилган. Мана, битта мисол...

Биз томонда шундай русум бор — куёв ўз қаллиғига никоҳ узуги тақиши учун уларни баланд ўриндиққа ётқизишиб, устидан кўрпа ёпишади. Узук тақиш «можароси» қизиган чоғда аёллардан бир-иккитаси кўрпанинг бош тарафини хиёл кўтариб, «буёққа қаранглар», дейишади-да, ичкаридагиларга ойнак тутишади.

Содиқ бужур уйланганда, кўрпа ичида терлаб-пишиб келинга андигина узук таққан чоғда «буёққа қаранглар», деган товушни эшитиб, ташқарига мўралабди. Мўралабди-ю, «Ие! Ё товба!» дея яна тезда бурканиб олибди. Келин: «Ҳа, нима гап?» дея аста сўраса, Содиқ бужур: «Қарасам, уёқдаям бизга бошма-бош бўлиб иккитаси ётибди. Келинчакни нишолдага булаб егинг келади, аммо лекин куёвнинг турхати — нақ ажинанинг ўзи», дебди.

* * *

Мамат тоға Москвадан Берлингача бориб, урушдан тирик қайтган. Чамаси, жўнашда вокзалдаёқ «нафаси кетиб қолган» бўлса керак...

Станция ғала-ғовурга тўлган. Хотини вагон яқинида Мамат тоғанинг елкасига бош қўйиб: «Урушда ўлиб кетсангиз, нима қиламан? Боллар нима бўлади?» деб йиғлай бошлабди.

— Жудаям соддасан-да, хотин — дея хотиржам қиёфада файласуфона қош керибди эр. — Ҳукуматда калла бор, хитоб-китоб бор. Ўлишга кетаётган одамга

қайси гўсхўр мана бунақа яп-янги шим, пишиқ этик беради?

* * *

Шодивой акага тўйда тузуккина ичкизгач, бир учи-га тўмтоқ супурги боғланган узун канопни белбогига аста чирмаштиришиб, кўчага кузатишди. Қишлоқ кўчалари қоронғи, Шодивой ака пича юргач, каноп таранглашиб, супурги унинг кетидан эргашди. Шилдир-шилдир овоздан сесканди шекилли, нарироқда тўхталиб, оёғини «тап» этказиб ерга урди ва «чип, хароми!» деб қичқирди.

— Орқамдан ит келяпти деб ўйлаяпти,— дея хириглаб қўйди кимдир.

Анча вақт атайлаб қулоқ солиб турдик. Шодивой аканинг оёқ тапиллатиши, «чип, хароми» деб қичқириши ҳар ярим минутда узоқ-узоқлардан ҳам эшитилиб турди.

* * *

Анча йил шаҳарда яшаб қайтган олтиариқлик йигит эсига қаттиқ ўрнашиб қолган оддий бир воқеани айтиб берган эди...

— Шаҳарда етти йилча кавак-кандикда кун кўриб юрганимдан кейин охири катакдан каттароқ квартира беришди. Меҳмонга келган дадам кечаси балконнинг ойнасидан икки осмонўпар бино оралиғига тикилиб ётиб: «Ана, юлдуз учди!» деб қичқириб юборди.

Юқори қаватдан кимдир сигарет улоқтирганини чол шўрлик қаёқдан билсин!

* * *

Совхоз бош агрономи Маматожи акадан:

«Қишлоқдаги стадионни қачон битказасизлар?» деб сўрасам, у: «Пахтанинг нархи шундай турса, қишлоқда тўп тепишга қурби етадиган одам қолармикан?» деган эди.

* * *

Олтинчи синфда ўқир эдик...

Тарихдан дарс берувчи синф раҳбаримизнинг эски велосипеди бўлиб, олдинги гилдираги отарчи раққосадек «жилпиллаб» юрарди. Синфдошимиз Абдурахим унга: «Чорагимга «тўрт» чиқарсангиз, уйимизда янги

ғилдирак бор, шуни сизга бервораман», деди. Ҳукутовчимиз: «Э, битта «тўрт» сендан айлансин», деб кулиб қўйди.

Бир-икки кундан сўнг чоракка баҳо чиқариш бошланди. Абдурахимга навбат келганда, ҳар сафаргидек ғулдираб тураверди. Ҳукутовчимиз: «Хулқинг тузуклигини назарда тутиб ҳозирча «уч» қўямиз, «тўрт»ни келаси чоракда оларсан», деса, Абдурахим қовоқ уйиб пўнғиллади:

— Унга довор ғилдиракни дадам бирортасига берворса-чи?!

* * *

Буни ўглим Баходир ҳикоя қилиб берган эди.

Уларнинг синф раҳбари табелга бирйўла иккита чоракка баҳо тўлдириб, ота-оналарга қўл қўйдириб келишлари учун ўқувчиларга тарқатибди. Сувонов фамилияли бола эртаси куни мактабга келаётиб, табелини ариқчага тушириб юборибди. Уни кўргач, ёзувлар шуваланиб кетганидан ранжий бошлаган ўқитувчи бирдан кулимсирабди-да, «Ие, ўзи буёғиям «сув-сув» эканку», дебди.

Сувоновнинг отаси ўз фамилиясини қисқартириб, табелга «Сув», «Суи», деб имзо чеккан экан.

* * *

Шакарқишлоққа сел келибди. Милиция машиналари «ув-в, ув-в» қилиб юриб одамларни қўяғабди, йиғилганларни принцили тракторларда пешма-пеш адирга жўнатишаверибди.

Кишилар қишлоққа эртаси кечки пайт қайтишибди. Эндигина қозон-товоққа қўл уришяётганда тоғ тарафда яна чақмоқ чақиб, момақалди роқ бошланибди. Бу орада қаердандир «ув-в, хаув-в», деган овоз кетмакет янграб қолибди. Тагин сирена товуши тараляпти деб ўйлаган оломон озиқ-овқатини тугиб, гузарга йиғилаверибди...

Кейин билишса, магазин қоровулининг занжирдаги ити оч қолиб кетиб увиллаётган экан.

* * *

Ширинқишлоқлик киши бўрдоқи новвосини сотмоқчи бўлибди. Бозордан бир кун олдин юк машинаси минадиган қўшнисини билан келишиб қўйибди.

Иккови эртаси саҳарда йўлга чиқишибди. Қўқондаги молбозорига етиб боришгач, кабинадан тушишибди-ю, тўсатдан бир-бири билан ёқалашиб кетишибди.

Шошилинич йўлга чиқаётиб, новвосини машинага юкларини унутишган экан.

* * *

Ширинқишлоқлик анатомия ўқитувчисига: «Нега одамнинг оёғи иккита?» деб савол беришибди.

— Табиат уни шимга мослаб ясаган, — дебди ўқитувчи.

* * *

Жулдурчопон Норбанги бир куни Қоровой қўрбошини тергаган бўлибди.

— Йигитларингда эс-пес борми ўзи? Отига тақа қоқтирволиб, ҳаммаёқни шарақа-шуруққа тўлдиргани етмагандек, бекордан-бекорга милтиқ отворишади. Кайфим учса, неча сўлкавой зарар кўришимни биласанми, ҳов?!

— Худога шукр қилсангиз-чи, — деб кулибди Қоровой қўрбоши, — замбарак отишса нима қилардингиз?

Энди Норбангининг жазаваси тутибди:

— Э, нафасинг Сибирияда қотгур! Айтиб кўяй, замбарак ишлатадиган бўлсанг, кейин бангилардан ўпкалаб юрма. Эркакча гап шу — Олтиариқда ё замбарак туради, ё чилим!

* * *

Саидхўжанинг мушуги жўжа ўғирлайдиган одат чиқаргандан сўнгх қўшнилариинг қарғишидан безиган дадаси бизга қароқчини тез гумдон қилишни топширди. Мушукни адаштириб келиш ниятида қопчага солиб, йўлга тушдик.

Нефтчилар шаҳарчасидан ўтиб бораётганимизда йўл четида гурунглашиб ўтирган рус кампирлардан бири юкимиз билан қизиқиб қолди. Биз тўғрисиини айтдик. Ўзбекчани жуда яхши биладиган бу кампирлар кутил-

маганда «менга бер, менга бер», дейишиб, мушукни таллашиб қолишди. Охири биттаси устун келиб, биздан сотиб олди.

Шундан сўнг Саидхўжа тез-тез дарсдан қоладиган «касалликка» чалинди. У мактабга келмаган куни маҳаллада албатта битта мушук йўқолар эди.

* * *

— Ховлига, уриниб-суриниб, мўрча қурдингиз, — дедим Маҳмуджонга, — энди пул харжлаб ҳаммомга келишга бало борми?

Маҳмуджон бош қашлаб деди:

— Мўрчани-ку битирволдим, лекин ёнига чойхона билан сартарошхона қуриш эсдан чиқибди-да.

* * *

Маҳалладагилар уни Зингир бува дейишарди. Болалар ундан «нега исмингиз бунақа», деб сўрашса, «қишлоқда биринчи бўлиб «Зингер» деган тикув машинаси олиб келганман, ўшандан буён отам қўйган исм четда қолиб, Зингир бувага айланганман», дерди.

— Машина ҳалиям борми?

— Ўғирлатганман. Кейин билсам, бошқа жойлик Марайим деган киши уриб кетган экан. Э, у даврларда тикув машинасини иккита ҳўкизга алмаштирсан бўларди.

— Ўша одамни кўрганда, ҳалиям гажиб қўйгингиз келар? — дея яна саволга тутарди болалар.

— Йўқ, қайтага раҳмим келади унга, — деб жавоб қиларди Зингир бува. — Туппа-тузук одам «Марайим ўғри» деган ном орттирди, бари бир «Зингер» бўлолмади.

* * *

Турсунбой тоға тошқўрғонлик бир ошнасини шундай таърифлаган эди:

— Ҳаддан ташқари зийрак одам эди раҳматли. Мен прокурорликка кўтарилган давримда у қайсидир тап-килотда қоровул эди. Бир куни ўғрилар у қўриқлаётган омборни шип-шийдон қилишиб бўлиб, соқчи ўликми-тирикми, шунча ишни бажаргунимизча миқ этмади, дейишиб секин қоровулхонага киришса, хурракда «Баёт бешинчи»нинг авжини олаётганмиш. Ўғрилар унинг ағнидаги янги пўстинни, оёғидаги хиром этикни,

пахтали шимини ечиб олишибди. Охири тагидаги биққи кўрлани секин суғиришаётганда, уйғотиб кетибди.

— Кейин-чи, кейин нима бўпти?

— Кейин ўғрилардан биттаси «ғинг десанг, жанозасиз кетасан», деб оғзига шартта пайтава тикқан экан, туш ҳам шунақа бемаъни бўладими, деб ўйлабди-ю, яна ухлаб қолибди...

* * *

Фаргона радиосида ишлаб юрганимда чорвачиликдан репортаж уюштириш учун эрталаб Олтиариқдаги колхозлардан бирига бордим. Бахтимга ферма мудирини колхоз идорасида партком секретари билан гаплашиб ўтирган экан. Учрашибоқ, мақсадни айтдим.

— Сал ноқулай вақтда келибсиз, — деди партком, — кечқурунги селда юзтача қўйимиз оқиб кетди.

— Ҳаммасига ўринбосарим ўртоқ Такатулин айбдор, — дея негадир бепарво илжайиб сўз қотди мудир. — Қўйларни сой томонга бошлаган ўша. Ахмоқлиги ўзиниям бошига етди.

— Унга... нима қипти? — хаяжонланиб сўрадим мен.

— Ўртоқ Такатуллинни айтяпсизми? — яна мийиғида кулди мудир. — Ким билади дейсиз. Ўлигиям, тиригиям топилмади.

Унинг марҳумга нисбатан ҳурматсизлигидан ижирганиб кетдим. Сўнг билсам, гап подани етакловчи қари така ҳақида бораётган экан.

* * *

Гражданлар уруши даври экан. Мозортагидаги хужрага тўпланиб олган шайхфеъл кўкнорилар кайф устида қўшиқни важанг қилишибди:

Белига ўқдон боглаволиб,
Хиром этиғини ёглаволиб,
Тогдан тушавди Шермамат.

Сўйганини кучоқлашга,
Суймаганини пичоқлашга
Тогдан тушавди Шермамат.

Нон топмаса, оч ухлашга,
Жон топмаса, қон йиғлашга
Тогдан тунади Шермат...

Ешроқ — табиийки, нисбатан ботирроқ «Почта» кўкнори кўшиқни бўлиб: «Эш, шуям ашула бўлди-ю, қўй ўша Кўршерматингни!» дея эндигина чирана бошлаган экан, хужранинг эшиги гийқиллаб очилиб, бир кўзига қора тасма тортган қалпоқли киши ичкарига олайиб мўралабди. «Почта» кўкнори «Вой дод!» деб ўзини орқага ташлаган пайтда, шериклари ҳам «оҳ-воҳ» билан беҳуш йиқилишибди.

Сал ўтгач, олдинма-кетин ўзларига келиб, бир-бирларидан ҳол-аҳвол сўрай бошлабдилар:

— Тирикмисан? Соғ қолганингга бир пуд майиз опкелиб, ис чиқарасан энди.

— Наганини кўрдингми, наганини?

— Ие, менга тўғрилайди-ю, кўрмайманми?

— Қиличининг сопи кўзни қамаштирди-я!

— Тиллодан-да!

— Анави чиранчоқнинг жаддига ўлиб кетардиг-а! Ҳов, «Почта», бу сафардан кейин оғзингга қараб гапиргин. Ҳаммамизни пилмитга қўйдирмади — Шерматга раҳмат де...

Шу чоқ эшик яна гийқиллаб очилиб, «ҳа-пуф, ҳа-пуф»лаб нафас олганича хужрага Бўрдоқвой лақабли кўкнори кириб келибди. Ҳамма бири-бирини ёқасига туфлаб олгач: «Вей, Бўрдоқвой, ташқарида Шерматбек кўринмадими, кетибдими?» деб шоша-пиша сўрабди гурунбоши.

— Ҳа-пуф... Қанақа Шерматбек?

— Шерматбек кўрбоши-да, молфаҳм!

— Уни кўрмадим, — деб жавоб қилибди Бўрдоқвой қўлидаги тугунчани дастурхонга қўяркан. — Лейкигин Аширкўр подачини кўрдим. Мозорбувага кўтариб қўйган чалпакни опкелсам, шерикларингиз галати қилиқ қилиб мени кўрқитворишди, деди-ю, шу тугунчани қўлимга бериб кетди.

* * *

Эллик ёшга бормаи тул қолган Мадамин ака гузардаги чойхонада «наяки»ни тутатганича хаёл суриб ўтирган экан, «юринг, шаҳарга олиб бориб, футбол кўрсатиб келаман», дедим.

— Бе, хўроз уруштириш бўлса, бошқа гап эди, — дея лоқайд қўл силтади у.

Уни қизиқтирмоқчи бўлиб: «Стадионда лотерея ўйналади, уч-тўртта олсангиз, машина чиқиб қолса ажабмас», десам: «Ўша эси пастлар ютуққа хотин қўйса, ҳамма лотереясини ўзим сотволардим», деди.

* * *

Биз тарафда «Юмалоқ полвоннинг қудратини дастурхонда кўринг» деган мутуйба юради.

Умарали ака бу янги номга эга бўлиш арафасида уч-тўрт улфати билан Ўшга саёҳатга борибди. Сайл қилиб юриб, кураш қизиб турган жойдан чиқиб қолишибди. Ҳазилкаш жўралардан бири — Олим ака деган омборчи киши бош ҳакамни четга имлаб: «Олтиариқдан Юмалоқ полвонни олиб келганмиз, умрида кураги ер искамаган, шунга тараф топинг», дебди. Бош ҳакам: «Сизлар бемалол дам олиб туринглар, тараф топилса, радиўлдан айтамиз!» деб уларни яқингинадаги чойхонага кузатиб қўйибди.

Улфатлар чанқоқ бостириб туришганда симёғочдаги каттакон оқ карнайдан: «Ўртоқлар, бундан кейинги беллашувда ҳамшахаримиз Назарқул дўмбоқ олтиариқлик ҳали енгилмаган курашчи Юмалоқ полвон билан куч синашади», деган тантанавор эълон янграбди.

Одатдаги ёввойи иштаҳа билан гўшкуйдини тўпича тушириб ўтирган Умарали ака гап нимадалигини англаб улгуролмай, шериклари уни қўлтиқлаб майдонга олиб киришибди. Тушунгач, даврандан қочиб чиқмоқчи бўлибди-ю, кейин номус кучи тишни тишга босибди. Тишгага саланглаган корни устидан чорси боғлашибди. Назарқул дўмбоқ унинг ёнига келиб, ҳадиксираб тикилган кўйи қуюқ кўришибди.

Ниҳоят, беллашув бошланибди. Рақиб билан белбоғ эшишаётган дамдаёқ қовургалари қирсиллаётганини ҳис этган Умарали ака жонҳолатда бир силтаниб нафасини сал бўшатиб олибди-да, аста шивирлабди:

— Хў, акаси, жигар тўнадиган одатим бор, ёшликда гўр кетмагин. Улфатларимни қўшиб уч кун меҳмон қилсанг, майли, шахрингда юзингни бир ёруғ қилай.

Чинакам полвонга шон турганда жон бир пул, «уч кунмас, бир ҳафта боқаман, ака», деб пичирлабди Назарқул дўмбоқ ҳам...

Юмалоқ полвонни бир ҳафта соядан сояга юмалатиб

юриб боқишибди ҳамки, бўкдим демасмиш. Охири «қудратингизга тая бердик», дейишиб, мезбонлар унга астойдил ихлос қўйишибди.

* * *

Рўзимат чирмандачи бир тўйда маҳаллани базмга чорлаш учун томга чиқиб чирманда чалди. Бироздан сўнг пастга тушмоқчи бўлганида кимдир шотиня олиб қўйганини кўриб, тўхталиб қолди. Сўнг ўйланиб ўтирмадан, уй биқинига жипслаб қурилган тўйтандирнинг устига сакради. Тандир ўприлиб тушди. Зувалахонадан пириллаб чиққан новвой аҳволни кўриб, уни бўралашга тутинди.

— Узингда фаросат борми, ошна, — деб кутилмаганда Рўзимат чирмандачи ҳам дағдағ қилди. — Тандирни келиб-келиб йўлимга қурасанми?!

* * *

Шакарқишлоқдаги колхоз инженери ширинқишлоқлик касбдошига дебди:

— Бир нарсага ҳайрон юрибман, ошнавой. Нимагадир ҳамма тракторимизнинг олдинги гилдираги орқадаги қараганда анча тез айланади-да.

— Бу нуқсон бизнинг тракторлардаям бор, — деб бош қашибди ширинқишлоқлик инженер. — Шуни айтиб заводга хат ёзсак, олдинги гилдираклар орқадагидан кичик, деган мужмал жавоб келди.

* * *

Уруш вақтида ширинқишлоқлик билан шакарқишлоқлик окопда ёндош туриб қолишибди.

— Душман қаёқдан келаркан ўзи, эшитмадингми? — деб сўрабди ширинқишлоқлик. — Агар ўнгдан келса, ўзинг олишсан, мен чапақайман.

— Ишқилиб орқадан келмаса бўлди, — дебди шакарқишлоқлик. — Милтиқни елкадан ошириб отишни билмайман.

* * *

Бутун синфимиз билан дала шийпониде ётиб пахта терардик. Бир куни тунда бирон полиздан тарвуз ўғирлаб келишнинг маслаҳатини қиптурган эдик, шийпон қоровули: «Хў, болачоқлар, қийтиқ ернинг этагидаги хашак гарамини кўрганмисизлар? Ушанинг ичига

қирқмалар босиб ташланган, барини ташиб келиб, қовун сайли қилмаймизми?» деб қолди. Очиғи, номоахон чолдан бунақа гапни қутмаган эдик. Лекин ҳайронлигимизни билдириб ўтирмай унга эргашидик.

Қовунхўрлар лашкари зимистонда шарпасиз ҳаракат қилиб, ҳамма аскар шийпонга бир этакдан ўлжа кўтариб қайтди. Аммо кўкракни шира, қоринни дўмбира қилиш ҳеч кимга насб этмади. Қоровул чол далага гарамлаб қўйган ошқовоқларини шийпонга қандай ташитиб олишни билмай юрган экан.

* * *

Шафоат амманнинг «хўжайини»ни (Қосимжон тоғани) биз опоғдада деб чақирардик. У ниҳоятда одамохун, қувноқ, бироқ астойдил жаҳлланса то ўзи шаштидан тушмагунча биров бас кела олмайдиган киши эди. Хулқим «талабга жавоб бермагани» учун қишлоқдаги мактабдан мени кузатиб қўйишгач, 9-синфда Фарғона шаҳрида ўқиб, уларникида яшаганман.

Бир кун иўртанча опам мени йўқлаб келиб қолди. Қўлида эндигина чилласи чиққан чақалоғи ҳам бор. Чақалоқ ҳаддан зиёд митқи, шунга қарамай ўти йиғлоқи, товуши ўткир эди. Опам бундан хижолат бўлиб, «бешиқда ётишга ўрганиб қолган, йўргакка кўниколмай йиғлаяпти», деб баҳона қилди. Шунда опоғдадам сўқимдек келадиган тўнгич ўглининг қирқ бешинчи қолипни туфлисига ишора қилиб: «Ана, Машраббойнинг ботинкасига белаб тебратавер», деди.

* * *

Усмон девона деган тоғамиз бўларди, жинни дейишга кишининг тили бормасди — ўзини имкон қадар покиза тутар, рўзгор ишларини қойиллатиб удалар, даврада ўтириб меъёрида овқатланар, қиттақ эрмак қилганингизни фахмлаб қолса, анча вақт қаттиқ аразлаб юрарди. Девона аталашининг боиси — пул деган нарсанинг нималигини билмас, аёл зотига бутунлай бепарқ, уни уйлаш ҳақида гапиришса, бирдан безиллаб жанжал кўтарар, телба куч билан бир қўл урса, ер чопиш, ўтин ёришда дам олмасдан тўрт кишининг ишини қилиб ташларди.

Шу тоғам Риштондаги Маҳбуба холамникига бориб, уч-тўрт кун меҳмон бўлибди. Қайтаётганда холам

йўлкирага пул берса, «аллақачон тўлаб қўйганман», деб олмабди.

— Кимга тўлаганси? — деб таажжубланибди холам,

— Олтиариқдан чиқаётганимда Обиджон битта катта пул берувди, — дебди тоғам. — Риштонгача ағдармада¹да келиб, пулни берсам, ўрис шопир бир нарса деб гужирлаб битта кичкина пул узатди. Мен ўзингда тура-турсин, қайтишимда бепул опкетарсан, деб тушиб кета-верганман.

* * *

Аҳмад қассоб қўйни эндигина сўйиб-саранжомлаб турганда, бир ўғри мушук пойлаб келиб, буйракни олиб қочибди.

— Хе, лодон-а, — дея мушукка ачиниб қолибди қассоб, — ўғирлаганинг билан бари бир кабоб қилиб ейишни эпложмайсан.

* * *

Уруш бошланган дастлабки ҳафтадаёқ Мозортагидаги кўкнорилар маслаҳатини бир жойга қўйишиб, Наим-камалакни аскарликка жўнатадиган бўлишибди.

— Пошис деганини ўша ёқнинг ўзида кайга қайтар, Наим полвон, — деб уқтиришибди улар. — У баттоллар танкаси билан маҳалламизга кепқолса, кўкноринояларни пайхон қилворади-я.

* * *

Қишлоқда Қапчуғай қирига сув омбори қурилармиш деган мипи-миш тарқалди. Мўътабар хола буни эшитиб, ўзига ўзи гапираётгандек жавранди:

— Омбор етишмасдан колхознинг буғдойлари яланг-да ётибди. Сув ер ютгурни қулфлаб сақлашга бало борми?!

* * *

Қишлоғимиз ижроқўмининг Эминжон тоға деган раисини кўпчилик ҳоаир ҳам содда, бегидир киши сифатида эслайди.

Мактабни эндигина битирган кунларимда у билан кўчада тўқнашиб қолдим — моторли велосипеди бузилиб, тутоқиб турган экан. Тузатиб берган эдим, «уста

---

¹ Самосвал.

экансан, бундан кейин ҳам керак бўласан», деб қишлоқ совети қошидаги кутубхонага мени ишга олди. Фельдшерлик пункти кутубхонага биқиндош бўлиб, мудир Холмат ака билан тушликда бирга ҳордиқ чиқариб, бирга овқатланар эдик.

Бир куни Эминжон тоғанинг «сирли шкафи»га калит толиб, буни тантанали тарзда Холмат акага айтдим. Туй бошлашга раисдан рухсат олгани келувчилар келтирган ноз-неъматлар шу шкафта сақланарди. Раиснинг йўқлигида пайт пойлаб Холмат ака иккаламиз шкафни беаёв талон қилдик — яхна гўшт дейсизми, писта-бодом дейсизми, мева-чева дейсизми, бари пайҳон бўлди.

Тушлик маҳали раис моторни тариллатганича дала тарафдан келиб қолди, орқа эшикдан ташқарига чиқиб, қия очиқ деразадан ичкарини кузата бошладик. Эминжон тоға хонада ўзини сал совутиб олгач, шкафга қараб юрди. Аҳволни кўргач, лоҳасланганича жойига келиб ўтирди, пича ўйланиб турди, сўнг бор товушда, қичқирди:

— Еқуб! Еқуб деяпман!!!

Ижроқўмнинг ҳарбий ҳисобот бўлимида ишловчи, кўпинча идорада нималарнидир ёзиб-чизиб ўтирадиган босиққина Еқуб ака хонага шошилмасдан кириб келди.

— Лаббай...

— Ҳе, лаббайингдан ўргилдим. Қилар ишни қилқўйиб... Ҳе нафсингга ўт тушгур!

— Ие, нима қипман?

— Билиб туриб сўрайсан-а, — дея столни муштлади раис. — Нафсингни кара-ю!

Еқуб аканинг ҳам зардаси қайнади:

— Бунча нафсимга ёпишасиз? Нафсимга нима бўпти?

— Нафсингга емадингми... давлатнинг ойлигини? Единг, лекин солиқ тўплашга чиқмаяпсан, ёрдам бермаяпсан. Нима, сени шу идорада анави шкафга ўхшаб туришга олганмизми? Шкафмисан? Ҳе, нафсингдан ўргилдим. Бундан кейин сен ўзингнинг ишингни қил, шкаф ўзининг жойида турсин. Гапнинг мағзини чақдингми?

...Холмат ака иккаламиз тўйдан келадиган зиёфатни пойлашни қўймадик, раис Еқуб акани тергашдан тийилмади ва охири уни ишдан ҳайдаб юборди.

* * *

Орадан кўп йиллар ўтиб кетди, ammo «Бурунбой ака»нинг хонадонига кириб қолсам, ҳалиям уер-буерда чўян обдасталар ағанаб ётганига кўзим тушади...

«Бурунбой ака» ўглини уйлантирмоқда эди. Бир пайт у ичкаридан шарикайф чиқиб келиб, қозон атрофида ўралашиб юрган биз ўспириларга бир тутам пул тутқазди: «Тезда магазинга бориб икки яшик обдаста олкелинлар, беришмаса менинг номимни айтинлар». деди. Кўп ўтмай қопқоғи жисслаб миҳланган икки яшик чўян обдастани судраб-итариб тўйхонага кириб келдик. Буни кўриб, «Бурунбой ака»нинг бирдан ранги ўчди, оғзидан боди кириб, шоди чиқа бошлади...

Ушанда анча ёш эдик, ичувчилар салкам бир литрлик новча винони «обдаста» деб аташларини биз қаёқдан билибмиз.

* * *

Шакарқишлоқликлар билан ширинқишлоқликлар футболда беллашмоқчи бўлишибди. Рақибларнинг кучи ҳақида аниқ маълумот йўқлиги учун иккала томон тренери ҳам кучайтирилган ҳимоя вариантини танлаб, командаларни иккитадан ҳимоячи, тўққизтадан дарвозабон билан майдонга туширишибди.

...Айтишларича, судья ўрнатиб кетган тўп ҳалиям майдон марказида турган эмиш.

* * *

Ширинқишлоқлик бемор шакарқишлоқлик табиб-дая сўрабди:

— Кейинги пайтда соқолимнинг учи зиркираб огрийдиган бўлқолди. Давоси борми?

— Бор,— деди табиб.— Соқолни қирдириб косага соласиз-да, бир кеча намақобга бўқтирасиз. Шундаям огриса, куритиб ўт қўйинг, дард кўрмагандек бўлкетадилар.

* * *

Шакарқишлоқликлар «кулоғини шунча бурасак ҳам «Америка овози»ни олмаяпти», деб оддий радиокарнайни устахонага кўтариб келишади.

* * *

Ширинқишлоқдаги колхоз товуқхонаси деворий газетасида «Правда», «Известия» каби марказий нашрларнинг камчиликлари тез-тез «уриб» турилади.

* * *

Турсунали аканинг кенжа қизи жуда эркатой бўлиб, ота-онаси папалаб юпатишига хуморланиб, сабаб топилса-топилмаса йиғлашга тутинаркан.

Бир куни у: «Қурчоғим қани? Қурчоғимни топиб беринглар», деб йиғлашни бошлаган экан, Турсунали ака: «Ана, қурчоғинг орқангда турибди, олиб ўйнайвер», дебди. Қизи қурчоққа бир қараб қўйибди-ю, кейин типирчилиб йиғлашда давом этибди:

— Унда... унда... пайпоғим йўқ. Пайпоғимни топиб беринглар!

* * *

Хали мактабга бориб-бормаган етти-саккиз бола Саримсоқ буванинг полизига ўғирликка кирдик. Биттадан хандалакни олиб, човра туйнугидан қайтиб чиқабошлаганимизда: «Ҳе шамолга тескари қилай сенларни! Тўхта!» деган ҳайқириқ эшитилди. Чекинишни янада тезлатдик. Туйнуқдан энг охирида эмаклаб ўтаётган Юрсинбой «Вой бувижон!» деб қичқирди-ю, кетини чангаллаганича ҳаммадан олдинга ўтиб, тўғри уйига қараб қочди. Қолганлар мачит ҳовлисига кириб хандалакхўрлик қилдик. Кимдир қўзичоғига илиниб, уруғ ва пўчоқларни йиғштириб олиб кетди.

Ажриққа ёнбошлашиб пича қорни силаб ётгач, энди ҳовузда чўмилсакми-чўмилмасакми, деб турганимизда одатдагидек жилд янги сўкишларни ишлатганича ҳовли эшигидан Саримсоқ бува кириб келди.

— Биттанг ҳам жойингдан қимирлама, энаси теғирмонда айланганлар,— дея бизга тошотар камонини дўлайди у.

Бу камонда беданани миқ этказмай уради, биз нима бўпмиз. Ҳаммамиз шалвираганча туриб қолдик. Аммо пўчоқлар қўзичоққа жўнатилиб, ашёвий далиллар вақтида йўқ қилингани туфайли хандалак ўғирлаганимизни бўйинга олмадик.

— Мени алдаб бўпсанлар,— деди Саримсоқ бува,—

Камондан отган тошим биттангнинг думбангга теккан, уни бари бир топаман.

Буйруққа биноан ҳаммамиз иштонни тиззага туширдик, текширув бошланди. Охирги болага келганда: «Қўлга тушдинг-ку, музда туғилган!» дея унинг этагидан тутган эди, кўрқиб кетган ошнамиз: «Думбангга илгари пучак чиққан, ўшанинг ўрни бу», деб йиғлаб юборди.

— Кўзим яхши ўтмаяпти, — деб «белги»га синчиклаб тикилди Саримсоқ бува. — Ростданам шу пучак хунасанинг ўрними, қаранглар-чи.

Энди кўпчилик бўлиб, бир кишининг кетини томоша қила бошладик.

* * *

Қирғизистондаги руда қонида ишлаб юрган вақтимда эски синфдошларимдан бири мени йўқлаб келди. Аҳвол сўраган эди, «иш оғир, тоғ жуда совуқ, яшаш шароитимиз чатоқ», деб тўғрисини айтиб қўяқолдим.

— Келган экансая, энди чида, ҳаммаси ўтиб кетади, — деди ошнам.

Ҳасратлашишдан фойда йўқлигини сезиб гапни бошқа ёққа бурдим:

— Бодринг олиб келмабсан-да, жуда соғиниб кетдим.

— Ие, — деди ошнам, — ҳали бу ерда бодринг экипмайдимми? Унақа бўлса, тезда ишни йиғиштир, шуям ҳаётми?

* * *

Комиз хўрозбоз билан Шомил хўрозбоз эскитдан ашаддий рақиблар.

Бир куни гузарда навбатдаги «чўқиштирув»га ҳозирланишибди, маҳалла томошага чиқибди.

— Қаватими, чавати? — деб сўрабди Шомил хўрозбоз.

«Қавати»да ютқазганнинг катагидаги борлиқ парранда ғолибники бўлади, «чавати»да эса мағлуб хўроз шўрва бўлиш учун рақибнинг кўлига ўтади.

— Қавати, — дебди Комил хўрозбоз.

Бу сафар Шомил хўрозбознинг омади чолибди. Комилвойнинг катаги доимо паррандага жиқ тўла бўлишини кўриб юрган ғолиб бир неча ўспиринни эргаштириб унинг хонадонига кирибди. Қараса, катакда битта-

гина хашаки товук шумшайиб ўтирган эмиш, парлари тулаган, на думи бор, на қанот патлари. Бунинг устига чап оёғи чўлок, ўнг кўзи кўр экан.

Ранги бўзариб кетган Шомил хўрозбоз синчиклаб қараса, товукнинг бўйнига туморга ўхшатиб букланган қоғоз боғланганмиш. Уни жаҳл билан юлиб олиб ўқиб кўрса, «Пешонаси шўр товук бўлмасам, келиб-келиб куним Шомил сўтакка қолармиди», деб ёзилган экан.

* * *

Назар ака ичимликлар оламининг билимдони эди. Гоҳ катта пиёлага лим қуйилган ароқни бир кўтаришда гўлқ этказмай ютишдан гаров ўйнаса, гоҳ шишанинг муҳрли қопқоғини бузмасдан очиб, заводдагидек қилиб қайта беркитиб қўйишдан шарт бойлашарди. Баъзан эса ичимлиги ҳозиргина қадаҳларга қоқлаб қуйилган шипани олиб, косакулга дўқ урарди:

— Охиригача қуймай нега исроф қилаяпсан, ўттиз томчи арақ арақмасми?

— Ўттиз томчи? — дея ҳайратланарди косагул. — Агар шундай ўн томчи томизиб берсангиз ҳам «яримта» қарадорман.

Энг силкиб қуйилган шишадин ҳам Назар ака ўттизтадан ошириб албатта томизиб берарди.

Унинг яна бир кўзбўямачилиги бор эди. Бир шиша ичимликни уч кишига бўлиш керак бўлса, стаканларни орқасига териб, ҳаммасига теппа-тенг тақсимлай оларди. Кейинчалик бу сирини ошкор этиб, шундай деган эди:

— Арифметикани Назар-пиёнчалик ҳам билмайсанми, пайпоқбонлар. Яримталиқ шишада йигирма етти «билқ-билқ» бўлади. Учта етаканга тўққизтадан билқиллатсанг, теппа-тенг бўлинади-қолади.

* * *

Назар акага ножўяроқ ҳазил қилсангиз, бирдан тумтайиб, дашном берган бўларди:

— Менга бунақа оғир гапирма. Биласан-ку, кечасию кундузи кўнглим «яримта»...

Паульс армияси қуршовга олиниб, қизил аскарлар «оғиз-бурун ўпишиб» юрган кунлар экан. Рота командирлари фашистлар ташлаб қочган окоп оралаб бораёт-

са, бир блиндаждан нотаниш овоада гурунг таралаётганмиш. Кириб, ротадаги ўзбек аскарлардан тўрт-бештаси темир бочкадан суюқлик қуйиб ичишаётганини кўрибди.

— Нима бу? — деб сўрабди командир.

Русчани тузукроқ биладиган Мирзаакбар ака: «Спирт, ўртоқ командир», дебди лола-лола бўлиб.

— Қаердан ўмардинлар?! — деб дўқ урибди командир.

Шунда Мирзаакбар ака: «Бу немисники, ўртоқ командир. Келиб, ўа ихтиёри билан асир тушди», дея ўзи на шерикларини оқлашга тиришибди.

* * *

Бўтавой ака колхозга ёзилмоқчи бўлиб борган экан, райижроқўмдан келган вакил унга диққат билан тикилиб туриб: «Босмачиликда қатнашганмисан?» деб сўрабди. «Босмачилик қилганмиз, хўжайин, ўзим таслим бўлганим учун кечириб юборишган», дебди Бўтавой ака. Шунда вакил: «Йўқол, сотқин! Сенга ўхшаганларни отвориш керак эди», деб ҳайдаб солибди.

Ташқарига чиққач, шериклари: «Э, каллаварам, босмачи бўлмаганман деворсанг ўлармидинг», дейишса, Бўтавой ака: «Ие, олдинги қўрбошямизининг ўзи сўраб турса, қандай алдайман?» дермиш.

* * *

Тўравой бува ҳалол, ҳақиқатгўй, айни пайтда чўрткесар, муомаласи терс киши эди. Болалик хотирамда энг мустаҳкам сақланиб қолган хислати шуки, у камдан-кам одамни сизлар эди.

Бошқалардан эшитишимча, бригадирлик, вақтида у колхозчилар ишлаётган жойга бориб, «ҳорманлар» десам сизлаганга ўтади деб хавфсираб: «Ҳорма ҳамманг!» дер экан.

* * *

Сарвинисо бувим айтар эдилар:

— Одам ёшлигида қандай бўлса, қараганидаям ўзгармас экан. Мана, Файзибой акам ҳозиргача меҳнатдан қочмайди, укам Қодирвой ҳалиям пўримликни ёқтиради.

Улар ўспиринлик вақтида Дўстмат бува бирон иш бошласаёқ, Қодирвой «ҳозир намоз ўқиб олай», деркану шу кўйи бутун оғирлик Файзибойнинг гарданига тушаркан.

Бир кунни отаси ўн марта иш буюрса ҳам, Қодирвой ҳар гал намозни пеш қилаверибди. Бундан Дўстмат буванинг жаҳли чиқиб: «Намоз дегани кунига неча маҳал ўқилади ўай?» деб сўраса, Қодирвой: «Бекорчилик бўлса, беш марта холос», дебди.

* * *

Турғунбой ака Марғилонга бодринг олиб борса, гўдайган бир киши келиб: «Килолаб олишни ёмон кўраман, доналаб сот», дебди.

— Мен килобай сотай,— дебди Турғунбой ака,— сиз санаб опкетаверасиз.

* * *

Буни совхоз директори Хабибулло акадан эшитганман.

Маҳаллага газ тушаётганда, ашё танқислик қипқолиб Қоровул тоғаникига инкичкароқ қувур тортиб киришибди. Бундан ранжиган Қоровул тоға қишлоқ совети раиси Мамадали акага арз қилибди. Раис ундоқ деса — бўлмабди, бундоқ деса — бўлмабди, «бизгам йўғон трубани тортишсин», деб туриб олибди. Охири лўнда қилиб уқдиришга тўғри келибди:

— Тушунсангиз-чи, ахир! Игнанинг тешигидек жойдан,— дебди Мамадали ака ва мушт тугилган билагини биланглатиб кўрсатибди,— нақ мана бунча газ ўтади!

* * *

Сайёр киномеханикка шогирд тушиб юрган давримда (ўзим ҳали мактабда ўқир эдим) лўлилар маҳалласига биринчи марта кино олиб бордик. Ҳаммаси аппаратга юзланиб, ўтириб олишган, томоша бу тарафда бўлади. деб экранни кўрсатдик.

— Ишонманглар, ўзбак алдаб қочаде,— дея маҳал-ладошларига мурожаат қилди бир лўли.— Шаҳарга борганда ман кўрган, ана бу дурбинга қараб ўтирасан, «чирқ» этаду, қандай турганингни қағозга ўшандай қотириб бераду...

* * *

Иш тополмай қийналган шаҳарлик бир йигит, Олти-ариққа келиб колхоздан ижарага ер олибди. Тарвуз эккан экан, ёзга чиқиб қарасаки, ҳаммаёқни ошқовок босиб ётганмиш.

— Сен билан тарвузга шартнома тузганмиз,— дебди агроном.— Ошқовоғингни пишириб е.

— Менга ўргатманг,— деб гердайибди шаҳарлик йигит,— қайси аҳмоқ хомича ейди!

* * *

Армияда бир воқеани грузин дўстларимга айтиб берганимда, қотиб-қотиб қулишган эди.

Тўққизинчи синфда кечки мактабда ўқиганман. Бир куни бизга адабиётдан янги ўқитувчи кириб, «фамилиям Нодирадзе, миллатим озарбайжон», деди. Бизга фамилияси эриш туюлганини сезиб, «аслида Нодировман, лекин Грузияда туғилганим учун Нодирадзе бўлқолганман», деб изоҳ берди.

Шунда бир ўқувчи: «Шимпанзе ҳам «метрика»ни Грузияда олган экан-да, деб луқма ташлади.

* * *

Жўрак тарафда яшайдиган Раҳматулло деган йигит эрталабдаёқ «четушка»ни очиб, эндигина бир пиёла отиб турган экан, кўча эшикдан тоғаси кириб келаверибди. У шоша-пиша шишанинг оғзига пўк тикиб, костюмининг ички чўнтагига яширибди.

Пича уёқ-буёқдан гаплашиб ўтиришгач, тоғаси шолчага белбоғини ёйиб, намоз ўқишга ҳозирланибди.

— Нима, ичтни ташладингизми? — деб сўрабди Раҳматулло.

— Шаробкинг ўзи эмас, кайфи харом,— дея жавоб қилибди тоғаси.— Худога вақтида ибодат қиптурсак, майда-чуйда гуноҳ ювилиб кетаверади. Қани, ёнимга кел-чи, жиян, намоз ўқишни билмаган одам билганининг ёнида эгилиб-чўккалаб турсамя, ярим савобни оларкан.

Раҳматулло тоғасининг юзидан ўтолмай ёнига бо-

риб, нима қилса, шуни такрорлаб тураверибди. Бир галги эгилишда қўйнидаги шиша «дўп» этиб шолчага тушибди. Худди шу паллада тоғаси унга юз буриб, «Ассаламу алайкум во раҳматулло-о», деб қолибди.

Раҳматулло арақли идишни қайтадан қўйнига тиқаркан, тоғасига қараб: «Тўғрисини айтсам, менга қирқ марта салом берганингиздаям, ярим шиша «четушка» бари бир иккаламизга етмайди», дебди.

* * *

Дунёда биров булбулнинг, биров какликнинг, яна бошқаси бедананинг сайрашига ишқибоз. Полосонлик Норбанги эса итнинг вовуллашини ҳаддан зиёд хуш кўраркан. Қарияларнинг эслашича, у каттаков кўппакни темкр қафасга солиб, баланд тол шохига арқонда тортиб иларкан-да, қўрққанидан тинмай вовуллаётган итнинг товушига маҳлиё бўлиб: «Оҳ-оҳ-оҳ, ҳа, овозингдан аканг!» дея сояда хузурланиб ётаркан.

* * *

Болаликдаги ошналаримдан бири ҳофиз фермада асемиватор.

Бир куни райондан келишиб, фермада аттестация ўтказишибди. Имтиҳондан йиқилгач, ишдан ҳайдаб юбориларидан чўчиб, тўғри менинг олдимга чопибди.

— Ўзи қанақа савол беришди сенга? — деб сўрадим ундан.

— Институтни битирганларниям қийнаб қўядиган оғир савол беришди,— дея пешонасини тириштирди ошнам.— Эстон сигирлари қайси республикада етиштирилади, деб сўрашди-я!

* * *

Шакарқишлоқнинг ўқувчилари география ўқитувчисидан: «Нега қишлоғимида биттаям денгиз йўқ?» деб сўрашибди.

— Чунки биздан кема қурадиган усталар етишиб чиқмаган,— дебди ўқитувчи.

* * *

Ширинқишлоқдаги мактабда эса шундай савол-жавоб бўлиб ўтган экан:

— Домла. Америкадан қишлоғимиизга сим тортил-

ган бўлса-ю, унга хўт¹ берилса, бизга қанчада етиб келади?

— Бу хўтнинг сортига боғлиқ.

* * *

Шакарқиплоқнинг магазинида якшанба кунлари қўй-эчки ҳам сотилар эмиш.

* * *

Ширинқишлоқдаги мухташам бино пештоқига «Ўз-ўзига хизмат қилиш медпункти» деб ёзиб қўйилган дейишади.

* * *

Ўнинчи синфда район марказидаги кечки мактабга қатнаб ўқиб, кундузи пахта заводида трактор минар эдим. Олим мўйлов деган неварали киши эса ҳам тракторчи, ҳам иккала тракторга механик ҳисобланиб, бари бир мен билан тенг маош оларди.

Бир куни Қобил бойваччанинг чойхонасида тушлик қилиб ўтирсам, Олим ака куюкканича ёнимга келди.

— Пахталар чириб кетяпти, ҳов, — деди у қўлини шоп қилиб. — Қуритиш цехига ташиб улгурмайман. Сен икки соатдан бери йўқсан.

— Тракторим бузилиб ётибди, — дедим.

— Нима бўлди?

— Қаёқдан билай, бирданига ўчиб қолди.

— Ие, нега билмайсан? — деб ўшқирди у. — Праванг борми ўзи?

Мен унинг кўзига пича тикилиб туриб: «Правам бўлса, механиклик амалини сизга бериб қўярмидим», десам, у дафъатан шаштидан тушиб: «Қаерда ўзи тракторинг, уни механик аканг тузатади-да», деб ҳаволанганича енг шимарди.

* * *

Қўшни шаҳардаги қайсидир ресторанда, талабгор жуда кўп бўлган учун, фақат бир ярим соатгача ўтиришга рухсат берилар экан.

Буни эшитган Назар-пиён: «Агар истасам, официантка ўзи илтимос қилиб, мени икки соат олиб ўтиради», деса, «шаҳарнинг ҳокими бўлсанг ҳам, бир ярим соатдан бир минут ўтказмай ковушингни тўғрилаша-

¹ Ток

ди», деб кулишибди. Назар-пиён улгуржиروق нарсага гаров ўйнагач, эртаси тўрт киши бўлиб шаҳарга отланишибди.

Айтилган ресторанга кириб, улфатчиликни роса ўринлатишибди. Бир ярим соат бўлишига икки-уч минут қолганда официант аёл келиб, ҳисоб-китобни бошлабди, 78 сўм 70 тийинлик чўт қоқибди. Шунда Назар-пиён қўйинидан каттақон халта чиқариб, «хақкингишни санаб олинг», дебди. Халтада ҳаммаси бир тийинлик тангадан иборат юз сўм пул бор экан. Аввалиги официант бунақа пулни олмайман, деб анча тихирлик қилибди, директор келиб аралашгач, можаро хўранданинг фойдасига ҳал бўлибди.

— Тезроқ, опохон, бизнинг зарур ишимиз бор,— деб тиқилинчни кучайтирармиш Назар-пиён.

— Санаб бўлганимча пича шошмай туринг энди,— деб илтимос қилармиш официант.

Ниҳоят керакли пулни олиб, саноқни тугатибди. Энди Назар-пиён қайтими тўғри-нотўғрилигини билиш учун қолган тангаларни биттадан ҳисоблашга киришибди...

Шундай қилиб, уларнинг ресторандаги ўтиришлари икки соат тўрт минутга чўзилибди.

* * *

Колхозда граждон мудрофааси штабининг бошлиғи эдим. Бир куни сиёсий сабоққа йиғилдик. Эзма маърузачининг сафсаталари жонга тегиб, баъзилар ўзаро гужирлашиб ўтиришганда, муаллим кексароқ табелчиға: «Нега гаплашиб ўтирибсиз, олим бўпкетдингиами?» деб колди. «Ҳеч бўлмаса айтинг-чи, эзилувчи синф деганда, нимани тушунасиз?» дея гап қўшди яна.

— Эзилувчимиз?! — деб жағ сийпалаб қўйди табелчи.— Эзилувчи синф деганда... хотинларни тушунамиз.

* * *

Қапчуғайлик киши бозорда полосонликнинг устидан ара қилди:

— Хў, мелиса йигит. Қаранг, манави қирриқ мени бошқа тилда сўқди.

— Нима деб сўқди?

— Жуда ёмон сўқди... менимча.

— Нима деди, ахир?!

— Гижиниб туриб, «Абдубоймат» деганга ўхшаш гапни ишлатди.

* * *

Шу тахлитдаги яна бир воқеани бригадирим Мўсо ака айтиб берувди...

Бир куни унинг бригадасига райондаги хўжайинлардан биттаси келиб, анча пайкал кезибди. Четки бўлакдаги гўзалар сувсизликдан қовжираб ётганини кўргач, фиғони ошиб, сувчига: «Гўзаларни нима кипқўйдинг?» деб бақирибди. Сувчи индамай тураверибди. Бундан хўжайиш баттар жаҳлланиб: «Сволоч!» дебди-ю, жўнаб қолибди.

Сал ўтмай колхоз раиси етиб келиб, хўжайин нималар деганини суриштирибди.

— Гўзаларни ортиқча чанқатиб қўйганимиздан жуда хафа бўлди, — дебди сувчи.

— Кейин-чи? — деб тоқатсизланибди раис.

— Кейин... ортиқча уришмади, — дея жавоб қилибди сувчи. — Сув олиб ич, деб маслаҳат бериб кетди холос.

* * *

Одамзотнинг феъли қилиқ. У ёки бу янги нарсага узоқ вақт безиллаб қараб юради, кейин кўника бошлайди, охири мазахўрак бўлади.

Эллигинчи йиллар охирлаб бораётган пайтлар эди чамаси. Дадам мени район марказига бошлаб бориб, туфли олиб берди, кейин йўл-йўлакай қандайдир идорада (райижроком бўлса керак) ишлайдиган амалдор ошнасининг олдига кирди. Оқ кители бу киши дадам ва мен билан қуюқ кўришгач, хузурида ўтирган пўримроқ чол билан суҳбатни давом эттирди.

— Йўқ, болам, — деди чол, — ўғлимни тинч қўйинглар, кейин унга биров қизини бермай қўяди.

— Буёғидан ташвиш тортманг, — деб далда берди оқ кителли киши, — хотинниям ўзимиз топиб берамиа.

— Ўғлимни ўйламасанглар, мени ўйланглар. Маҳаллада қандай бош кўтариб юраман?

— Халқни деб, давлатни деб колхоз тузишда ярадор бўлганингиз эсдан чиқибди-да? Қорин тўйиб, энди ҳукумат керак бўлмай қолдими? Шу гап келиб-келиб сиздан чиқяптими?

Чол: «Ҳукуматимизга шунчалик керак бўлса, ни-

маям дердик», деб ўрнидан турди, чиқиб кетаётиб пенонасини тириштирганича қўшиб қўйди: «Бари бир обрўйим расво бўлди-да».

Раҳбар унга таскин бериб: «Райондаги энг таниқли кишиларнинг ўғилларини ҳам шу ишга жалб қилдик. Так что, битта сизнинг обрўйингиз расво бўлгани йўқ», деди.

Кейин дадам сўраб-суриштиргач, маълум бўлдики, гап район милициясини ёш кадрлар ҳисобига мустаҳкамлаш ҳақида бораётган экан.

* * *

Шакарқишлоқлик адабиёт ўқитувчиси ўқувчиларга фахрланиб уқтирарди:

— Ўзбек тилидан бошқа тилларга жуда кўп сўзлар ўтган. Кеча шаҳарга борсам, янги ҳаммом ишга тушибди. Номи — «Сауна». Дарров пайқадимки, бу ўзимизнинг «совунли» деган гапдан келиб чиққан...

* * *

Бўри инига яқин жойдаги чорвага зиён еткизмаганидек, ўғрилар ҳам ўзи яшаб турган ўрамда ҳеч нарсага кўз олайтиришмайди.

«Чўлоқ» ўғри умрида бирон марта қишлоғимиздаги чўпгаям тегмаган. Аммо унинг битта камчилиги бор эди, яъни қайси хонадонда тўй бўлса, тўёнага келган қўйлардан бирини томорқа тарафдан ўмариб чиқиб, эппик томондан гердайганича ҳайдаб келарди:

— Хў, камбағал, совғамизни олқўй!

Бу энди иззатталаблик, холос.

* * *

Файзиобод тарафда бир-бирига ҳамсоя икки дурадгор яшар, бирови даданинг оғайниси эди.

Бир куни дадам уникига борса, дастаррасини куйиб-пишиб эговлаб ўтирганмиш. — Намунча ярқиратвормасангиз? — деб сўрабди дадам.

— Анани уста қўшним кўп жиғимга тегяпти, — деб жавоб қилибди оғайниси, — шуни ўлдирмасам бўлмайди.

Дадам: «Ие, одам ўлдирадиган киши пичоқ қолиб аррани ўткирлайдими?» деса, оғайниси: «Буни қўшнимга бир кун ишлатгани бериб турсам бас, ҳасаддан ўзи ўлиб кетади», дермиш.

• • •

Назар ака билан Мирзақанд ака Қўқонда кайф қилиб тентираб юришиб, қаердандир келган саёхатчиларга аралашганича Худоёрхон қасрига кириб қолишибди. Назар ака Худоёрхон тахти қайси томондалигини экскурсоводдан сўраб олгач, икки улфат ўша ёққа бурилишибди.

— Э, жуда бало бўлганда, бу Худоёрхони, — дебди Мирзақанд ака хонага кираётиб. — Мана ман деган қизларни йигволиб, роса давр сурган-е.

— Шунақа шилқимни ким подишо қилган ўзи? Ургилдим ўша Худоёрхонингдан!

Назар ака яна нимадир демоқчи бўлган экан, хонани гулдиратгудек: «Нима дединг, тилинг кесилгур?!» деган товушдан сесканиб, таравадек қотиб қолибди. Қарашса, тахтда зийнатдор кийимларга бурканиб олган хон ўтирганмиш.

— Нега мени шилқим деб ҳақорат қилипсанлар? Ҳазир иккалангниям дорга тортаман! — деб дўқ урибди у.

Биринчи бўлиб Мирзақанд аканинг кайфи ёзилибди. Таъзим қилганича тиз чўкиб: «Биз итларни кечиринг! Қолаверса, сизни сўккан мен эмас, анови чаласавод», дея шеригини кўрсатибди. Назар ака ҳам ўаига келиб, эмаклаб борганича хоннинг этагини упибди: «Бу пиёнистанинг гапига ишонманг, биринчи бўлиб сизни ўаи кавлади», деб йиглаб юборибди.

Шу пайт хонага қора кўзойнак таққан шапкали киши кириб келиб, хонга ўшқирибди:

— Бу ерда нима қилиб ўтирибсиз? Бир соатдан бери ахтараман сизни. Эрталаб айтувдим-ку, бугун съёмка ҳовлида бўлади деб...

• • •

Район газетасида ишлаб юрганымда, редакциямиз яқинидаги ҳовлилардан бирида ўта сулув келинчак пайдо бўлди. Пардалироқ қилиб айтганда, ҳаммамиз унга ҳавас билан қарардик.

Бир куни тушликка бораётсак, ўша келинчак ҳовлидан чиқиб қолди — ёноғи шилинган, юз-кўзлари мома-талоқ...

Келинчак орқарокда қолгач, Абдумалик ака деганимиз афсусланиб бош тебратди.

— Оббо бесаводлар-ей, жуда бузиб таҳрир қилишибди!

СОТТИ САТАНГ ҲАЁТИДАН

ЧОЙХОНАДА

Буёққа ўтир, гражданин Абдукарим. Пажалиста, нондан ол. Ие, сеники қаймоқли патирми дейман? Иссиққина дейсанми? Нў, нў! Қани, ўшани ушатгинчи бўлмаса.

Хў-ў-ш, ҳалиям далаларни гуллашиб юрибсанми? Тракторинг қалай, тракторинг? Филтрни тез-тез янгилаб турсанг бас, мотор эшакдай ишлайверади. Вот, асосий масала қаерда!

Техникани сувдек биламан: ўттизинчи йилларда МТСга директор бўлганман. У пайтларда колхозларга трактор берсак, оёғимизни тагига туя сўйишарди. Биа туяни еб тамомлардикки, тошбақанамо тракторлар десаанг битта картани шудгордан чиқаролмай хуноб қиларди.

Даже қирқинчи йиллардаги тракторларниям ҳафсаласи сустроқ эди. Ўзи техниканинг аҳволи нима-ю, улардан тўғри фойдаланмагансан деб мендек одамни ишдан уришди. Шуми собиқ кавалерисга оқибат дедим-у, юқорига қаратиб хат юмалантирдим. Анчайин урдисурдидан кейин колхозга раис бўлволдик.

Ақлли одамнинг душмани кўп бўлади: эллингинчи йилларда пайт пойлаб туриб яна тагимга суя қуйишди. Бош табелчиликка тушдим. Аммо шуниям кўришолмади, ичасан деб бўйнимга айб қўйишди-я. Энг прастўй баҳона, тўғрими? Агар ичмаганимда, чекасан ёки бошқа нарса қиласан деб ковушимни тўғрилашарди бари бир.

Хўп, хараншў, айбимиз ҳам бор деяйлик. Хўш, мен билан сени тергайдиганлар ўзлари ичишмайди деб ўйлайсанми? Ўхў-ў-ў, ўзлари бундан баттар ишларниям қилишади. Масъул постларда ишлаганман, ҳаммаси тирноғимни устида. Ҳамма гап шундаки, ўша қалбаки покизаларни палахмонга солиб иргитиш учун хозирча етарли фактимиз йўқ.

Агар заметка қилиб юрган бўлсанг, кейинги пайтда

Ўзимизга ўхшаган ватанпарварлар четда қолиб, замон шоирники бўл кетибди — сатрига қараб пул ишлаяпти. Тунов кунин почтага кирсам, қўшнимнинг тўққизинчида ўқийдиган муштдеккина қизи битта каптансяни узатди-ю, давлатнинг бир неча сум маблағини ўзлаштириб кетди. Суриштириб кўрсам, бу зумраша ўнинчида ўқийдиган ўспиринларга атаб шеър ёзиб тураркан. Ана сенга тараққиёт!

Почтадан чиқдимۇ тўғри магазинга кириб учта қалам, ўнта дафтар олдим. Ҳеч шеър ёзиб кўрганмисан, гражданин Абдукарим? Ёзиш-ку чепуха, энг қийини уни публикация қилиш. Газетачилардан таниш орттирмасанг, ўлсаям босишмайди, вассалом. Вот, асосий масала қаерда.

Район газетасига кечанинг ўзида тўртта газал олиб кирдим. Бирини ўпоқ, бирини сўпоқ қилишди. Қани энди шунақада поччанг газетада ишласа-ю, ёзганларингни оланг орқали узатиб тураверсанг.

Бошингни ортиқча кампасир қилмай, яхшиси газалларимдан биттасини сенга ўқиб берақолай. Алангламай, буёққа қулоқ сол:

Қора қонинг бурнингда туташибди-ку, вой дод.
Причўсканг ўзингга ярашибди-ку, вой дод.

Осмондаги турналар жойида таққа тўхтаб,
Сув тагидан бақалар қарашибди-ку, вой дод.

Сотти Сагатович Сунитовни адо қилма,
Бошқа ошиқлар бирлашибди-ку, вой дод.

Ўзи лўнда, мазмуни жудаям чуқур, тўғрими? Газетадаги буйракатга шуюм ёқмади. Янглишмасам, кейинги пайтларда у мени вапше кўролмай боряпти. Чунки ўзи бундан ўтказиб ёзолмайди-да.

Шунақа ноҳақлик қилишаверса, бир кунмас-бир кунин ёзишни шартта тўхтатиб қўйишим мумкин. Хўш, унда нима бўлади? Газетачиларингга қолса-ку, битта шоирнинг камайгани фойда. Лекин одамлар-чи? Шўринг қурғур оддий одамларга мендек газалхонниким топиб беради? Вот, асосий масала қаерда.

Нега бунақа бетоқат бўляпсан? Газалнинг мағзини чақолмадинг шекилли, гражданин Абдукарим? Хиждолат тортмай қўяқол, сен-ку тракторчисан, бунақанги

маънодор ғазални ҳатто биринчи класс шофёрларинг-
гам дарровда тушунавермайди.

Ҳа, айтгандай, ўзинг ҳам шофёр бўл кетмасайдинг.
Машинада кўп пахта териб, мукофотга «Жигули» ол-
ганмишсан? Маладес, эшитиб хурсанд бўлдим. Биз отда
чошиб юриб шундақа ажойиб замонни қуриб қўйдик,
сенлар даврни суравер энди.

Машинанг шу атрофдами ўзи? Оёғини кўриб
қўйсак қалай бўларкин? Ғир этиб пивохонага борами-
зу, бир-иккитадан крушкани бўшатиб, баҳонада маши-
наниям ювган бўламиз. Рулдаман десанг, майли, сени
улишингниям ўзим оламан. Энг муҳими — пиво тугаб
қолмаган бўлса бас. Вот, асосий масала қаерда.

ҚУЧАДА

Ўв, гражданин! Граж... Ғассолвоймисан? Мўйлов
муборак. Зўрға танидим. Хиёл қори дастлаб соқол
қўйганида, ити таниёлмай илгидан олганди.

Валше, менам сени ёшингда мўйлов қўйганман.
МТСга директор эдим ўшанда. Ҳалиям қора экинга
сувчидирсан? Ничево, ука, ҳаммасидан муҳими — тани
сиҳатлик. Вот, асосий масала қаерда.

Қўлингдаги сўмкадан хулоса чиқариш мумкинки,
магазинга қараб кетяпсан. Танлаган йўлинг тўғри,
кутубхонаю дўконларга тез-тез бориб, халқаро аҳвол
билан ички савдони кузатиб туриш керак. Мен дунёни
кўпроқ телевизўр орқали пайпаслаб бораман. Яқинда
бир аперис... то ест, атейис бола чиқиб, баъзи таниқли
авлиёлар ҳам тўрттадан хотин олган, дейди. Значит,
улар анча ошириб юборишган. Мана, биз ҳатто колхозга
раис бўлиб, икки марта чимилдиққа киришга зўрға
қаддимиз сиғди. Учинчисига оғиз очганимизни била-
миз, фирқалик билетимиз «пир-р» этганича марказга
учди. Анча-мунча дон сешиб кўрдик, қайтиб келмади.

Ўшанда кимга киннам кирганини топ-чи. Ўтган
йили буғдойингни қайси чумоли ўғирлаганини топсанг
топасанки, бу ипнинг учига етолмайсан.

Бўпти, ўзим айтақолай: ҳозир тепангда бармоқ са-
раклатиб турган Зайтун Фирдавсовна у маҳалларда
орқамдан пизиллаб юарди. Илжайма. Бугунги аҳво-
лимга қарайсан-да? Ошиқлигимдаги туришимни
кўрсанг — хиром этикдек тарсиллайман. Ғиламга оёк

артиб, қопдан ҳамён осган даврларим. Зайтун опангни сўрасанг, маданият уйида биринчи нўмирили ўйинчи. Айниқса «Танавор»га йўргалаганда, поездни релсидан чиқарворарди.

Холадим¹га етдим деганимда, севгим хазон бўлди. Пешанамга шу таннознинг портрети чизилмаган экан, ука.

Ўша фожиага атаб бир шеър қоралаганман. Мен ўқиб берай, сен қўлингга рўмолча олиб эшитиб тур.

Кулоқ сол, эй Зайтун отли санам-мў-ў, санам,
Кўпни куйдирдинг, ёндим менам-мў-ў, менам.

Бу оламда ўзим лойиқ эдим-ку васлингга,
Заказнўйдек менбоп эдинг севам-мў-ў, сенам.

Сотти Сагатович Суннатовга анаден табаррук эдинг,
Билни айирдилар... Вой, анам-мў-ў, анам!

Маладес, гражданин Ғассол, дийданг қаттиқ экан, йиғламадинг. Юрагинг гиппа ушлаб қолишидан қўрқиб турувдим. Чунки, буни хотиинимга ўқиб берганимда, қориб турган хамирига боши санчилганича кимираммай қолувди.

Тақдир экан, Сотти аканг Мажнунликка ярамагандан кейин Зайтун опанг ҳам Лайлиликни йиғиштириб, депутат бўпкетди. Баттол раҳбарлар шундай нарсани ишлатиб қаритишди. Менга текканда, уйда бўрсикдек бўлиб кашта тикиб ўтирарди. Вот, асосий масала қаерда.

Сени нега тўхтатдим ўзи?

Ҳа, айтгандай, агар магазинга кетаётган бўлсанг, кичик бир хизмат бор. Қоғоз тугаб қолиб, эрталабдан буён ўзимни қаерга оситишни билмай юрибман. Ке энди, дардимни олгин, ука. Ортган майда пулингга тўрттагина дафтар опкелиб берсанг, шеърхонлар келгусида сенга завўтнинг мўрисидек ҳайкал қўйишади. Қўрқма, ҳақингни еб кетмайман. Биронта газалим босилса, гонорардан узилиш бўпкетармиз...

Нима дединг? Медпўнктга кетяпман? Нозикроқ жойингга чипқоп чиққандир-да? Ие, баданингга ашакем тошган бўлса, медпўнктда бало борми? Кечаси оғилхонага кириб, этагинда эшакка ем берсанг, тошмала-

¹ Фарғонада ЗАГСни холадим (хохладим) ҳам дейишади.

ринг уч кунда қайтади. Мабодо эшак топилмаса, майли унда дўхтирга бор.

Между прочим, Хиёл қорига учрашсанг ҳам бўлади. Дами ниҳоятда ўткир — «куф» деса кални тузатади, «суф» деса СПИДни.

Ҳой, шошмай тургин...

Э, бор-е, билганингдан қолма-е! Аслида-ку сенга ўхшаганларга нутқимни хор қилмаслигим керак. Лекин анқов граждaнларни кўрганда, «Э, хўш!» деб қўйиш шоир халқининг бурчи. Вот, асосий масала қаерда.

РЎЗҒОРДА

Шундоқ қилиб, хотингинам, паловниям урволдик. Байрамингга путур етмасин деб тузи пастлигини айтиб ўтирмадим.

Қанақа байрам деганинг нимаси? Биласан-ку, ҳар пайшанба-боаор уйимизда шеър баази...

Қаёққа, ҳов? Ҳе, теада ранггинг ўчмай ўлгур! Қимирлама деяпман! Нима, битта ўзимга керакми ижодим? Сен паразитлар маърифатли бўлгин деб, кечаси билан қиличнинг тигида юриб чиқаман. Дорбоздан фарқим шуки, у оёқдан тойиши мумкин, мен тилдан. Ўтир яхшиликча! Қани, эшитмай кўр-чи!

...Ҳа, гап мундоқ бўпти, гражданин хотин. Майли, хоҳласанг парқувга ёнбошла. Аммо пинакка кетсанг, хафа қиламан. Капгир қозондаю, шоир муҳлислар орасида истарали. Вот, асосий масала қаерда.

Бурноқ куни нега қорним гижимланди, биласанми? Ушанда Бўстон чўлоқ бир арбузни «ёр-ёр» билан кўтариб кепқолди. Гузарда бўғизлаб едик. Кечаси азобици тортгандан кейин билдимки, пўчоғидан уруғигача гирт дори экан. Мана сенга электропикация плюс химизация!

Ана шундан тажангганиб, передавўй граждaнский руҳда ўткир нарса ёадим. Чойни хўриллатмасдан, қулоқни динкайтир.

Магазинга келибди арбуз, э маладес,
Сотибди уни Назар кўк кўз, э маладес.

Битта арбуз олиб сўйсак, гиж-гиж селитра,
Қўрқмай едик қил-қизил туз, э маладес.

Сотти Сагатович Суннатовга иситма чиқди,
Келақол, дўмбоқ дўхтир қиз, я малъдес.

Эснама! Эснама деяпман! Ҳа, эсизгина шеър. Сенларга «Сўнгги ахборот» ҳам хайф. Энди билдимки, тўртта хотин олганлар тўғри қилган экан. Охири биттаси эслироқ чиқади-да.

Ҳалиям кечмас, мени шунақа хўрлайверсанг, бошига китоб қўйиб ухлайдиганини ахтариб шартта уйдан жилвораман. Кичкина шу қишлоқда янги Амирийни етиштирган худо, водий бўйича бирорта Нодираниям яратгандир.

Воҳ, пешонам қурсин! Адабиётни-ку эчки карамни билганчалик биласан, ҳеч бўлмаганда девонимни оққа кўчиришни эпласанг экан. Ўзингга маълум, почерким анча белардоз. Адабиёт гааетасига шеър юборсам, уёқдан хат келди: «Чизиб жўнатган расмингизга тушунмадик», деб. Бошқа газетадагилар бўлса: «Бизга атаган нарсаларингизни рус алфавитида ёзинг», дейишибди. Худди оламда ўзбек алфавитиям бордек гапирришади. Охири битта машқимни Бухалчанинг неварасига диктўпка қилиб, «Еш куч»га қаратиб ҳайдадим. Кўп ўтмай: «Шеърингизни олдик, лекин ёшлар ҳақида бўлмагани учун қолдирилди», деган жавоб келди. Хатни ўқиб, суюниб кетдим — юборган нарсам шеър эканлигини ниҳоят тан олишибди. Шеърим борлиги исботландими, демак шоирман. Вот, асосий масала қаерда.

Мана талабларингга биноан деб, ўша жўрнолга мос газал битиб қўйдим. Бунисиниям яйраб эшит.

Бир камсамўлқани севдим, суқланиб турсам турай,
Уйланиб, яхши йўлга шу қизни бурсам бурай.

Ох дедим, сўнг воҳ дедим, фортичкадан бир боқ дедим,
Мактабнинг деразаларига мўралаб юрсам юрай.

Ишқ йўлида танаккал қил, Сотти Сагатович Суннатов,
Шартта этикни чўткалаб камсамўлга кирсам кирай.

Бу, паразит! Бу, паразит! Хуррак отялсан-ку! Тумов-пучқоқлигингни пеш қилма. Нима, оддий бурун тортишни хурракдан ажратолмай қолдимми? Ижодкорлар айн моментда любой нарсани пайқайди. Ҳе, бамаза чопончангдан ўргилдим!

Бизга жуда увол. Шоир зоти борки, шўрликни сенга ўхшаган зимистонлар гумдон қилади — гоҳ юракни кемирасан, гоҳ асабни. Мен дастингдан ҳалок бўламан, сен ажали билан кетди деб дезинформация тарқатасан. Улимдан-ку қўрқмайман, аммо келиб-келиб сен пишакка қурбон бўлганим алам қилади. Ҳаром ўлганга яраша, Амирий ошатган ошдан тиқилиб ўлсанг. Вот, асосий масала қаерда.

РЕДАКЦИЯДА

Ҳа, бетгачопар, ҳалиям абадий ходим бўлиб ўтирибсанми? Номни жуда топиб қўйишган-да, мингта шоир газетангда шеърини чиқаролмай ўлиб кетади, сен юз йил шундай тураверасан.

Сенда инсоф борми ўзи? Душанба куни ташлаб кетган шеърларимни сепанбадаёқ конвертга тиқиб уйимга жўнатибсан-а. Жигилдонни ўйласам, олдинга келиб ўтирмасдим, шеърхон гражданларга куйиндим. Чунки санъат — халқники. Вот, асосий масала қаерда.

Мана, ёзган хатингни қара, хўрозқанд ўрашга арзимайди. Яна «Ўртоқ» деб бошлабсан. Сендақаларга ўртоқ бўлиш уёқда турсин, аталахудойигаям бирга бормайман.

Гапни чўзмайлик, менга чесний айт, давлатимизга дўстмисан, ё ички контурмисан? Қайта қуриш ҳақидаги шеъримни мажақлаш учун осмондан парашўтсия ташлабсан-ку. Буни бошқатдан бир эшитиб кўргин, актуваллик бундан ортиқ бўладими?

Ноқулайдир тўполонда молга ўхшаб четда туриш,
Турғунликка қарши бирдан эълон қилсам керак уруш.

Афсус, ҳалиям вёлларда ошкоралик етишмайди,
Мазмуни тўқ савол берсак, яхши эмас гапни буриш.

Бордир Сотти Сағатович Суннатовнинг бир орауси,
Уям бўлса, товуғининг катагини қайта қуриш.

Шундай пролетарский назм турганда қандайдир Рангин Ғамгин деган боланинг таъзияга ўхшаган шеърини босиб юрибсан. Ўша шоиринг топган ваҳима шуки, бир содда деҳқон бутефоснинг таъқиқланганидан суюниб, япондан келтирилган бошқа захарнинг идиши-

ни ногора қилиб чалаётганмиш. Шу ҳайрон қоладиган гапми? Ҳаммага маълум-ку — нима, капиталистлар бизга заҳар жўнатмай, асал жўнатармиди?

Э, ўчир пописингни, олдинда одам ўтирибди. Ўзинг пўстакдан сал каттароқ районнинг рўмолчадек газетасида ишлайсан, бурнинг намунча булутда? Агар областда ишлаб қолсанг, станг пропускасини кўрсатиб гаплашаркан-да?

Ўчдими пописинг? Энди ҳушингни жамла, сенга ёқмаган манави ғазалнинг мағзини ўзим чақиб берай.

Самалўтлар учиринди турганда тайёр лайлак, э-воҳ!
Бозорда картишка кам, подприлавақадир чойнак, э-воҳ!

Қоровулдан министрғача халқ мулкини талаб ётар.
Охири аспал кўчалариням ташиб кетишса керак, э-воҳ!

Яна зўр гапларни айтардим, ажойиб жувон ўтиб қолди.
Сотти Сағатович Суннатова беринг кўзойнак, э-воҳ!

Бир қарашда — кичкина асар, лекин қамровнинг кенглигини қара: бўлар-бўлмас ихтиролар қилаётган олимларга кесатиқ, сабзавотчиликнинг бугунги аҳволи, савдодаги найрангларни чўчитмай фош этиш, ҳукумат раҳбарларини ташмочиликдек катта хавф мавжудлигидан огоҳлантириш ва ниҳоят граждача пок севги таронаси.

Шундай нарсани тушунмай, «бу шеърни ўз-ўзига танқид руҳида қайта кўриб чиқишингиз керак», дебсан. Лоақал «илтимос қиламан» десанг, тилиннга чечак чиқармиди? Бўйинга галстук таққандан кейин юмшоқсўз бўлишгаям чидагани-да. Мана, бизда галстук йўқ, хоҳласак айниб сўкинамиз, хоҳласак шاپалоқ тортворамиз.

Ҳа, бўпти, ўша ўз-ўзини танқидингдан келиб чиқиб, баъзи шеърларда битта-яримта камчилик ҳам бор дейлик. Аммо айни қаҳратон арафасида пелетон-газалимни брак қилишга қандай қўлинг борди?

Қиш келқолди, фермаларни тузатиш керак, анқовлар.
Том билан ром бор-йўқлигини кузатиш керак, анқовлар.

«Ватандан сутни аяманг, ўртоқ сигирлар!» дебон
Бузуқ деворни шиор билан беаатиш керак, анқовлар.

Сотти Сағатович Суннатов дер: сарёғ кутар шөҳарлик,
Ўзинг ема, уларга узатиш керак, анқовлар.

Яна афтингни тириштирасан-а. Ҳов, нега биронтанг Сотти Сағатовични тушунолмайсан? Айбим ўзимга хос-лигимми? Диндан путур кетишига сабаб шуки — Исодан бошқалар Исо, Муҳаммаддан бошқалар Муҳаммад бўлолмади. Агар индамасдан юраверсам, сенлар ҳам охири адабиётни касодга учратасан. Вот, асосий масала қаерда.

ТҶИДА

Саломияма совға бўлсин мана шу тўйга,
Ухшатишлар қариндошдан келган қўйга.

Икки дунёда камлик кўрмайин деганлар, бу шеърга гулдиратиб қарсак урсин.

Раҳмат, граждандлар! Сизлардан илҳом олиб, шу маҳаллада шоирликка кўтарилдим, ҳаммага сеvimли бўлдим. Албатта бундан хурсандман. Янаям грандийўзний ютуқларга аришишим мумкин эди, «нў» дейиш керакки, редакциялардаги «бўм-бўм»лар адабиётга сизчалик ақли етмайди. Вот, асосий масала қаерда.

Вақтнинг пириллаб ўтишини қаранг. МТСга директорлигимда Тўхтавой тушмагур кетмонсонидан йўгонроқ ўспирин эди. Қолхозга раислик қилган давримда уни отбоқарликка олиб, меҳнатда тарбияладим, бош табелчигимда иш ҳақини қонуний ёзиб турдим. Натижада бола-чақали бўлди. Мана, дўппи бир айлангунча, бугун ўртанча ўғлига хотин олиб берапти.

Тўхтавой бир хивич эди, ҳода бўлди,
Ёнига ва бўйига ўсиб, ота бўлди.

Фарзандлари кўпайиб борди, қиёс қилсак —
Бир кўчқору бир совлиқдан пода бўлди.

Қишлоққа маданият келиб, тўйда шеър ўқиш
Сотти Сағатович Суинатовга мода бўлди.

Бунисигаям қарсак чалган граждандлар муродига етсин.

Келинг, дўстлар, куёвбола билан келинчакни яхшилаб томоша қилайлик. Ана, иккаласиям бахтиёр. Чунки ҳозир далада айни бригадирларнинг кетини кана чакқан давр бўлишига қарамай, бу икки ёш тўй

бахонасида кетмон чопиғидан қутулиб, камида уч кун чимилдиқда жон сақлаб ётади. Буям бўлса замоннинг бағри кенглигидан, ўртоқлар.

Бу ёшларга айниқса мен жуда ҳавас қиламан. Бинобарин, ўзим рўшнолик кўрмай ўсдим, одамга ўхшаб културнийроқ рўзғор қуролмадим. Икки марта севишмасдан уйланганимни кўпчилик яхши билади. Учинчисига чин муҳаббат қўйганимда, қўйнимдан ёримни, чўнтагимдан билетимни суғуриб кетишди. Энди билсам, бу шахсан Сталин бошлаган иғво экан, ҳозир ҳамма газета уни уриб ётибди.

Қора чакмонда кельб, тинчиман юлди правақация,
Ишиминим, ишқиминим расво қилди правақация.

Фабрикалар бўз, чит ўрнига ғийбат тўқиб,
Растаю пенхтачаларга тўлди правақация.

Сотти Сагатович Суянатов хоирча саломатдур,
Ҳозирча сал гумдон бўлди правақация.

Қарсақ чалган гражданлар ўлгунча омон бўлсин.
Э, раҳмат. Энди билдимки, ичиб ёзилган шеърни ичиб эшитган яхши. Ўзи назмни чапани хўроزلарга чиқарган, саҳардан бомдодгача тирикчиликка тирмашганининг бети қурсин.

Мана, Аспан атторни олсак, сақичу кўзумнчоқдан бошқани танимай дунёдан ўтди. Оғир ётган вақтида рўмолчага тўртта беҳи туғиб кўргани кирсам, кўзи осмонда, қўли картмонда. Аҳвол сўраганим сайин картмонни маҳкамроқ чангаллайди денг. Зора гап қовушса деб шеърхонликка ўтдим. Ўша газални эшитинг.

Гўр жудаям совуқдир, кафан юпқадир,
Гўёки қишда кийилган ёғи юбқадир.

Тупроққа кўмилиб ётасан ўзинг қалтираб,
Мункару Накир келар кўзалари ялтираб.

Оёгингдан дўзах томон судрашгани дам,
Сотти Сагатович Суянатовдан кутмагин ёрдам.

Шўрлик Аспан аттор картмонга илҳақ бўлиб, шундай касалбоп шеърни охиригача эшитолмай кетди...

Бас, болалар, бировинг ўлгани айтилганда қарсақ чалинмайди. Бу — бир. Иккинчидан, тўйнинг

кечқурунги қисмига аралашиб юришларинг унчалик шарт эмас. Агар мени деб келган бўлсанглар, майли, болаларга ёганимдан битта ўқиб берай, кейин яхшиликча тарқалинглар.

Казбек тоғининг чўққисида
Арчалар бор, арчалар.
Кенг ва озода боғчамизда
Дарчалар бор, дарчалар.

«Ура!» деб қичқирган боланинг иштончаси кўпаяверсин.

Баракала, азаматлар! Илойим, мана шу куёв билан келингаям сиздақа чуғурчуқлардан бир галаси nasib қилсин. Ҳаммаси соғ-саломат улғайиб, бири МТСга директор, бошқаси раис ёки бош табелчи бўлиб етишсин. Балки биронтасидан хатто шоир чиқар. Аммо муҳими бу эмас. Пажалуй, ишнинг катта-кичиги йўқ. Ишқилиб, ҳар ким касбини мендек севсин, мендек уйдalasин. Вот, асосий масала қаерда.

АХЛАТХОНАДА

Салом бердик, қадрли гадой тўралар. «Район ахлатхонасига хуш келибсиз!» демоқчи эмасман, мақсадим — яхшиликча келишиб олиш, кўп эмас, кукига бир ярим сўм атрофидаги расходларимни кўтариб туришларингга тўғри келади. Вот, асосий масала қаерда.

Ҳа, пиёнистаман! Бир маҳаллар МТСга директор бўлган одам шу аҳволга тушиб қолдим. Аммо минг афсуски, гадойчилик қилиш ҳозирги касбимга тўғри келмайди — шоирман.

У томонга, бу томонга қаранг-қаранг,
Янги йилнинг соатлари даранг-даранг.

Еш-яланглар бағиларни чўчитишиб,
Осмонга мушак отишар варанг-варанг.

Сотти Сагатович Суннатовга улфат топинг.
Стаканини уриштирсин жаранг-жаранг.

Буни Янги йил куни шахсан ўзим ёзганман. Ҳойнаҳой Мирзақандни танирсизлар? Ана ўша безделник бунга гувоҳ.

Мени тўғри тушунишлар, гадоё тўралар! Ҳар қандай даромаддан солиқ олинади, сизлар ҳам умумдавлат қонунидан чиқиб кетманглар дейман. Нима? Солиқни участкавойга чўзиб турибмиз, дейсизми? Нў-ў? Бу солиқ эмас, жаноблар, бу — чистый пора. Бу қонунпарварлик эмас, қонунбузарлик. Участкавойга орқа қилиб, мендан қутулмоқчи бўлганлар қаттиқ адашади — қўлимда қаламим бор, ҳаммангизни беспошадний фош қиламан! Билмасам экан, сизлар на урушда инвалид бўлгансиз, на меҳнатда. Бирингиз мастликда поезд билан тўқнашиб, оёқдан ажрагансиз; иккинчингиз киссавурликда оломонтепкига қолиб, букри бўлгансиз; бошқангиз пивоҳонада қаншарга шиша еб, кўздан ажрагансиз. Категорический огоҳлантириб қўяй, мен ёзган пельтонни редактордан қайтариб олишга бир ярим сўм пора ниҳоятда камлик қилади. Вот, асосий масала қаерда! Фаросатни ишлатиш керак, гадоё тўралар!

Аё дўстлар, тополмадим серфаросат одамни,
Токи менга қуллуқ қилса кўрганда шляпамни.

Мендан кулар эркак-хотин маданиятни қилишиб хор,
Ваҳоланки китель кийдим, бўйнимда галстук бор.

Безор бўлиб маҳалладан олиб кетсам агарда бош,
Сотти Сағатович Суннатовни эслаб йиғла, эй қаламқош.

Бунисиниям шахсан ўзим тўқиганман, жаноблар. Текин эшитишга уялмайсизларми, шу шеърнинг ўзи бир ярим сўмга арзаймайдими? Қолаверса, бештасизлар, бир ярим сўм ҳар биттангизга бор-йўғи ўттиз тийиндан тушади. Шуям пулни, гадоё жаноблар! Так что, пастлик қилиб ўтирманглар.

Агар кейинги съездни матбуотдан кузатган бўлсангиз, юртимиздаги ҳар қайси граждандан бошқаларга ғамхўр, ҳамма билан аҳил, муҳтожларга кўмакдош бўлиши зарурлиги уқдирилди. Бизга ўхшаган эски кавалерисларни кадрлаш кераклиги алоҳида таъкидланди.

Эй ветеран, нега бунча қовоғинг солингандир?
Балки инсоний ҳуқуқинг тўсатдан тортиб олингандир?

Папоқ кийиб қон кечдинг, ҳамма оғирликларга чидаб,
Алам қилар, ўша ботир нега бугун ялингандир?

Съездда яяграган қарсақлар ҳукумат шаънига эрмас,
Сотти Сағатович Суннатовнинг сабрига қойил чалингандир!

Аҳвол шунақа, гадой тўралар! Бош оғриб, яна элликта отгим келяпти. Бундан чиқдики, тирикман. Бесфардонний дўхтирлар бўлса, энди ям ичсанг оқончательний ўласан, деб бундан беш йил олдин мени қўрқитишга уринишган. Йўқ, биз ўлмаймиз, наоборот биз ҳали кўпнинг бошига етишимиз мумкин. Яна биронта Берия топилса бас! Вот, асосий масала қаерда!

1980—1988

МИРЗАҚАНД НАЙНОВНИНГ ҲАСРАТЛАРИ

ГҲЛАХЛИҚДА

Хотинга ёлчимадим, ошна. Биласан, устимга шолча ёпинсам беқасамдек ярашадиган суқсурпўрма йигитлардан эдим. Пандавоқилигимни қараки, келиб-келиб ана шу пучданакка илашибман. У билан ўнта кўрпа йиртиб, биттаям бола кўрмадим. Ҳеч бўлмаса, қиз-пиз туғиб бергандаям, сен ғарибларга атаб каттакон бир ош дамлардимки, уни товоққа боссак, устидан ит сакраб ўтолмасди.

Буниси етмаганидек, у падари қусурнинг жаҳли ўттиз қопу, нози қирқ лаган дегин. Ўтган пайшанбада итфеъллиги охири бошига етиб, эрим деса оғзи тўлғадиган мендек шоввоздан айрилиб қолди. Энди дардини дуторга айтиб ўтиргандир.

Ҳамма галва Эсон-эчкининг тўйидан бошланди. Арақ-винони шампаннинг устидан аралаш тортиб, пивани газак қилган эканман, бир пайт товонимдан иситма бошланиб, бошимдан ҳовур кўтарилди. Гандирақлаб бориб, каллани биринчи учраган пақирга суқибман. Унга ортиб қолган қовурманинг сувини ағдарилган экан, бурнимга ёғ тиқилиб мўйловим кулоққа ёпишиб қолди. Пақирдан бошни суғирганимни биламан, атрофдаги болалар додлаганларича тўрт тарафга тирқираб кетишди. Шунда селсаветнинг котиби ёнимга келиб, «маҳаллий ҳукумат номидан буюраман, тўйдан дарров

қорангни ўчир», деди. Тўйда ҳукумат нима қилади, деб унинг ёқасидан олган эдим, бир-иккита бўйни йўғон хай-хайлаб орага суқилди. Бўлмаса, ўттиз икки тишини рўмолчасига тугиб берардим.

Уйга азонталаш етиб борибман. Равотга суянволиб хотинни бўралаб чақираман дегин, қани энди у хум-парвачча товуш берса. Шайтоним кўзиб, оёқдаги керзавой билан дарвозани футбол қилвордим. Агар гўрни шунақа тепаласанг, минг йиллик ўлик мазорни ташлаб қочади.

Хотиним шангиллаганича келиб дарвозани очди-ю, афти-ангоримни кўриб, ўсма чапланган қоши велосипеднинг рулига ўхшаб қолди. Товушимдан таниб ўзига келгандан кейин ачитиб бир гап айтган эди, мен саситиб сўкишга тушдим. Шунда у аламига чидолмай, етти пуштимни безовта қиладиган шилтароқ бир қочириқ қистирди. Ана энди аккаш енг шимарайин-у, сен томопа қил. Обжувознинг шоли янчишини кўрганми-сан?

Ўша тўлалондаёқ хотинни тўққиз талоқ қилиб, шартта уйдан чиқиб кетдим. Шу-шу яримхаластўйман. Бахтимизга ота-бувамиздан қолган чойхоналар бор экан, номардга муҳтож бўлмай, буқадек лорсиллаб юрибмиз.

Қани, менга айт-чи, бошлиғингдан юқориқдаги хўжайинларга ҳам буйруқ берворадиган каттақонинг бир кунда неча маҳал палон ейди? Пичоғим гаровдаки, ўшанинг ҳам кунига икки маҳалдан оширолмайди. Чойхонада қайнаган қозон борки, ундан бир коса чўтал оламиз. Менга ўхшаган экстракласс кочегарлар магазинда «елка»лигу, бозорда таламон.

Яшаш деган мана бунақа бўпти, ойна. Сенам юрибсан да хотинга калиш ахтариб. Хў, кўзингни оч, галварс, беш кунлик дунёда ойликка ишлаб нима қиласан? Сен нотавонгаям районда биронта чойхона топилиб қолар. Қўйворсанг-чи, ўша бедаво хотинни.

ХАН, САНИМИ, СИЧҚОН!

Илонпадар хотин билан орани очик қилганимдан кейин Мўсақўзининг чойхонасида кочегарликка ўрнашволиб, туппа-тузук яшаб юривдим. Санстанция деган ножинс идоранинг инспектури ишнинг белига

тепди. Дурустроқ ювинмагансан, деб мени бехос ишдан уриб ташлади-я.

Таъбимга тўғри келадиган бир-иккита жойдан иш суриштириб кўрдим. Сабзавот базасига борсам, ошқовоқ омборининг қоровуллиги бор, дейишди. Унақа жойда ишлаш итимга ор, мушугимга номус.

Охири, райисполкомдаги бир танишимнинг олдига бориб аҳволни тушунтирдим. Танишинг ким, дейсанми? Ўртоқ Хожиматов деган одам бор райисполкомда... Ие, уни биласанми ҳали? Гапинг тўғри, ҳозирча қоровуллик қияпти.

Хуллас, бориб аҳволни тушунтирдим. У пиёладаги чойни хўриллатиб ўтириб, райондаги ҳар хил идораларга бирма-бир телефон қилишга тушди. Мен десанг унга қараб «олифтачилигингдан ўргилдим, гапингни икки пулга оладиган аҳмоқ ҳам бормикан», деб ичимдан тугиниб ўтирибман. Бир пайт у трубкани «шақ» этказиб жойига қўйди-ю, «қўл остимидагилардан биттаси сени ишга оладиган бўлди», деб қолди.

— Эски ўзбек ҳаммомнинг бир бўлагига сичқонларга қарши курашадиган идора очилган, — деди у, — тўғри ўша жойга бориб, бошлиғига учрашасан.

Ҳаммомга бориб, сичқон ўлдирадиганларнинг бошлиғини суриштирдим. Тепасига «хотинлар учун» деб ёзиб қўйилган эшикни кўрсатишди. Оёғим тортиб-тортмай ичкарига кирсам, башанг кийинган истарасиз одам тамакини бурқситганича телевизор кўриб ўтирибди. Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек менга ўқрайиб туриб: «Мирзақандмисан?» деб сўради. «Ҳа Мирзақандман», дедим. «Сен ариза ёз, мен қўл кўяман», деб қоғоз-қалам узатди.

Отамизнинг дуосини олган экаишим, мана, бир юмаланиб масъул ходим бўлиб қолдик. Бунақа илжайма, давлатнинг ишига аралашган одам борки, ҳаммаси масъул. Қиладиган ишим — у идорага бориб полнинг тешигидан дори юмалатаман, бу колхозга бориб омбордаги кандикларни маргумушга тўлдираман, ишқилиб, қўлимдаги қоғозга печать уриб беришса бўлди.

Бундан ташқари, баъзан райондаги газета ёки радио орқали ташвиқот юргизиб, одамларни сичқонларга қарши қайраб тураман. Тунов кун «Халқ мулкини текин еб ётган кемирувчиларга ёппа қирон келтирайлик!» деган шиор ёзиб, марказий кўчага илиб қўйган эдик, хўжайинлар уни дарров олдириб ташлашибди.

Уни кўй-бунни кўй, қайси омборда нечта кандик борлигини ҳисоб-китоб қиладиган ревизорнинг йўқлигига суюнамап. Тўққизта тешикка дори уриб, қогозга тўқсонга деб ёзганингдаям сен ҳақсан. Ҳар кунни бир-икки пақир маргумушни орттириб қоламап. Иккита хонадонга кириб, тўртта кавакка дори юмалатиб кўйсам, энг пасткаши кўлимга бештакиликни тутқазади.

Уйингда сичқон-пичқон йўқми, ишқилиб? Ҳай-хай-хай, қапгирдан бошқасини гажиб бўлишди дегин? Тилингда куйдирги чиққанми, хумбош, шуни менга олдинроқ айтсанг ўлармидинг? Агар ҳамёнингда шамол ўйнамаётган бўлса, магазиндан дарров битта «Зубровка» опчиқ-чи. Кейин сичқонларни менга кўйиб берсан.

ИСТЕЪФО

Аҳвол сўраб нима қиласан? Кўриб турибсан-ку аҳволни. Икки ҳафтадан бери аравани қуруққа чоптириб юрибман. Сичқон ўлдириш обрўйимга тўғри келмаслигини тушуниб, ўзим истеъфо бердим.

Гапимга ишонмаяпсан, шекилли? Сабаби бўлмаса, тентак теракдан тушмайди, демоқчисан-да? Ростини айтсам, бир нарсадан ғалва чиқиб қолди-ю, шуни баҳона қилиб, шартта ишни йиғиштирдим.

Билсанг керак, пиллахонанинг орқасидаги кулгирадор уйда гўринг гуллагур Парпи партизаннинг беваси туради. Садди хоним дейишади уни. Ўгли пилмироқ хотинга илашиб, шаҳарда қоп кетган.

Сичқонларга қарши қурашадиган идорага ишга кирганимдан бир-икки ҳафта кейин ана ўша бева мени туйқус кўчада тўсиб, ичкарига имлади. Уёқ-буёққа қараб кўйиб, орқасидан ҳовлига кирдим. Дардини суриштирсам, бечоранинг ертўласини сичқонлар чайқов-бозор қилворишибди, дегин. Аямай, беш-ўн сўмлик маргумушни уриб ташладим.

Шу-шу, бир оёгим ўша хонадондан узилмай қолди. Мен маргумуш уришни кўймайман, у ўғриваччаларинг жовон гажишдан тийилмайди. Қандингни ур, деб кўяман сичқонларга қараб. Садди хонимдан бели синмаган червонларни шилиб турганингдан кейин иш топилганига шукур қиласан-да.

Шунақа экан, ўша хоним битта мушук боқса асакаси кетадимми, дейишинг мумкин. Ишонмасанг ишиб ўларсан, беванинг, ҳафсаласи келса қўчқорни оладиган мушуги бор. Лекин, бўйнига лентир тасма бойлаб, кумуш ликочадан сут ичадиган ўша бароқ, сичқон тутиш у ёқда турсин, сен билан менга ўхшаганларни оёғида кўрсатади.

Бир куни ишдан келаётсам, Садди хонимнинг равоти ёнида дўхтир-мошина турибди. Хавотир олиб ичкарига кирдим. Кирсам, хонзодадан тараган ҳалиги мушук каравотда сулайиб ётибди. Анави оқтепалик дўхтиринг матомда-ю, Садди хоним хун-бийрон. Кипригимга тупук ёништириб, уларга секин биқини солдим.

— Мушук маргумушдан ўлган сичқонни еб захарланибди, — деди дўхтир.

Садди хоним менга ёвқараш қилган пайтда гапнинг пайнави лойқаланишидан қўрқиб, ростакамига йиғлаб юбордим.

Дўхтир кетганидан кейин, кайф устида муллачасига чўкка уриб, мушукка кинна ёйишга тушдим. Мен киннани тугатдим, бароқваччаям асфаласопилинга жўнади. Ўзинг ўйлаб кўргин-а, ўлик мушукка пуржинали каравотда ётишни ким қўйибди? У ҳаромининг думидан ушлаб туриб, деразадан паррак қилдим. Шунда Садди хоним «мургумушдан ўлдирганинг етмай, шўрликни энди ахлатга иргитасанми», деб акагни бўғизлагудек бўлди.

Мен шилдирбош десанг бевага таскин бермоқчи бўпману, «ёлғиз қолдим деб куюнмасинлар, Садди бону, мана, бизам сўққабошмиз», деб юборибман. Ана энди сурнайбозликни кўр. «Сен саёқвачча нимага шамма қилисан», деб нақ башарамга сачрайди дегин. Хайриятки, биллагидан ушлаганим йўқ. Бунақалар бирпасда бўйнингга истатия илиб ташлайди.

Эртаси ишга борсам, хўжайиннинг турқи туман. Садди хоним унга қўнгироқ қилиб, эринмай астараврамни ағдарибди. Иззатнинг борида аризани ёзиб, тўнни елкага ташладим. Энди ўт ўчирадиганларга ишга кирсамми, деб юрибман. Ухлаганингга қараб мояна тўлашади азаматлар.

Айтгандай, ўзинг қалайсан? Чўлга кетган камсамўл ўглингдан мўмайроқ пул келгандирки, бурунни бир қарич кўтарибсан. Бунақа нарсани юлмаган номард. Манани тангага бир сўлкавой қўшсанг, «Порт-

вейн»нинг онаси ўпмаганидан беришади. Сурлик қилмай борақол энди. Ўзим кирай десам, магазинчидан уч литр қарзим бор.

РЎЗҒОРНИ ҚЎМСАШ

Э, бормисан, ошна? Паққос гузарга чиқмай қўйдинг-ку. Билсам-билмасам, ё уйда ичишга ўргангансан, ё чапаки даромадинг қасод.

«Ҳосилот»га тобинг қалай? Олифталикни қўйиб тур, важоҳатингдан сезяпманки, юз элликта босгинг бор. Ма, ич! Текинники тешиб чиқармиди? Енбошлашволиб, бир дардимизни дўмбира қилайлик энди.

...Ишдан гапирмасанг-чи. Бош омон бўлса, иш топиш дўппи алмаштиришга ўхшаган бир нарса. Америкамидики, иш деб ўн йил оcherедда ётсанг.

Ҳамма гап дидингга тўғри келадиган ишни топишда. Тунов куни десанг бир ишни кўндаланг қилишди. Молбозорнинг ёнидаги омборни биларсан? Ўшанга юк-пук ташиб турадиган одам керак бўп қопти. Эшитибок, тарвузим қўлтигимдан тушди, бунақа ишлар учун, ана, эшак деган алоҳида махлуқ яратиб қўйилибди.

Кечанинг ўзида бирданига иккита иш рўпара келди. Аввалиги Убай қассоб йўлимни тўсиб, «менга ўринбосар бўлмайсанми», деб қолди. Унамадим. Биласан, у хумпарвачча ўзиям ичмайди, бировгаям қуймайди. Кейин Тўхта новвой учраб, «менга кўмир-пўмир ташиб турсанг-чи», дейди. Унга мўр-малах бўлгандан кўра, эшакаравада ҳуштак чуриллатиб, болачоғлардан шиша тўплаганим дурустмасми?

Айтгандай, биронта арава топсанг-чи, валаки санланг. Мана, ҳўтик биздан, даромад — арра. Мадиёрмазанг ана шу шишаларнинг орқасидан от сўйиб тўй қилди-я.

Азбаройи ишлаганингга яраша кундалик нопулинг чиқиб турса... Лаббай? Масалан, сичқон ўлдириб юрган пайтларимда кафтим қичишмай туриб, қўлимга пул қистиришарди. Шунақа жойда беш-ўн йил босиб ишласанг, пул билан одамнинг оғзини ёрадиган бўласан.

Белим энди қўшбелбоғ қўрганда. Садди хониминг пайтавамга қурт тушириб ўтирибди-ку. Ожиза халқи ёппасига инсофсиз бўлишини билардим, бунақанги жодугар етти ухлаб, тушимга кирмаганди.

Мундоқ ўйлаб қаралса, қайтам ўзимизнинг маржалар кирчимол экан. Қўйворган хотиним десанг калтаклаган сарим семирарди. Тилидан кетмаса, ўшандай нарсани талоқ қилармидим. Мўйловга оқ оралаганди, мўрчада ятак ювиш менга ҳавас бўптими?

Хў, хумпарвачча, шунча оғзингни пойладимки, хотининг билан яраштириб қўяй ҳам демайсан. Кўнгил учун бир ўртага тушсанг, қисилиб ўлармидинг? «Ҳосилот»ни майдаласам, лиққа-лиққа ютишга устасан-у, жонимга куйганингни кўрмадим. Ҳе, ўша сендақанги прахадной ошнадан ўргилиб қўйдим.

МУҲОҚАМАДА — ШЎРВА МАСАЛАСИ

Ҳай-ҳай, соқолни кирдириб, ит ялаган мистовоқдек ярқираб кетибсан-ку. Бўйнингни бўйинтуруқдек қилиб, ҳалиям хотиндан носга пул сўраб юргандирсан? Қани, мундоқ биқинга келиб, эшитганларингни кўрганга ўхшатиб лофла-чи.

Мунча кўзинг гилдирайди? Елкага парнаша беқасам ташлаб, оёққа ағдарма кийганимдан хафсирама. Ўгирлаган бўлсам, нон урсин. Телбанинг ишини худо ўнглабди деганлар. Бизникиям шунақа бўлди.

Ўзинг биласан, бир томондан қиш, бир томондан ётоқнинг тайини йўқ — қўлни қўйинда иситиб, бурунни булдуруққа тоблаб юрувдик. Бир куни болалардан колхозга бенул кино келганини эшитиб, қулупга қараб бораётсам, идоранинг олдида раис рўпара кеп қолди. Аҳволимни суриштириб, товуқхонага пойлоқчилик қилмайсанми, деб сўради. Майли, дедим. Раис тоғанг гапи ерда қолмаганидан хурсанд бўп кетиб, «кечқурун бизникига кир, сарупони сал эпақага келтирайлик», деди. Мана, ясан-тусанни кўриб турибсан.

Хуллас, товуқхонадаман. Мен қоровул, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ.

Кўп жойда ишладим-у, бундақанги хира хўжайинни биринчи учратишим. Ўзимиз бор-йўғи уч кишимиз. Шунга қарамай, кунора мажлис чақиради.

Душанба куни йиғилиш қилиб, товуқхонада «Ҳурмат тахтаси» ташкил этсак, деб қолди. Биз маъқулладик. Саттор бужур десанг ўша куннёқ деворга сарлавҳадор тахта қоқиб, унга ўзининг портрейтини кашаклаб қўйди. Хўш, деган савол тугилади — ҳамма

ишни у киши қиптилару. Зайнаб кампир иккаламиз тўйимизга рўмолча тўқибмиз-да?

Кеча яна мажлис бўлди. Зайнаб кампир тумов бўлиб, ишга келмагани учун пастда битта ўзим ўтирдим. «Ўртоқлар!» деб гап бошлади Саттор бужур. Сўппайганимча унинг кўзига тикилдим. «Бугунги йиғилишда ортиқча штатларни қисқартириш масаласини кўрамиз», деди у. Буни эшитиб, пўканимга пўкиллоқ кирди. Биламанки, Зайнаб кампирини ишдан олишмайди, куёви колхозда омборчи. Ўзи инсоф билан ишдан кетган бошлиқни ҳали ҳеч ким кўрмаган. «Уйнинг куйибди-ку, Мирзақанд!» деб қўйдим ўзимча. Кейин билсам, хайрият, гап бошқа ёқда экан.

— Ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, беш юзта товугимизга беш юз элликта хўроз тўғри келяпти, — деб гапнинг пайнавини очди Саттор бужур. — Дон-дунларни инсоф қилмаслик учун хўрозларнинг штатини аямай қисқартириш керак деган таклифим бор.

Мен алмак-жалмак чапак урганча: «Орамизда текинхўрларга ўрин йўқ!» деб бақирдим.

Ўзинг айтгин-а, шу арзимаган нарса учун мажлис чақириб, одамни ишдан қолдириш яхшими? Гапни айлантириб ўтирмай, бекорчиликда шўрва-пўрва ичиб турайлик деб қўяверса, бизда жиғилдон йўқмидики, дамини қайирсак.

Мана, бугунам битта бабоқни оёғини осмондан қилиб қозонга чўқтирдик. Шунақаям эзилиб пишибди жонивор, суягини итга бергани қизганасан.

Қўлинг бўшаганда шўрвахўрликка бориб турсангчи, хумпарвачча. Сенга айтиб қўяйин, Саттор бужур сурункасига оқидан ичади. Тагин пастлигинг қўзиб, вино қўлтиқлаб бормагин, хўжайиннинг олдида мени ҳижолатга қўясан-а. Ҳозирги одамлар кимлигини улфатларингга қараб баҳолайдиган бўп кетишган.

ТҲРТ СҲМЛИК ТҲЗОҚ

Ие, тирикмисан, ошна? Тез-тез гузарга чиқиб турсанг, молия солиқ солармиди сенга?

Кеча «Чашма»ни майдалаб ўтириб сени ўйловдим — ҳозир ёнимда бўлса, виномдан отволиб, етти пуштимни авлиёга йўярди деб. Ризқнинг қўшилмаган экан, ўзим поклаб қўйдим.

Ҳалиям тонтиғлигинг қолмабди-я. Аввал саломатликни сўрасанг-чи. Дуч келди дегунча, участкавойга ўхшаб ишни суриштирасан-а.

Сенга айтувдим шекилли, уч киши тўпланволиб колхознинг товуқхонасини гуллашиб юривдик — мен пойлоқчи, Зайнаб кампир товуқбоқар. Саттор бужур иккаламизга бошлиқ...

Қараки, худойим шу амалниям кўп кўрди менга. Бозор куни товуқхонада битта ўзим қолиб, хўжаҳордиқ қилиб ётсам, бир сўтак тухум сўраб кеп қолди. Тухум аммангнинг катагида бўлади, демоқчи бўлудимки, у туллақвачча бир сўмликка учтакиликни мингаштириб, секин қўлимга қистирди. Ҳимматингдан аканг, дедиму, халтасини тухумга тўлатиб бердим. Пайти келса, пақирлаб пуллаганмиз, шундаям колхознинг пойдевори шўрламаган.

Тухумхўрлар десанг бири яримтага узатади, бошқаси кўпроққа. Бозор кўрганлари бизни овора қилиб ўтирмай, ўша нарсани бир йўла ўзлари опкелишиб, ишни силлиққина битириб кетишади.

Ҳай, энди аввалги гапга қайтайлик. Ҳалиги қилиги совуқ қўлимдан тухумни олиб, «охири тузоққа илиндинг-ку, ҳаромхўр», деса бўладими. «Хўш, ўзинг кимсан, зоти паст, десам, «халқ кантрўлига қарашлиман», дейди. Кўрдимки иш пачава. «Тухумни қаердан ўгирладинг, хунаса, деб шартта ёқасини гижимладим. Шунда у «муттаҳамликни йнгиштир, гувоҳ тепада турибди», деди. Бу хумпарвачча парвардигорга шама қияпти-ёв, деб мундоқ юқорига қарасам, дарвоза ёнидаги қайрағочнинг устида бир чалатуғма хўрпайиб ўтирибди. Қўлидаги дурбинли асбоб билан акангни шақирашқур расмга оляпти.

Эртаси куни Саттор бужур мажлис чақириб, ишимни олтасир муҳокама қилди. «Мирақанд ишдан кетсин дегучилар менга қўшилсин», деб шартта қўл кўтарди. Зайнаб кампир бетараф турди, мен қарши чиқдим. Учаламиз жанжаллашиб кетдик. Охири Саттор бужурнинг қулоқ тубига қаратиб тортишга тўғри кеп қолди. Уям мени бир-икки юмдалаган бўлди.

Ўзинг ўйлаб кўр-чи, хўжайиннинг қашқасини чиқариб қўйиб, яна қанақасига у билан бирга ишлайсан? Бари бир йўқ нарсадан баҳона топиб, учирма қилворади. Бир жуфт жўжахўрозни қўйнимга урдиму, ишдан кетвордим.

Яратганга шукр, эсон-омон баҳорга чиқволдик. Бундан бу ёғиги битта тўнинг бўлса — ариқнинг бўйи мусофирхона, толнинг таги карвонсарой.

Ўзинг дурустмисан? Кўзинг тўнглаб қолганидан билсак бўладики, бошинг огриб турибди. Гиз этиб Нишон буқоқникига кириб чиқмайсанми, ошна? Эшитишимча, куёви тоғдан қимиз опкелганмиш. Тўғри кириб бориб, Каримбердининг тўйида Мирзақанд сенга ўзининг олдидаги винодан қуйиб узатган экан, ўшанинг ҳақиға пича қимиз бераркансан, дегин. Бермаса, ўзини бу ёққа бошлаб чиқ. Қорнидан нақ ўша винони суғириб оламан-а.

ҲОТАМТОЙЛИК

Кўзингга игнаучуқ чиққанми дейман, куппа-кундузи мендай ошнангни кўрмай ўтиб кетяпсан? Ё картмонингга пул тушиб, босар-тусарингни билмай қолдингми?

Яна бир-икки ҳафтадан кейин Мирзақандга салом берадиган бўпқоласан ҳамманг. Тўлан гўрков қариб, ишга ярамай қолганмиш. Маҳалла шу лавозимга мени кўтарадиганга ўхшаб турибди. Ишга ўрнашволсам, манаман деганинг ҳам бир кунмас бир кун муғайганингча қўлимдан ўтасан. Кимга кенг гўр керак бўлса, пажалиска, ҳозирдан кўнглимни овласин.

Анави Сотти сатанг мени кўрса, бурини жийриб ўтади дегин. Биқинига битта қозиқмихлаш қилсанг, ўн кун шопирма атала ичиб ётадиган ҳоли бор. Шапкасига қувонади-да. Ана ўшаларинг қазоси етиб, қўлимга тушиб қолса, охирати куйди деявер. Оёғи андаккина қиблага мойилон қилинса, қиёматгача жаҳаннамдан чиқмайди.

Расамати билан гапирганда, бу одамларинг гўрков у ёқда турсин, худоданам кўрқмайдиган бўпкетишди. Бизга ўхшаганларга хайр-садага қиптуриш ўрнига, ўзимизни шилишяпти. Ҳатто, қарзини тўламайди-я, бу хумпарвачалар.

Масалан, Жамил тунгонини олайлик. Бир ойдан бери қарзини узмай мени хуноб қилади. Ҳар куни турумни тепалайман, у падари қусур уйида йўқ-да.

Бир куни у билан шаҳардан бирга келувдик. Мошинкирага майдам йўқ, деб акангни қирқ тийинга

туширди. Умрида бутун пулни кўрганмикан узи? Ўғлимдан бервораман деганича, ўша-ўша қорасини кўрсатмайди. Нима, пул заводим бормидики, учраган тунгонига патта олиб бераверсам.

Ҳозирам ўшаникидан келяпман. Уйига етгунча ўйлаб бордим — қирқ тийиннинг бир қисмини пивога харжлаб, бир қисмига қурут шимийман, деб. Дарвозани муштласам, тўққизинчи калишни судраб яна хотини чиқди. Ўзинг биласан, хотин зотидан пул сўрашдан кўра кўппакдан суяк тилаган яхши. Мўйловни шалвиратиб, секин орқага қайтдим.

Биз-ку хотамтойлик қилиб ҳаммага қара бериб юрибмиз. Хўш, бизга ким одамгарчилик қипти?

Кеча гузарга чиқсам, Шоди билан Мўсо битта обдаставинони танаворга ўйнатишяпти. Ассалому алайкум, биродарлар, десам, ўзларини карликка солишди. Сўрашмай ўтсам хафа бўлишмасин деб, уларга қараб юрдим. Нурилганимни кўриб, Шоди нокас шишанинг тагидагини шартта пиёлага яғдарди-ю, бир кўтаришда илонютди қилди. Ҳали сенлардан аҳвол сўрамоқчи бўлдимми, деб иккаласиниям ўсал қилганимча изимга қайтвордим. Қалай, тузлабманми?

Ие, намунча томонинг гижирлайди? Ёғланмаган замбаргалтакка ўхшайсан-а. Давосини айтайми? Свримсоқни қўй ёнига қовуриб туриб, оқидан икки пиёла тортволсанг, тозаланган мўридай бўпқоласан.

Уйингда думба ёғи бордир? Ундай бўлса, зиқналик қилмай тезда магазинга кириб чиқ. Саримсоқ, майли биздан бўлсин. Энг олдин саломатликни ўйлагин, ошна.

ЯРАШИШ ОШИ

Енимда хемириям йўқ дегин? Хотинга зарбинг бўлмагандан кейин, аҳвол шу-да. У қаргадан тараганлар тез-тез талқонтуйди қиптурилса, азбаройи калтакдан қутилиш учун эрга пиво пули бериб, гузарга қувадиган бўлишади. Йўли бор-да, ошна.

Турмуш қуриб эркакликнинг даврини мана биз сурдик. Бурнимизга пашша кўнса хотинга буюрардик, ҳайда бунни, деб.

Сен-ку бир чувринди нарсаган. Арманиска коньякни тилла тишнинг орасидан сузадиган тўраваччаларингга + пайти келса хўжайкасига ўсма сиқишади.

Хачирга арава тиркаб керосинфурушлик қилган давримда бир бошлигимиз бўларди. Савлатига қарасанг, йўталиши етмиш сўм туради дейсан. Шуюм хонзадасини кўрди дегунча сурнайга ўйнаган илондек эшилишга тушарди. Давлат одамгарчилик қилиб тагингга лўккавой бериб қўйгандан кейин, ёғи етган жойгача қочмайсанми бунақа хотиндан, деб куюнардим ўзимча.

Ҳамма айбни аркакка ағдарамизу. мундоқ қаралса, ҳозирги йигитларгаям қийин бўи кетди. Бу мактаб кўрган қизларинг астарликка яраса ўлай агар.

Тунов кун автобусда бир қашқарбалдоқ такқаннинг ёнига ўтириб қолдим. Қулоғидаги ўша тилла ҳисобга олинмаса, ўзини чалпакка ўраб берсанг ит емайди. Шуюм районга етгунча эрининг гўрига гишт ташиди. «Бу золимнинг дастидан адо бўлдим — ўзим кир ювиб, ўзим нон ёпаман», дейди. Буларга қўйиб берсанг, бир кунмас бир кун... Қулогингни яқинроқ тутсанг-чи... Ха, деявер, шунақаям қилишади, хех-хех-хе..

Мана, бизнинг бошлиқни олайлик. Ўзи хотин кишию, ўнта эркакни тўқим солмай минади.

Қаерда ишлаяисан, дейсанми? Айтганим йўқмиди сенга? Эшитгандирсан, районда қизларни ҳамшира қилиб чиқарадиган мактабхона очилган. Ана ўша жойга боғбон бўл қолдим. Ҳайит паранг раҳматлининг тўнғич қизи — директоримиз. Бир пайтлар отаси билан қошиқ олишганман. Шуниям юз қилмай, кеча акагни кўпчилиқнинг ичида димламага босди.

Гулларга сув қуйиб юриб, оч қоринга битта «юма-лоқ»ни уриб қўйибман. Оёқдан олди, хумпарвачча. Кирпидек гужанак бўлиб, ажриққа юмалаб қолдим. Боғнинг этагидан бир хужра беришган менга. Шунга қараб эмаклашгаям ҳафсалам келмади.

Бир пайт, йигитлар кўрса: «Отаси қанча сўраркин?» деб қоладиган иккита ҳамшира замбил кўтарганича мен тарафга келаверди. Қарасам, замбилда сигирдай бир қиа ёнбошлаб боряпти. Бу қанақа ўйин, товукчалар, деб сўраган эдим, лат еганларни касалхонага ташишни ўрганаёпмиз, дейишди. Холи хароблар бу ёқда қолиб, замбилни бекорчизар банд қипти-ку, дедим. Хуллас, бир қучоқдан гул узволарсизлар, деб уларни хужрагача кира қилдим.

Хужрада битта уйқуни уриб, бошни сал эпақага келтириб турувдимки, директор чақиряпти деб қолишди. Ёрсам, «мактабнинг гули нега талон-тарож бўлар-

кан», деб пўписани пахса бўйи қилди. Битта «хайфсан» билан зўрга қутилиб чиқдим.

Машойхларнинг гапи тўғри, хотин зотидан яхшилик чиқмайди. Ўзимникини вақтида талоқ қўйиб, бир донишмандлик қилганман-да.

Айтгандай, эрталаб Мадал банги учраб «кампиринг билан гаплашсам, кўнгли борга ўхшайди, битта ярашиш оши қилгину, Ҳафиз қорини опкелиб никоҳлаб қўйяйин», деб қолди. Авраб-авраб, охири йўлга солди-да мени. Кўрамиз, ярашса ярашди, нозини оширса унга патхалимчилик қиладиган гўсхўр йўқ...

Э, тавба, ўзи-ку мени деб ўлиб юрибди, яна шарт қўйганига куяйми. Ярашадиган бўлса, аявал ичишни ташласин деганмиш.

...Шу десанг, ошна, бошим бўш истаконга ўхшаб қолди — бир ёқда хотин, бир ёқда шиша, бири биридан чиройли. Нима дейсан, унисини ўпсамми, бунисини?

1978

АСПАН АТТОРНИНГ АРИЗАЛАРИ

ҚОП КИЙГАН УЎҚУВЧИ ЕКИ БИРИНЧИ АРИЗА

Девонаи Машраб номига қўйилган средневой мактаб тириктирига собиқ кашшоф Аспан-барабандан

АРИЙЗАНОМА

Ит эгасини, мушук божасини танимайдургон, ожизалар наган отиб, эркаклар бола йўргаклай бошлаган ур-тўпалон замонлар эди. Бўғоз эшак юрса қорни шилинадургон торгина кўчамиздан икки гала отлиқ қийчув билан бир-бирини тирақайлатиб ўтар, Раҳим қоровулнинг кароматига қараганда, улардан бирови шўрочилар, бошқаси контурлар бўлиши керак эди. Томлардаги болақайларга қўшилволиб отлиқларни ҳай-ҳайлаб тургучи Саттор жинни эса «вах-вах, иккаласиям ўзимизникилар», деб чапак урарди.

Бир куни Идрис қори сўфиликдан урилиб, маҳалладаги мачит янгича мактабга айланганини айтишгач,

ахийри Шўронинг қўли баланд келганини фаҳмладик. Ҳаш-паш деунча ҳаммаёқни кашшоф босиб кетди. Раҳматли дадам маниям мактабга судраб бориб, гилай одамга рўпара қилди. Муаллим шу киши эканлар. У бир кўзида булутга, бир кўзида манга қараб туриб, устимда иштондан бўлак ҳеч вақо йўқлигидан анчайин ичикиб кетди. Ана ундан кейин, ҳукумат вакилининг ҳузурига ёш авлодни шу кепатада етаклаб келасанми, деб дадамга кўп даваралар қилди. Лотинча ёки ўрисча аралаштирган бўлса керак, ўшанда унинг баъзи гапларига тушунмадим.

Дадам жаҳл билан мани яна уйга судради. Тафсилотни эшитгач, жойинг жаннатда бўлгур волидамиз сабзидан бўшаган линча қопнинг таги ва икки четидан туйнукчалар очиб, дарҳол ичига киришимни буюрди. Этаги ер супуриши, енги йўқлигини ҳисобга олмаганда, янги кўйлак жуссамга қолипдек ёпишиб, бағоят очилиб кетдим.

Ўқишга-ку йиғи-сиги билан кириб олдим, аммо кашшофликка ўтишим анчайин мушкул кўчди. Қоравой кўрбоши деганнинг қулоқ қилинган акаси кўйворган бир хотин тоғамнинг келинига хола бўларкан. Келиб-келиб, шу нарса таржимаи ҳолимга қоракун туширди. Лоақал ўша келинпошшанинг нусхасини кўриб, биронта попукли рўмолчасига бурун артган бўлсайдим, бунчалик алам қилмасди.

Бир тасодиф боис, хайриятки, ишларим юришиб кетди. Биринчи Мой байрами куни кашшофлар сафга тизилиб, байроқ кўтарганича маҳаллани айланиб чиқадурган бўлишди. Домламизнинг мўлжалига кўра кашшофлардан биттаси саф бошида барабан уриб бориши керак эди. Қарангки, шу ишни эплайдургон бола топилмади.

Мани тоғам номдор карнайчи. Кўпинча тўй-тўйчиқларда унга эш-қўш бўлиб ногора чалиб юрардим. Хунарим шу тобда асқотди-ю, барабанни шартта бўйнимга илиб «қайроқи»га ура кетдим: трра-трак, трака-трак... Мундоғ қарасам, домламизнинг оғзи қулоғида. Завқим келиб, оғангни «қашқарча»га бурвордим. Қани энди манга пул қистирадургон мард топилса.

Хуллас, шу жойнинг ўзида оқланиб, шу жойнинг ўзида кашшофликка қабул қилиндим. Ўша-ўша мани ҳамма Аспан-барабан деб чақирадургон бўлди...

Хайтовур, гапни чўзмай, мақсадга ўта қолайин: равотнинг шундоққина ёнига битта хужрача қуришни кўпдан ният қилиб қўйган бўлсак ҳам, пойдеворга босадургон ашёмиз йўқлигидан хижолат чекиб, бу ишга қўл урмай юрган эдик. Сиз раҳбар бўлган мактабга ўнта гурзавойда куйдирилган ғишт келтирилганини кеча ўз кўзим билан кўриб, бағоят хурсанд бўлдим. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки ўтюррак кашшофлардан эканимни ҳисобга олиб, ўша ғиштлардан мингтагинасини совға тариқда ҳовлимга ташитиб қўйсангиз. Баҳонада ҳашарчи пиянерлар билан ўртоқлик учрашуви ўтказиб, илм эгаллашдаги катта тажрибаларим ҳақида уларга эринмай сўзлаб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ кашшоф
Аспан-барабан.

24 морт.

ДАСТЛАБКИ ШАПКАЛИЛАР ЁКИ ИККИНЧИ АРИЗА

*«Қизил кетмон» калхўзининг камсамўллари
ва ўспириларини котиби Жумавой укаминга
собиқ ёш актип Аспан-шапкадан*

АРИЙЗАНОМА

Тўлан-ташвиқотнинг гапига қараганда, калхўзимиз бублатепкасида камсамўллар музейини очиб, дастлабки ёш актиплар иши тўғрисидаги сурату хужжатларни ойнадор жавончаларга териб ташлаган эмишсан. Айниқса, қишлоғимизнинг биринчи камсамўли Урайим-зақўннинг каттакон портрейти хонанинг тўрисида илиб қўйилганини эшитиб, бағоят хурсанд бўлдим. Чунки гўринг обод бўлгур ўша азамат манга жонажон қўшни, товоқдош улфат эди. Қишлоқда биринчи бўлиб у, иккинчи бўлиб ман шапка кийганман.

Ушанда оёқда чорик, устимда ямоқ тўн, бошда ола шапка билан кўрқмасдан уйга кириб бордим. Дадам аҳволимни кўриб, чайнаб қўйган ояқатини ютолмасдан сўррайиб қолди. Волидамиз қўлига оташкурак олиб, аккашни гузаргача қувиб чиқди. Шундан сўнг аламзада Идрис қоригаям эрмак топилиб қолди, афтимни

кўрди дегунча, муллалигини паққос унутиб, чапаничасига айниб сўка бошларди.

Шу зайл неча кун уйдан қувгин бўлиб юрдим, шаънимга кўп надоматлар орттирдим, лекин културной револутся йўлида барига чидадим. Уша йилларда Ура йим-зақўндан кам жабр тортган бўлсам, мани қасам уриб, соқолим тулаб тушсин.

Ман бу гапим билан суратимни Урайим-зақуннинг портрейтига эш-қўшлаб осиб қўй демоқчи эмасман. Локигин ўзингдан келиб, шундоқ қилган тақдирингдаям сандан бир мири кетмайди.

Воҳ! Чунонам огир даврлар эди! Биз ёш актиплар камсамўлларга эргашиб далама-дала кезиб юрардик, кетмончиларга газет ўқиб берардик, уларни калхўзга киришга ишқардик. Калтак еган пайтларимиз кўп бўлган. Кечқурунлари ҳаммамиз ячейкага тўпланиб, аввалига «Яша, Шўро»ни хиргойи қилардик, кейин шахматни билганлар дона суришарди, қолганлар пул тикмасдан, тўграмнон ёки мева қоқига ошиқ отардик.

Бойваччалар кўпинча бизни йўлда пойлаб туришарди, улар билан охирги тишимиз қолгунча гажишардик. Оқбилақлар ўзи йўлига, таассуфки китоб кўрмаган батракваччалар ҳам улар тарафда туриб бизга мушт отганда жиғ-бийронимиз чиқарди. «Суф санларга, каллаварамлар, — деб қичқирардик уларга, — контурларга сотилганинг учун эртага ячейкага опкелиб шунақанги боплайликки, токи опаларингни очикқа чиқарадургон бўлинглар».

Ман пакана бўлсам ҳам жуда хунук уришардим. Бир куни Ёдгорбой деганнинг кепжа ўглига такапўрма қилиб калла қўйган эканман, кўзи тепага битиб, оғзидан оқ кўпик келди. Шунда Урайим-зақўн елкамга уриб: «Қойилман Аспанчик, сани бемалал камсамўлга қабул қилиш мумкин», деб юборди.

Ха, мани албатта камсамўлга олишарди, иш яхши томонга юриб турган вақтда мал гўсхўр қандайдир чайқовчига ўзим билмаган ҳолда ёрдам бериб қўйиб обрўйимни ошқовоқ қилдим. Лодон эканман, ўшанда хушёр иш кўриб, камсамўлга текис ўрнашиб олганимда, ҳозир бозорма-бозор бўғриқиб юрмай, камида «Ўзбекбирлашув»нинг биронта идорачасини тебратиб турган бўлардим...

Алтабияграпияни тўхтатиб, асл муддаога ўтайин. Шу десанг, Жумаовой ука, равогнинг ёнига битта хуж-

рача қуришга киришиб, пойдеворига минг дона куйдирилган гишт босиб қўйдим. Қамхаржу ёлғизқўл бўлганим учун қурилиш шу жойга келганда таққа тўхтаб қолди. Агар малол келмаса, қишлоқдан чиққан дастлабки артишлардан эканимни ҳисобга олиб, камсамўлча шанбалик йўли билан манга беш мингтагина гувалак ётқизиб берсанглар. Баҳонада ҳашарчи камсамўлларга марҳум Урайим-закўн ҳақидаги хотираларимдан гапириб, уларнинг кўзини мошдек очиб қўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ ёш актип

Аспан-шапка.

15 апрел.

ШУВИТЮЗ УЛФАТ ЁКИ УЧИНЧИ АРИЗА

*Маҳалламизнинг обрўли оқсоқоли Сулаймон
полвонга шу маҳалламизнинг собиқ чойхоначиси Ас-
пан-самовардан*

АРИЗАНОМА

Гузардаги чойхона эсингдами? Беданаларни осмачироққа тоблаб, тонг оттирардик. Жанг кўрган «полвонча»ларнинг тўрқовогига садаф қадатиб, сувдонига дўдана осиб қўярдик.

Ҳай-ҳай-ҳай! Бедана уриштиришда санга тенг келадургон жиррақини учратмаганман, ютсанг — ютганинг, иш чаппа кетаётганини пайқасанг, қилдан қийиқ топиб тўпалон чиқарардинг. Ертегирмондаги катта олатасирда бир номард кўзингга бигиз санчиб, истарангга путур етказганидан ҳали-ҳали ачиниб юраман. Хотининг ҳам ўшандан кейин сандан кўнгилсиз бўлиб кетиб қолувди. Бунинг устига манам учинчи хотинимни талоқ қўйиб, прастўй-халастўй юрардим. Чойхона бизга ҳам рўзгор, ҳам хотин бўп қолувди. Э, садағаси кетай, деб қўяман баъзида, ўша кунларам бир давр экан — кунда беданавозлик, кунда ошхўрлик...

Ҳай дариг, кейинчалик ўртамизга ола ит оралади. Эркакчасига айтадургон бўлсам, ошначиликнинг бузилишига кўпроқ ўзим айбдорман. Сан ғарибга вафо қилмаган ўша юзсиз хотинга уйланиб нима қилардим

мен аҳмоқ? Ўзинг биласан, бу дардисар, ҳам аявал-гиларидан беш баттар чиқди. Ҳалиям аҳвол шу — тиши тўкилсаям, тили тийилмайди. Тўрқовоққа солқўйсанг, манаман деган «тезотар» ингни қочиради, хумлар. Шундан зап қутулиб кетгансан-да, ошна.

Омадинг бор экан, кам бўлмадинг. Фаргона канолини кавлашда қаёқданам назарга тушиб, кўп ўтмай, калхўзга бургадур бўпкетдинг. Пилонинг тўлаурди, сан семиравурдинг — ошхўрликда ёпилмаган қовургаларинг бургадурликда ёпилди. Номингни газеталарда кўриб қолсам бағоят қувонардим, бир йўла суратингниям қўшиб ёпиштиришмаганидан афсусланардим. Кейин ўйлаб кўриб, суратга тушишдан ўзинг ийманган бўлсанг керак деб тахмин қилдим. Тўғри-да, бир кўзинг ожизлигини эл-юртга ошкор қилиб жинни бўпсанми?

Одамларга аралашиб маъқул иш қилган экансан, калхўз битта сигир етаклатиб сани пенсияга узатди. Мана, охири тўйида беш пуд гуруч дамланадургон каттакоп бир маҳаллага оқсоқол бўлиб ўтирибсан. Тутун чиққан жой борки, санга атаб алоҳида тугун тугиб қўйилади. Хайрият дейиш керак, маҳалладагилар инсофли, устингдан ёзадургон одам йўқ...

Эски қайсарлигинг қўзиб, «хўш, мақсадинг нима ўзи», деб сўраб қолишинг мумкин. Мақсадимни эпти айтаман.

Шу десанг, равотнинг ёнига меҳмону мусофирларнинг ҳожатини чиқарадургон бир хужра куришни кўпдан ният қилиб юрардим. Илло вақти-соати келиб, шу иншоотнинг пойдеворига минг дона куйдирилган гишт бостириб, беш мингта гувалак юмалаттириб қўйдим. Ёлғизқўллик курсин, буёғига анчайин қийналиб қолдим.

Дўстим Сулаймонжон, агар малол келмаса, узунҳовуз атрофида беҳуда савлат тўкиб турган мирзатераклардан бир нечасини худо йўлига кестириб берсанг. Бу — биринчиси. Иккинчи ўриндаги илтимосим шуки, уста Абдуқаҳҳорни савоб ишга сафарбар этиб, хужранинг ёғоч-чўпини тиклатгач, эски қадрдонлик хурмати девор хашарига ўзинг бош-қош бўлмасанг, маҳаллада мани юз қилиб ҳовлимга қадам босадургон банда йўқ. Баҳонада бу анжумандаш фойдаланиб, хашарга келган ёш-ялангларга сан забардастнинг

калхўа тузишдаги майда-чуйда хизматларингни
бўяб-бўрттириб гапириб берган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: собиқ жонажон улфатинг
Аспан-самовар.

19 май.

ШОВВОЗ ИЗВОШЧИ ЕКИ ТЎРТТИНЧИ АРИЗА

*Қишлоқ ижроқўмининг раисаси ўртоқ Почта-
свага шу маҳкаманинг собиқ ходими Аспан-из-
вошдан*

АРИЗАНОМА

Мугузинг қайилгур Адовлип Гитлер қизил Масков-
га лашкар тортмасдан бурун ҳозир сан бошқариб тур-
ган ана шу маҳкамада салкам уч йил извош минганман.
Буни сан билмайсан, раҳматли отанг биларди буни.
У киши ўша пайтларда идорамиз яқинидаги мистарлик
дўконида тирикчилик қиларди. Гоҳида унга извошимни
юндириб, мўмай чойчақа берардим, шунда у «санга
мандан қайтмаса, болаларимдан қайтсин», деб дуо
қиларди. Фаришталар омин деган экан, мана энди санга
ишим тушди.

У вақтларда извош миниш ҳозир шопирлик қилиш-
дан ўн чандон оғир, юз чандон масъулиятли эди. Энди
ҳамма йўллар асфал, мошинага ёғни қуйиб, исқўриси-
ни тўғри урсанг, айтган жойингга гувиллатиб элтиб
қўяди. Ман извош миниб итнинг кунини кўрмадим,
мундоғроқ бўлдим. Байталлар қари, ем-хашак танқис.
Бунинг устига, Маҳрамбойваччадан тортиб олингандан
кейин яна ўттиз ташкилотнинг дарвозасини кўрган
манжалақи извош кунда бир ишқал чиқариб туради
дегин. Отбоқарам, извошчиям, слейсариям ўзим.

Бир куни десанг, қизим, райондан трактўрларнинг
катта хўжайини кепқолди. Мошинасидан тушди-ю, ке-
линаянгга бор, деб шопирини изига қайтарди. Бошида
тўнғизтери шапка, қўлтигида лўлаболишдек папка,
белида наганбоп тасма, оёғида кавалериска хиром. Раи-
симиз тиззалагудек аҳволда бориб қўш қўлини узатган
эди, у бурун жийирганича кўрсаткич бармоғини чўзди.
Бошқалар-ку, атрофда эмақлаб юришибди.

Ана шундай мартабали одам ҳам ман рўлавои бўлган извошга чиқиб ўтирди. Ёнида раисимиз. Улардан буйруқ олиб, байталлар бошини «Байналминал» калхўзига бурдим. Ўша даврдаги йўллар яёв юрганниям ичак-чавогини аралаштирадургон аҳволда эди. Қирчиндаги туяўркач йўлдан лўки-лўк бораётганимизда извош хунасаннинг орқа гилдираги чиқиб кетса бўлади-ми. Ана томоша-ю, мана томоша. Аввал меҳмон ағдарилди, кейин хўжайиним. Хайриятки, раисимиз ўша кун ичмаган экан, хушёрлик қилиб, вақтида бошлиқнинг тагига кириб олди.

Қарасам иш чатоқ. Бошимни сунчиққа уриб қонатдиму, чала-ўлик одамдай миқ этмай ётавердим. Раис ўрнидан туриб, бурнидан лой қоқди. Катта хўжайин гандираклаганича келиб, ерда ётган гилдиракни тепди, «хе болонингга фалоним», деб сасиб кўйди. Бир кўзимни қия очиб барини кўриб турган бўлсам ҳам, ўша сулайганича миқ этмадим. Шунақа қилмасам бўлмасди, замон нозик эди. Бошлиқлар истаса, янгироқ дўппи кийганиям қулоқ деб сургун қилворишарди...

У даврдаги гапларни гапиравурсанг, жабру жафонинг поёни йўқ. Ҳартугур мақсадга ўтайлик, қизим. Қариганда бошпанага зориқиб, раватнинг шундоққина ёнига тўққиэ тўсинли бир хужрача қурган эдим. Пойдеворига минг дона куйдирилган гишт босиб, синчига тўрт арава ёғоч, деворларига беш мингта гуналак харжладим. Ёлғизқўллик курсин, томни ёпишга келганда ҳамёним бужмайиб қолди. Агар малол келмаса, оғир замонларда ижроқўм юмушларига камарбаста турганимни ҳисобга олиб, томимни истандартнўй тунука билан ёпиб берсанг. Баҳонада том ёпадургон усталарга ҳукуматимизнинг меҳнаткашларга қилаётган одамгарчиликлари ҳақида гапириб, уларни сиёсий томондан анчайин пухталаб қўйган бўлардим.

Сандан ёрдам кутиб: ижроқўмнинг собиқ ходими Аспан-извош.
28 *ийюн.*

ЌИЗИЛЎРДАДА ЯРАЛАНГАН АСКАР ЕКИ БЕШИНЧИ АРИЗА

*Район ваънкаматининг каттақони патпалқўм-
ник Назарипга собиқ праптовий саллот Аспан-
ярдордан*

АРИЙЗАНОМА

Издравия жилаю, таварриш камандир! Мани тани-
масалар таниб қўйсинлар — собиқ праптовий саллот,
ҳозир маҳаллада ўзига яраша обрў орттирган бир граж-
дон ўзларига хат жўнатиб турибди.

Ман десангиз уруш бошланган дастлабки кунлар-
даёқ ижроқўмдаги ишимдан тезда бўшаб олиб, қачон
армияга чақирिशаркин деб жоним ҳалак кутиб юрдим,
Ҳар куни пўштачининг ёқасини гижимлайманки, ман-
га повуска борми, деб. Ахийри қаторга қўшишмагани-
дан, қаттиқ ўпкалаб, саёҳат қилмасам бўғилиб ўла-
дурган даражага етдим. Кейин билсам, уйдан чиқиб-
ман-у, орқамдан повуска келиб ман гўсхўрни доғда
қолдирибди.

Саёҳат — ўз йўлига. Очдан ўлмаслик учун
йўл-йўлакай мардикорчилик қилишгайм тўғри келди.
Шу тариқа йиллар ўтганини билмай қолибман. Бир
куни мани Марғилонда тутиб олишиб, сан дизертурсан
дейишса бўладими? Ким дизертур, деб улардан баланд
сапчиган бўлдим. Сан қўлимга аптамат бер-чи, ман
ўша пашистни нима қиларкинман, дедим. Қани кўра-
миз-да, дейишиб akkaшни урушга жўнатишди.

Вағўнда кетяпману бировнинг қовунпоясига қапа
тиккан душмонни ўйлаб зардам қайнайди денг. Отанг-
дан қолган ўрмонингда қўзиқоринингни йиғиб юра-
вермайсанми, зоти паст, деб куюнаман. Тўғри-да, тили
бошқа юртда пошшо бўлганингдаям, бари бир силқин-
дилигингча қолаверасан.

Ман аламзада қачон пронтга бориб бўмбабоз само-
лёт минаркинман деб вағўннинг томида бетоқат бо-
ряпганимда хачирдан тараган паравўзимиз Ќизилўрда-
да таққа тўхтаганича туриб қолди. Бир темирйўлчи
мастрaвойдан: «Што такўй, вей?» деб сўрадим. Мaстрa-
вой илжайиб қўйиб, «твой уже апаздал», деб ўтиб
кетди.

Ќарангки, краснўй армия биз кетаётганимиздан бе-

хабар яна қаттиқ урушга кириб, Гирмоннинг пойтахти-ни кўққисдан олиб қўйибди. Душмонга осмондан бўмба ташлаш ман шўрликка насиб бўлмади.

Иккинчи томондан, саллотларимиз урушда ютганидан суяндим. Қолчиқдаги ёнгоқларимни вокзалдаги мусофирларга арзонроқ тарқатворақолай деб вағўининг тоmidан сакраганимни биламан, шошилишда истрелканинг устига тушиб, оёқни тарашаёриш қилдим. Ҳушимга келиб қарасам, атрофим тўла дўхтир.

Хулласи калом, Адовлип Гитлернинг аҳмоқлиги туфайли соппа-соғ оёғим уч жойидан дарз кетиб, иккинчи грубий инвалит бўлиб қолдим. Аммо бекор ётгим келмай, мана неча йилдирки, бозор учарларга жамоатчилик асосида аралашиб, совет меҳнаткашларининг ҳожатини чиқариб юрибман...

Маили, муддаога ўтайлик. Ман нотавон равотнинг шундоққина ёнига тўққиз тўсинли ҳужра солиб, томига истандартнўй тунука босган эдим. Ҳужранинг олд томони очик, атрофида дераза йўқлиги туфайли баайни гаражга ўхшаб қолди. Агар малол келмаса, ҳукуматнинг бус-бутунлиги йўлида чап оёғимни пачоқлаганимни ҳисобга олиб, ман ватанпарварга битта «Запарожиз» деган лўккавой мошинани раҳматнома қилиб беришингизни сўрайман. Баҳонада ана шу мошина билан бошқа районлардаги бозорларгаям етиб бориб, давлатимизнинг пронтавойларга кўрсатаётган катта ғамхўрликлари тўғрисида даллолу харидорларга гапириб берган бўлардим.

Сиздан ёрдам кутиб: собиқ пронтавой саллот
Аспан-ярадор.
4 август.

РАЙСОБЕСГА ПЎИИСА ЁКИ ОЛТИНЧИ АРИЗА

*Райсбизининг бошлиғи Алайдин Салайдинни-
га ҳукумат учун катта хизматлар қилқўйган Ас-
пан-ветерондан*

АРИЙЗАНОМА

Ман ким — қишлоқда биринчи кашшоф, биринчи камсамўл бўлиб юриб, кейинчалик «Қизил чойхона»га мудирлик қилиб, ундан сўғин қишлоқ ижроқўмига

масъул ишга ўтиб, охири Гирмон уришидан фахрий чўлоқ бўлиб қайтган юртшарвар инсондурман.

Замон ўзгариб, домлалар қўлига гаврон олмайдургон бўлгандан кейин ҳам талай батракваччалар мактабга боришдан безиллаб юраверди, Шўрога зеҳни ўткир, китоб кўрган кадрлар зарурлигини қишлоқда биринчи бўлиб ман тушувдим. Кўйлагим йўқлигини баҳона қилиб ўтирмай, эгнимга ўз ихтиёрим билан қон кийиб ўқишга қатнай бошладим, кашшоф бўлдим. Ана ундан сўгин бошқа болалар макдан ўрнак олишди.

Ман камсамўл бўлган пайтларимдаям давр бежо эди, иштонбогингни понуги қизғинроқ бўлса, сани болшибекка чиқариб уйингга ўт қўядургонлар топиладди. Қўйинидаги носқовоқни юрак дегучилар ўанча гўдайиб юраверсин, гапни мандан эшит, ука: мана санларга културной ревалутся дедим-у қишлоқда биринчи бўлиб шанка кийдим. Энди бошга тушган кўргилардан сўрасанг, онам оқ қилмадию мундоғроқ бўлди, Идрис қори каминангни нималар деб сўкканини очиқ ёзадургон бўлсам, уятдан қозоқ қизаради.

«Қизил чойхона»га мудирлик қилган вақтимда давлатга янада кўп фойдам тегди. Орқамиздан ола боқиб, пинҳон жағ силаб юрган контурлар ҳалиям топилиб туришига қарамай, ман Маркс бобойнинг журнолдан қирқилган суратини чойхонанинг тўрисиغا илиб қўйишдан қўрқмадим. Ёундан ташқари ҳар хил газеталарни хонтахталарга ёйиб, ташвиқот ишларини олдиридим.

Кейинчалик мани қишлоқ ижроқўмига масъул ишга ўтказишди. Ироқўм раиси иккаламиз извошга чиқиб олиб, кечани кеча, кундузни кундуз демай калхўзма-калхўз изғиб юрардик. Пахтани ўтга бостирган ялқовлар билан ўша жойнинг ўзида ёқалашиб қолардик. Чунончи, бундайларга хайфсан бериш учун мажлис чақириб ўтиришга вақтимиз йўқ эди.

Тобора обрўйим ортиб бораётган бир пайтда Гирмон пашистларининг лашқари карнай-сурнай билан устимизга ёпирилиб келаётганини эшитиб, уларни бағоят ёмон кўриб қолдим. Белни қирқ жойдан тугиб, ишимдан шартта жавоб олдим. Э пашист, санки ўзинг ёмонликни бошлабсан, энди мандан хафа бўлма, деб дабраволиска бўлиб урушга кетдим. Оёгим синсаям юрагим бутун қолиб, енгилмасдан қайтдим.

Сан нимани кўрибсан, ука? Омадинг бор экан, яхши

замонда туғилиб, бахмал кўрпада қатта бўлдинг. Мактабдаям, институтдаям сани текин ўқитиб, тагингга пуржинали курси бериб қўйган экан, давлатимизга раҳмат дегин. Ана шундай одамшинаванда давлатни куришга жонини тикканлардан биттаси ман бўламан...

Муддаога ўтадургон бўлсак, кўриб турганингдек эл-юртга кўп Фидойиликлар қилган рустамзодаларданман. Йўқса, манга бепилиска гараж қуришиб, бунинг устига гойибдан «Запарожиз» мошинасини бериб қўйишмасди. Сан ана шуларни ҳисобга олиб, манга бериладургон пенсияни ошириш чорасини кўр. Ҳозирча область аҳамиятига молик деб расмийлаштирсанг ҳам майли, республиканикини кейинроқ гаплашамиз.

Сандан ўн кун ичида жавоб олмасам, устингдан тепароққа ёзишга тўғри келади. Пухта ўйлаб ол, ука.

Сандан жавоб кутиб: ҳукумат учун
қатта хизматлар қип қўйган Аспан-ветерон.

*30 декабр.
1977 — 1979.*

МУНДАРИЖА

ДАРДИНГНИ СТАДИОНДА АЙТ

Маданий зўравонлик	6
Минг сўмлик нўстак	9
XX аср талончилиги	12
Дардингни стадионда айт	15
Нишоп буқоқ ва ритмик гимнастика	17
Ошқовоқсиз сатира	19
Ресторанда танишгаклар	21
Шумқадам	22
Қайдасан, милиция?	24
Тутуифуруш	25
Унинг қувончи — менинг севинчим	27
Ола-була шарф	28
Шунисини танласаммикан?	31
Қийгиракнинг шамоли	31
Совиган кўнгил	33
Тўнни тескари кийиш	34
Касофати темиртак	36
Шубҳа	40
Импортий йигит	41
Эиёдботирдан бошқаси топилади	43
Менга тил ўргатмоқчи бўлишгани	43
Қишлоқи	46
Ерликлар	47
Даволаниш	49
Шомурод ҳасиб фурушнинг футболга боргани	49
Байрам интервьюси	52
ТошвойТАГ	55
Одамгарчилик	57
Пўлисаннинг оғирлиги қанча	58
Чашмадром	60
Чакалакзор афсонаси	61
Пойгакдагилар	63
Ушанинг эриммикан?	64
Уста Гулматнинг жумбоғи	65
Меросхўр	68
Қуввиш	71
Мақоласиз сарлавҳа	72
Ёш адабиётшуноснинг Мирзақанд найнов билан суҳбати	74
Эҳ, лаънати омбор	76
Кўргазмали ташвиқот	78
Тўғон Такаевнинг қошиқбоз	78
Ашур билан Мадийёр	81
Немага тушганнинг жони бир	85
Ҳалокатдан асровчилар	85
Сўлим хиёбонда	88
«Ҳемма Малина»	89
Бақаларнинг ияти бузуқ	95
Робянзон Крузо ким?	96
Хизматчиликда, хизматчилик	98

Эх, шўрлик эрнаклар!	99
Антиқа аризалар	100
•Шоввоа спортчилар ҳаётидан	102
Аёллар ва хаёллар	104
АДАБИЙ ШЕРКАТ	
Кооператив шеър	106
Кооператив шеърхонанинг кйрим-чиқим дафтаридаи	112
Бу оламда ҳамма қизиқчи	
Олтиариқ хангомалари	122
ҚАНДИНГНИ УР, МИРЗАҚАНД!	
Сотти сатанг ҳаётидан	169
Мирақанд найновнинг ҳасратлари	182
Асанн Аттюрнинг аризалари	194

Адабий-бадий нашр
Литературно-художественное издание

На узбекском языке

Анвар Абиджан

ЗЕМЛЯНЕ

Юмористические рассказы

Мухаррир АСАД ДИЛМУРОД
Мусаввир А. ҒУЛОМОВ
Техн. муҳаррир Ж. НОДИРОВА
Мусаҳҳия С САЙДАЛИМОВ

ИБ № 2697

Босмахонага берилди 25.12.89. Босишга рухсат этилди 04.05.90. Р — 07760. Формати 84×108'/ м. 2-босма қоғоли «Обыкновенная» гарнитурда офсет босма усулида босилди. Босма я. 6.5. Шарти босма листи 10.82. Нашр листи 10.08. Шарти ир.-отт. 11.76. Тиражи 30000. Буюрти 2404. Шартином 124—89. Баҳоси 85 т.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти
Тошкент, 700113, В-маҳалла, Қатортоя кўчаси, 60

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси, Тошкент «Правда» газетаси. 41